

C. CORNELII TACITI

OPERA OMNIA.

VOL. X.

C. CORNELII TACITI

OPERA OMNIA

EX EDITIONE OBERLINIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

JUSTI LIPSII EXCURSIBUS

RECENSU CODICUM ET EDITIONUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN DECIMUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1821.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. III.

A.

Cap. 4. Mos adeo tritus, ut Isidorus, 'Funus dictum a Funibus accensis,' velit, 'quos ante feretrum papyris circumdatis ferebant.' Ambrosius de viduitate: 'Vel cum accensis funalibus mox ducitur, nonne pompæ funebris exsequias magis putat, quam thalamum præparari?' Alludit Ambrosius illuc, quo sæpe poëtæ: ut, 'Viximus insignes inter utramque facem.' Apuleius II. Florid. 'Comœdiam ejus prius ad funebrem facem, quam ad nuptialem venisse.' Calpurnius Flaccus Declamatione XXVIII. 'Facem nubenti filiæ præferam, an rogum jacentis accendam?' Quod Isidorus ait, funes papyro circumdatos: non a se habet, sed a prisco scriptore; nec errat. Plinium ita capio lib. XVI. cap. 28. 'Nec in fruticum nec in veprium genere scirpi fragiles palustresque: e quibus detracto cortice candelæ luminibus et funeribus serviunt.' Cortex ille, non aliud quam similitudo Ægyptiæ papyri: quem utebantur fortasse homines tenuiores. Faces autem, candelasque in funeribus plerumque adultorum reperias: in puerorum, id est acerbis immaturisque, cereos fere. Ut appareat, quod Interpres vetus Persii monuit, pueros ad cereos solitos efferri, facibus tamen immixtis. Senecæ aliquot loca sunt, quæ id pervincunt: ut epist. CXXIII. 'Isti mihi vero defunctorum loco sunt: quantulum enim a funere absunt, et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt?' De tranquillitate vitæ cap. 11. 'Totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens præter limen immaturas exsequias fax cereusque præcessit.' De brevitate vitæ, cap. ult. 'Quidam vero disponunt etiam illa quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, et operum publicorum dedicationes, et ad rogum munera, et ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam nimium vixerint, ad faces et cereos deducenda sunt:' ubi scribi sententia vult, *tanquam minimum.* Pertinet ad funebres faces etiam Suetonii locus, Aug. capite 23. 'Masgabæ tumulum cum ex triclinio animadvertisset magna turba multisque luminibus celebrari, &c.' qui tamen ad parentationem annuam spectat, non ad funeris deductionem.

B.

Cap. 22. Carcer triplex est, (ait vetus interpres Juvenalis) Urbanus, Rusticus, Castrensis. Urbanus, ut sunt turres: Rusticus, ut ergastula: Castrensis, quando captivi trahuntur catenati. Notat hoc ad eum locum Juvenalis: 'Inde fides arti, sonuit si dextera ferro Lævaque, si longo castrorum in carcere mansit.' Sed potuit, imo debuit, paullo distinctius. Nam in urbe ipsa triplex ratio adservandi captivos. Aut enim in carcere habebantur locoque concluso, sine ullo milite; ut fere servitia, et capita viliora; aut in custodia militari; aut in ædibus magistratuum. Custodia militaris frequentissima, et Romæ et in provinciis: ejusque modus, ut is qui

in noxa esset catenam manui dextræ alligatam haberet, quæ eadem militis sinistram vinciret custodiæ ejus præfecti. Satis aperte Seneca, De tranquillitate lib. I. cap. 10. ‘Sed quid refert? eadem custodia universos circumdedit, alligatique sunt etiam qui alligaverunt. Nisi tu forte leviorem in sinistra catenam putas.’ Idem epist. v. ‘Quemadmodum eadem catena et custodem [emendo *custodiam*, ita enim ipse captivus dicebatur, ut mox docebo] et militem copulat; sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt.’ Et optime Athenæus libro v. cap. 11. ubi Athenion res Mithradatis extollit: Ῥωμαίων δὲ στρατηγὸς μὲν Παμφυλίας Κούϊντος ὁ Ἵππιος παραδοθεὶς ἀκολουθεῖ δέσμιος. Μάνλιος δὲ Ἀκύλλιος ὁ ὑπατευκὼς ὁ τὸν ἀπὸ Σικελίας καταγαγὼν θρίαμβον, συνδέτην ἔχων ἁλύσει μακρᾷ Βαστάρνην πεντάπηχυν, πεζὸς ὑπὸ ἱππέως ἕλκεται. Id est, *E Romanis vero, Prætor Pamphiliæ Q. Oppius*, (male enim in Græco, Ἵππιος) *deditione acceptus, sequitur in vinclis. Manius autem* (ita corrige, non Μάνλιος) *Aquilius consularis, qui de Siculis triumphavit, colligatum secum habens longa catena Bastarnam quemdam quinque cubitorum, pedes ab equite trahitur.* Nam ita ego vere interpretor: Natalis insulsa, fatua, aliena: quem, si libido ridendi est, vide. Simile est quod Josephus narrat libro XVIII. cap. 13. de captivo Agrippa rege: ‘Centurionem illi satis benignum appositum, et militem cum quo vinciretur humanum.’ Augustinus in Psalm. 128. ‘Ligantur duo et mittuntur ad judicem, latro, et colligatus; ille sceleratus, iste innocens, una catena ligantur, et longe sunt a sese.’ Addo, duos sæpe milites uni reo datos, majori custodiæ. In Apostolorum Actis, cap. 12. de D. Petro: ‘dormiebat inter duos milites, duabus alligatus catenis.’ Catenæ autem ejusmodi, uti ex Athenæo clarum, longiusculæ erant; ut ambulare, incedere pariter non incommode possent. Ad quas item pertinet, quod Suetonius in Domitiano scribit, cap. 14. ‘Nec nisi secreto atque solus plerasque custodias, receptis quidem in manu catenis, audiebat.’ Ubi iterum Custodiæ pro iis ipsis qui custodiuntur: ut Plinio libro XXI. capite 3. ‘Inde eductam custodiam bibere jussit;’ ita veteres: male vulgo, *eductum e custodia;* emendandusque ita Suetonius Nerone, cap. 31. ‘Quorum operum perficiendorum gratia, quot ubique essent custodiæ, in Italiam deportari jussit:’ vulgata lectio, et interpretes turbant. Paullus in Sentent. ‘Si pecunia miles custodiam dimiserit, capite puniendus est.’ Hæc de custodia militari: de ea quæ apud magistratus, opportunius dicam libro VI.

C.

Cap. 25. Fas mihi ut cum Tacito hic leviter exorbitem: et quæ faciunt huic legi, collecta a me et digesta proponam. Non subtiliter omnia; (cui enim bono?) sed ea saltim capita quæ ad usum historiæ priscæ. Romanis semper conjugiorum subolisque magna cura. Ideo Censoria illa solennis quæstio: ‘Ex animi tui sententia tu uxorem habes?’ Ideo Ciceroni ficta lex: ‘Cælibes esse prohibento.’ Nec ignominiæ solum cælibatus, sed pœnæ erat. Ita apud Valerium, ‘Camillus et Postumius Censores, æra pœnæ nomine, eos qui ad senectutem cælibes pervenerant, in ærarium deferre jusserunt.’ Et Festus auctor, ‘Uxorium pependisse dici, qui quod uxorem non habuerit æs populo dedit.’ Exemplum videtur ab Spartanis petitum,

apud quos ἀγαμίου ζημία, imo ὀψιγαμίου καὶ κακογαμίου, ut notat Pollux. Nec tamen lege aliquid cautum reperio : nisi quod C. Cæsar post bellum Africanum, vehementer exhausta urbe, præmia proposuit multitudini liberorum : idque Præfectus morum, et quasi Censor. Dio XLIII. Ἐπειδή τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία, διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὥς ἔκ τε τῶν ἀπογραφῶν (καὶ γὰρ ἐκείνας τά τε ἄλλα ὥσπερ τις τιμητὴς ἐποίησε) καὶ ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, πολυπαιδίας ἆθλα ἐπέθηκεν : id est, *Et quoniam infrequens admodum urbs erat, propter cæsorum multitudinem, quod ex recensu (eum autem et reliqua velut Censor faciebat) et ex ipso aspectu animadvertebatur, iis qui multos liberos haberent præmia proposuit.* Primus Augustus anno urbis 736. certam legem posuit, et præmia pœnasque distinxit. Ea dicta, Julia, de maritandis ordinibus: quam tamen præ multitudine recusantium perferre non potuit, nisi adempta lenitave parte pœnarum. Hanc Propertius intellexit lib. III. 'Gavisa est certe sublatam Cynthia legem, Qua quondam edicta flemus uterque diu : Ne nos divideret,' &c. elegia illa tota. Et Horatius in Cantu sæculari : 'patrumque Prosperes decreta super jugandis Feminis, prolisque novæ feraci Lege marita.' Ubi Scholiastes vetus: 'Lex marita dicitur, quæ de maritandis ordinibus lata erat, quæ et Julia dicta est. Cæsar enim post bellum legem tulit, nequis aut cælebs esset, aut vidua nubilis, quo posset jactura juvenum reparari, quæ bellis civilibus contigerat. Nam prope octoginta millia armatorum interierant.' Et de eadem in actis ejusce anni Dio, lib. LIV. Ὁ δ' Αὔγουστος τά τε ἄλλα ἐνομοθέτησε, τοῖς τε ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια ἐπέταξε, καὶ ἔμπαλιν τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα ἔθηκεν. Ex Dionis verbis clarum, etiam ante curam eam fuisse Augusto : ait enim βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια : et addit, ἔμπαλιν ἔθηκεν. Et non dubie aliquid super ea re latum in ejus sexto consulatu, annis decem ante. Suadet Tacitus hic : 'Sexto demum consulatu Cæsar Augustus potentiæ securus, quæ Triumviratu jusserat, abolevit : deditque jura, quis pace et principe uteremur: acriora ex eo vincla, inditi custodes ; et lege Papia præmiis inducti,' &c. Sed latum imperfecte. Capita legis Juliæ fuerunt. Uti libertinas ducere liceret omnibus, præter Senatores. Uti sponsiones pactionesque nuptiales non ultra biennium differri jus esset. Uti divortiorum certus esset modus : aliaque quæ postea in legem Papiam mixta et inserta. Julia ergo tempore a Papia distincta. Præcessit enim XXV. solidis annis, et alucinati concinnatores legum qui confuderunt. Dico Juliam: verius fortasse, Julias : quia non semel tot annorum intervallo eadem de re latum ac relatum : ideoque proprie locutum Tacitum censeo, cum hic πληθυντικῶς scripsit, Papiam latam post Julias rogationes.

Lata autem Papia anno urbis 762. sene jam Augusto : et lata per Senatum. Itaque et nomen a consulibus illi, Papio Mutilo et Q. Poppæo Secundo. Dicta enim Papia Poppæa. Isidorus lib. V. 'Sub Octaviano Cæsare suffecti Consules Papius et Poppæus legem tulerunt, quæ a nominibus eorum Papia et Poppæa nominatur, continens primum [censeo emendandum, *patrum*, cum scriptum concise fuerit, *prum*] præmia pro suscipiendis liberis.' Caussa iterum ferendæ, e Tacito, duplex : 'incitandis cælibum pœnis, et ærario augendo.' Incitandis pœnis, id est, augendis : sincera modo lectio sit.

Ambigo enim, et possit rescribi, *incitandi cælibes pœnis*, sive, *intendendis cælibum pœnis*, sensu clariore. Capita legis Juliæ confusa cum istius: ideoque passim scripta Jurisconsultorum laudata, 'Ad legem Juliam et Papiam:' ita inquam, ut Papia, qua plenior acerbiorque, aboleverit et velut absorbuerit Julias leges. Latam dixi per Senatum: et verum est: eoque Paullus libro v. ad legem Juliam et Papiam auctorem Senatum nominat: 'Sed illud quæri potest,' inquit, 'an idem servandum sit quod Senatus censuit, etiamsi in aliam personam captionem direxerit.' Capita ejus legis pluria fuerunt: adeo ut xxxv. laudet alibi Marcianus. Ea ut distincte proponam, ab homine me exiget nemo homo: confuse quædam recensebo, et uti dabunt se sub manum.

Caput De enuptione extra gentem ordinemque. Uti omnibus ingenuis libertinas uxores ducere jus esset, Senatoriis exceptis. Concepta Capitis ejus verba, apud Paullum lib. i. ad hanc legem. Lege Julia ita cavetur, 'Qvi senator est, qvive filivs proneposve ex filio nato cvivs eorvm est, erit: ne qvis eorvm sponsam vxoremve, sciens dolo malo habeto libertinam; avt eam qvæ ipsa, cvivsve pater materve artem lvdicram facit, fecerit: neve senatoris filia neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filio nato nata, libertino, eive qvi ipse, cvivsve pater materve artem lvdicram facit fecerit, sponsa nvptave sciens dolo malo esto. neve qvis eorvm dolo malo sciens sponsam vxoremve eam habeto.' Et e lege quidem Julia recenset Paullus: sed insitum in Papiam fuisse clare docet Celsus: 'Lege Papia,' inquit, 'cavetur omnibus ingenuis, præter Senatores eorumque liberos, libertinam uxorem habere licere.' Meminit et Dio ejusce capitis lib. liv. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἐξελευθέρας τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων, ἄγεσθαι, ἔννομον τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας. Ubi tamen interpretis supina μετεωρία vertentis: *Ac quoniam masculi patricii generis numerum patriciarum feminarum multo anteibant, liberum fecit ut qui vellent (modo Senatores ne essent) libertas etiam* (cautius et verius, *libertinas*: ἐξελευθέρας enim Dio dixit, non ἀπελευθέρας. Ἐξελεύθεροι autem οἱ τῶν ἐλευθερωμένων υἱοί, ait Hesychius) *ducere possent, eorumque liberos legitimos esse jussit.* En, τὸ εὐγενὲς, Patricium ubique vertit: at ingenuum debuerat, ex vi verbi, legisque. Meminit iterum Dio lib. lv. in persona Augusti: Καὶ ἐξελευθέρας τοῖς γε ἔξω τοῦ βουλευτικοῦ οὖσιν ἄγεσθαι συνεχώρησα. Et eodem errore ibi interpres, τὸ βουλευτικὸν, Patricios vertit: cum Senatorios, vere posset. Latum hoc caput matrimoniis frequentandis: ut si quem digniorem amor aut voluntas traxisset ad impar jugum, lege jungi liceret. Nam antea vetitum. Neque Decemvirali lege, patricio cum plebeia, neque ingenuo cum libertina connubii jus. Prius abolitum: meminitque Livius l. iv. in oratione Canuleii Tribuni: et l. x. ubi matronæ Patriciæ Virginiam, quod e patribus enupsisset, sacris arcuerunt. Mansit posterius: ad hanc legem, vide quæ Cicero Antonio de Fadia objecit, Phil. ii.

Caput subnexum forte priori: de connubio patronorum cum libertabus. Verborum partem Ulpianus appendit libro iii. ad legem Juliam et Papiam: in eo jure, quod dicit, 'Invito patrono, libertam qvæ ei nvpta est, alii nvbere non posse, patronvm accipimvs,' &c. Et idem iterum l. xl. De

divortiis: Quod ait lex, ‘Divortii faeiendi potestas libertæ qvæ nvpta est patrono, ne esto, qvamdiv patronvs vxorem eam esse volet.’ Vide interpretem eumpse Ulpianum: et adde l. I. De concub.

Caput De sponsalibus; quando et qua fini contrahenda. Sumptum e Julia de maritandis ordinibus, indice Suetonio c. 34. ‘Cumque,’ inquit, ‘immaturitate sponsarum et matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coartavit.’ Sponsalium enim olim licentia, adspectu nullo ætatis. At Augustus, cum quidam immaturas plane virgines desponderent, et mariti essent non mariti: arcendæ huic fraudi tempus definiit ætatemque sponsionum: ita ut non ante decimum annum sponsa quæquam esset. Clare Dio l. LIV. *Ὡς δὲ οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμενοι, τὰς μὲν τιμὰς τῶν γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν, μεθ' ἣν οὐδὲ δυοῖν ἐτοῖν διελθόντων γαμήσει τις· τουτέστι δεκέτιν παντῶς ἐγγυᾶσθαι τὸν γέ τι ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσοντα· δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται*: id est: *At cum quidam pueras desponderent, et præmia nihilominus ferrent maritorum, rem opusque mariti non præstarent, statuit nullam sponsionem firmam esse, post quam, biennio exacto, nuptiæ non sequerentur: hoc est, ut omnino decennem despondere opus esset, siquis sponsionis ejus vellet fructum. Puellis enim duodecimus annus plenus, ad nuptias definita ætas censetur.* Xylander Dionis mentem plane hic non cepit. Facit huic capiti quod Caius l. I. Ad Juliam et Papiam scripsit: ‘Sæpe justæ ac necessariæ caussæ non solum annum vel biennium, sed etiam triennium et quadriennium et ulterius trahunt sponsalia: veluti valetudo sponsi sponsæve, vel mortes parentium,’ &c.

Caput de ætate eorum qui ducerent, quæve nuberent. Eo capite cautum ne mulier quinquaginta annis minor sexagenario nuberet; neu vir minor sexaginta, quinquagenariam duceret. Lactantius l. I. Senecæ verbis: ‘Quid ergo est quare apud poëtas salacissimus Jupiter desierit liberos tollere? utrum sexagenarius factus est, et illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit jus trium liberorum?’ Et Appuleio in judicio objeetum, quod Pudentilla ‘ei anno ætatis sexagesimo ad libidinem nupsisset:’ videlicet contra legem Papiam. Huic tamen capiti Claudius abrogavit, ut Suetonius notat c. 23. ‘Capiti,’ inquit, ‘Papiæ-Poppææ legis a Tiberio Cæsare, quasi sexagenarii generare non possent, edicto abrogavit.’ Legerim, *addito*, vel *edito*. Edictum certe Claudii non fuit, sed Senatusconsultum. Ulpianus in Fragm. titul. XVI. ‘Sed SC. Claudiano major sexagenario si minorem quinquagenaria duxisset, perinde habebatur ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem.’ Caussæ quæ Tiberium, quæ Claudium moverint, in aperto. Ille, quod plurimum fieri solet, spectavit: hic, quod per naturam potest. Adeo autem amare et virum exercere sexagenarius potest, ut sint oetogenarii senes iidemque patres inter exempla. At mulier quinquagenaria major, vix est, ut impleatur.

Caput de libertate conjungendi; quod tamen 35. in ordine fuit. Martianus: ‘Capite trigesimoquinto legis Juliæ, qui liberos quos habent in potestate injuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt: ex constitutione,’ &c. Simile in libertis, etiamsi juraverint, l. VII. De operis libert.

Caput de intervallo temporis a morte conjugis vel divortio, ad conjugium novum. Neque enim probata Juliis legibus monogamia: sed ad matrimonia compulsi iterum, vidui, aut disparati. Discreparunt in tempore Julia et Papia. Nam ut Ulpianus notat tit. xiv. Feminis lex Julia a morte viri, anni vacationem tribuit: a divortio, mensium sex. At Papia clementior, a morte biennium indulsit; a repudio, annum et menses sex. In Suetonio, Triennium leges: nec id te turbet. Exsolvit cum nodum Dio in oratione Augusti ad cælibes l. lvi. Καὶ οὐδὲ ἐς ταῦτα μέντοι κατήπειξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον τρία ἔτη ὅλα πρὸς παρασκευὴν ὑμῖν ἔδωκα, τὸ δὲ δεύτερον, δύο: id est: *Nec ad ista festinanter impuli vos, sed primum tres integros annos ad apparatum rei concessi, deinde binos.*

Caput de præmiis maritorum, patrumque: quod in ordine septimum fuisse, colligas ex Agellii l. ii. 15. Præmiis enim invitandi fuerunt ad matrimonia et prolem frequentandam. Præmia duorum generum, Honores et Commoda. Quæ largiora utraque apud patres: quædam tamen seorsim data etiam maritis. Veluti, honestior in spectaculis locus. Suetonius Augusti c. 44. 'Militem secrevit a populo: maritis e plebe proprios ordines adsignavit.' Et ad eam sententiam accipio, quod poëta Hispanus facete scribit: 'Spadone cum sis eviratior fluxo, Theatra loqueris, et gradus, et edicta, Trabeasque et Idus, fibulasque censusque. Sedere in equitum liceat an tibi scamnis Videbo Didyme; non licet maritorum.' Præcesserunt item mariti in magistratu, et in fascibus. Agellius: 'Capite septimo legis Juliæ priori ex Consulibus fasces sumendi potestas est, non qui plureis annos natus est, sed qui plures liberos quam collega aut in sua potestate habet aut bello amisit. Sed si par utrique numerus liberorum est, maritus aut qui in numero maritorum est præfertur.' In numero maritorum, id est, opinor, sponsus: vel etiam qui jus habeat ab Imperatore mariti. Id enim quoque dari solet, pariter ac jus liberorum. Didici ex unico Dionis loco l. lx. de Claudio: Τοῖς στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα ἔδωκε: id est: *Militibus, quoniam ex legibus uxores ducere iis non licebat, jura maritorum concessit.* Sed et plura maritis privilegia in sorte, in administratione provinciarum: quæ hauries ex præmiis patrum statim, ne eadem iteranda sint. Patribus certe, ut prædixi, præmia uberiora, et pleno velut dimenso legum. Idque non solum e Julia aut Papia, sed more Rom. prisco. 'Lex sociis ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent,' ait Livius l. xli. Item a Censoribus, 'In quattuor urbanas tribus [eæ autem minus honestæ] descripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquenni major ex SC. esset,' ait idem l. xlv. Julius Cæsar, 'agrum Campanum divisit extra sortem xx. millibus civium, quibus terni pluresve liberi essent,' ut notat Suetonius c. 20. et Appian. Civilium ii. et exempla reperies fors sit plura. Sed Augusto in primis ea cura: non lege Papia solum, ut censent quidam haud e vulgo, sed jamdiu ante. Quod clarum ex iis quæ Dio scribit liii. de præsidibus provinciarum, et lv. ante Papiam latam. Fateor tamen, quod Papia præsertim. Præmia πολυπαιδίας ex ea lege, non absurde fecero, si ordine proponam. Primum. Ut in petitione candidati præferantur, quibus liberi plures. Tacitus l. ii. 'Contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candi-

datis præpolleret, quod lex jubebat.' Lex non alia quam hæc Papia. Secundum. Uti præferantur proletarii in sorte provinciarum: et easdem diutius obtineant. Prius membrum e Tacito firmo, Annal. xv. 'Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, præturasque et provincias inter patres sortiti, statim emitterent manu quos adoptaverant.' Alterum e Dione LIII. 'Præsides,' inquit, 'annuos et sorte lectos esse voluit,' πλὴν εἴτῳ πολυπαιδίας ἢ γάμου προνομία προσείη: id est, *nisi si cui multitudinis liberum aut nuptiarum causa privilegium esset.* Quamquam id ad sortem tantum referri fortasse par cst, non etiam ad mansionem. Tertium. Præeant emineantque in omni magistratu. Colligas ex Agellii l. II. c. 15. verbis quæ supra. Et ab hoc exemplo est, quod qui plures liberos habet, in curia vel collegio primus sententiam rogatur; in albo et processu, ceteris præfertur. l. IX. C. De decur. Quartum. In honoribus petendis, gratia fit annorum qui liberos habent: et quidem pro numero liberorum. Exempli caussa, minores XXV. annis ad honores non admittuntur, nisi beneficio prolis. Qui ergo quinque habent anno vigesimo admittuntur, qui tres, vigesimosecundo, et sic deinceps. Vide l. II. De minoribus, quæ ad hanc sententiam clara. Et Plinii locum eodem traho, l. VII. Epist. præter meam supra, aliorumque mentem: 'Calestrium Tironem familiarissime diligo; simul quæstores Cæsaris fuimus. Ille me in Tribunatu liberorum jure præcessit, ego illum in Prætura sum consecutus, cum mihi Cæsar annum remisisset.' Ubi vides dimitti etiam annos beneficio Cæsaris solere, quasi liberos haberent. Quinctum. Qui plures liberos habet, i. e. in urbe tres, in Italia quatuor, in provinciis quinque, a cura, tutela, ceterisque muneribus personalibus immunis est. Lib. II. De excusationibus l. I. C. Qui num. liberor. Sextum. Damnatorum liberi plures assem accipiunt, e constitutione Hadriani l. VII. De bonis damnat. Et ab ea mente Dio scripsit, Hadrianum mitiores pænas reis irrogasse liberos habentibus: quod Cujacius notavit pridem. Et plura, quæ facile colliges ex iis quæ dicam de mulctis. Ex his ortum celebre illud Jus trium liberorum ('Auctoritatem trium liberorum,' Tertullianus dixit, contra Valentinianos) quod orbis pro beneficio Princeps dabat. Plinius l. II. Epist. 'Nuper ab optimo Principe trium liberorum ei jus impetravi: quod quamquam parce et cum dilectu daret, mihi tamen, tamquam eligeret, indulsit.' Idem ad Trajanum l. X. 'Exprimere domine verbis non possum, quantum mihi gaudium attulerit, quod me dignum putasti jure trium liberorum.' Martialis, 'Uxor cum tibi sit formosa, pudica, puella, Quo tibi natorum jura Fabulle trium? Quod petis a nostro supplex dominoque deoque, Hoc dabis ipse tibi; si potes arrigere.' Idem de se: 'Præmia laudato tribuit mihi Cæsar uterque, Natorumque dedit jura paterna trium.' Origo ejus e lege Julia, uti discas ex Dionis apto ad hanc rem loco, l. LV. Ἡ δὲ δὴ Λιουΐα ἐς τὰς μητέρας τὰς τρὶς τεκούσας ἐσεγράφη. Οἷς γὰρ ἂν τὸ δαιμόνιον εἴτ' οὖν ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι, τούτων τισὶν ὁ νόμος, πρότερον μὲν διὰ τῆς βουλῆς, νῦν δὲ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος, τὰ τῶν γεγεννηκότων δικαιώματα χαρίζεται. Ὥστε σφὰς μήτε τοῖς τῆς ἀπαιδίας ἐπιτιμίοις ἐνέχεσθαι, καὶ τὰ τῆς πολυπαιδίας ἆθλα, πλὴν ὀλίγων τινῶν, καρποῦσθαι: id est: *Livia in numerum matrum quæ ter peperissent adscripta. Quibus enim seu viris seu feminis fatum aliquod*

proventum tot liberorum negavit, iis lex, antea quidem per Senatum, nunc autem per Principem, jura gratificatur natorum; ita ut neque pœnis orbitatis obnoxii sint, et præmia omnia multitudinis liberorum consequantur, paucis saltem exceptis. Ubi vides et feminis tribui solere id beneficium: quod primo et ex lege Julia, a Senatu petebatur; postea a Principe: quamquam ea verba perperam, in longe aliam sententiam abduxit interpres. Plutarchus de Vestalibus notat, eas sine tutore aut curatore res suas administrasse, ὥσπερ, inquit, αἱ τρίπαιδες. At quod id solus Princeps dederit: clare Martialis: 'Natorum mihi jus trium roganti Musarum pretium dedit mearum Solus qui poterat: valebis uxor; Non debet domini perire munus.' Hoc idem, jus parentum Juvenalis appellat: 'Jura parentis habes, propter me scriberis heres:' et Tacitus hic privilegia parentum. Alii simpliciter etiam, Jus liberorum. In fragmento juris veteris, quod evulgavit doctissimus Pithœus: 'Mulier sine auctoritate tutoris manumittere potest, si jus habeat liberorum.' Et Paulus l. IV. Sent. ad Sc. Tertullianum, plus semel. Jus liberorum tamen propria quadam et alia significatione capi in Ulpiani Fragm. titul. XVI. et l. IC. De jure liber. non vane, notat nostri ævi Jurisconsultus ad Fragmenta ea ipsa: et nodum quem Duarenus ligaverat I. Disput. c. 40. docte solvit. Jubeo lucem huic rei mutuari te ab illo Sole, in eapse Fragmenta. Sed et quattuor liberorum jus fuit: quod pertinuit (nisi in aliena regione aberro) ad libertinas, non ingenuas: certe ita distinguit SC. Tertullianum, de quo vide Paullum l. IV. tit. 9. Quod tamen jus vetustius est illo SC. et mentio ejus in Suetonii Claudio c. 19. ubi Princeps 'Feminis' (quæ naves scilicet mercaturæ caussa fabricarent) 'jus tribuit quattuor liberorum.' De præmiis, ista.

Caput de pœnis multisque cælibum et orborum. Quæ etiam in lege Julia fuerant: sed Augustus, ut ipse apud Dionem fatetur, intendit auxitque. Pœna prima et maxima, Uti cælibes ex testamentis nihil caperent, nisi e proxime junctorum: orbi, non nisi dimidium. Melior ergo conditio orborum: et jure, quia mariti saltem. Sozomenus l. I. Eccles. histor. discrimen hoc bene notat: Νόμος ἦν Ῥωμαίοις παλαιὸς, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν τῶν ἴσων ἀξιοῦσθαι κωλύων τοὺς ἀγάμους τοῖς μὴ τοιούτοις, περὶ ἄλλα τε πολλὰ, καὶ τὸ μηδὲν κερδαίνειν ἐκ διαθήκης τοὺς μὴ γένει ἐγγυτάτῳ προσήκοντας· τοὺς δὲ ἄπαιδας, ζημιῶν τὸ ἥμισυ τῶν καταλελειμμένων.

Cælibes ergo nihil capiunt: adeo ut scripserit Ulpianus, 'Cælibi relictum legatum caducum fieri, nisi legi intra centum dies paruerit.' Et respexit ad has pœnas Plutarchus, libello περὶ φιλοστοργίας. Ῥωμαίων πολλοὶ, inquit, γαμοῦσι καὶ γεννῶσιν, οὐχ' ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα κληρονομεῖν δύνωνται: id est, *Romanorum plerique uxores ducunt et liberos serunt, non ut heredes habeant, sed ut heredes ipsi esse possint.* Nec vane imputat adulter apud Satyricum marito: 'propter me scriberis heres, Legatum omne capis, necnon et dulce caducum.' Tertullianus de Monogamia: 'Aliud est si et apud Christum Legibus Juliis agi credunt, et existimant cælibes, et orbos ex testamento Dei solidum non posse capere.' Ideo toties apud Jurisconsultos de solidi captione lectum quæsitumque ut l. LXII. l. LXXVIII. De her. inst. l. VI. De vulg. et pupil. substit. l. XII. §. fin. De jure fisci: quæ omnia proprie ad orbos spectant patresque solitarios. Quidquid autem hoc modo præter legem legatum aut relictum, caducum fiebat, ibatque in fiscum: ideoque

caducaria lex Julia dicta alibi Ulpiano. Tacitus: 'Lege Papia præmiis inducti, ut si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret:' id est, ærarium publicum bona quibus dominus non esset, occuparet. Ea enim mens; nec audio Vertranium emendantem, *ne si a pr. par. ces. v. p. o. populus vacantia teneretur:* quæ emendatio frigidior est, ut ille ait, Gallica nive. Ferretum potius audio, de corruptione, et defectu loci vere judicantem. Prior enim pars ad præmia delatorum attinet: quibus sequentia filo orationis non respondent. Rævardus noster ad l. CCVIII. De Reg. juris, ex his Cornelii verbis efficit, lege Papia discrimen nullum fuisse inter cælibes orbosque, et pariter omnes ab hereditatibus legatisque submotos. Discrimina quæ deinde reperta, esse a Tiberio, qui legis ejus nexus multos exsolvit et nodos. Ambigo. Illud scio, ex Ulpiani titulo XIII. totum hoc zetema definiri potuisse: integer exstaret modo. At nunc nihil præter indicem est, 'De cælibe, orbo, et solitario patre.' Et quidem si cælibes nihil acceperint, uti certum: orbos semissem habuisse, solitarios patres majorem aliquam portionem, ratio consentit.

Caput de iis quæ conjuges inter se capiunt, adfine priori. Ulpianus tit. XV. 'Vir et uxor inter se decimam matrimonii nomine capere possunt. Quod si ex alio matrimonio liberos superstites habeant, præter decimam quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt.' Vide eumdem Ulpian. tit. XVI. 'De solidi capacitate inter virum et uxorem.' Caussæ enim sunt, e quibus solidum interdum conjuges capiunt: quas omnes clare ibi recenset Jurisconsultus. Respexit huc orator vetus: 'Placet ergo, o leges, diligentissimæ pudoris custodes, decimas uxoribus, quartas meretricibus dari?' Decimaria ea lex sublata, l. II. C. de inf. pœn. cæl. et orb.

Caput de bonis libertorum. Vide Ulpianum tit. ult. et inst. l. III. Caput item de liberatione operarum: cujus verba l. XXXVII. De operis libert.

Caput de divortiis: quo modus impositus eorum crebritati. Clare Suetonio traditum, in Aug. c. 34. Juvat aliquid Quinctilianus, qui de quinquennio suggerit in sterilitate. Themate Declamationis CLI. 'Intra quinquennium non parientem repudiare liceat.' Eodem capite injusti divortii pœnæ: et ut dotem amittat, cujus culpa divortium factum. Eoque de dote, multa in Comment. Jurisconsultorum ad Papiam legem: vide l. LXIV. Soluto matrimonio. Plura capita omitto sciens volensque: quia ad subtilitates potius juris pertinent, quam cognitionem antiquitatis.

Ego si quid in his humanitus omisi, commisi: adde, corrige, ignosce. Illud moneo, in veteri Pandectarum Græcanico indice, Juliam et Papiam κατ' ἐξοχὴν, et quia in jure plurimi usus, appellari ἁπλῶς Leges. Ita invenies Μαυρικιανοῦ *Ad leges* βιβλία ἕξ. Τερεντίου Κλήμεντος *Ad leges* βιβλία εἴκοσι. Μαρκέλλου *Ad leges* βιβλία ἕξ. Γαΐου *Ad leges* βιβλία δεκάπεντε. Παύλου *Ad leges* βιβλία δέκα. Οὐλπιανοῦ *Ad leges* βιβλία εἴκοσι: et cave aliter acceperis, quam ad Juliam et Papiam leges. Argumenta clara: quoniam et numerus librorum fere convenit; et nusquam ii scriptores in Pandectis simpliciter Ad leges laudantur, sed ad Juliam et Papiam saltem. Scies et illud, valuisse has leges ad Severi Imp. ævum, qui non abrogavit quidem, sed imminuit: maxime ea parte, qua fuit de gignendis liberis. Tertullianus Apol. c. 4.

'Nonne et vanissimas Papias leges, quæ ante cogunt liberos suscipi, quam Juliæ matrimonium contrahi, post tantæ auctoritatis senectutem heri Severus constantissimus Principum exclusit?' Cælibatus deinde pœnas sustulit Constantinus propter Christianos παρθενίαν καὶ ἀπαιδίαν διὰ θεὸν ἀσκοῦντας. Euseb. in vita Constantini, et Sozomenus l. I. Carpsit Papiam et in parte Theodosius, ut habes l. I. C. de jure liberorum; et principes secuti. Sed nos satis exspatiati, ad lineas redeamus, quod dicitur, et in gradum.

D.

Cap. 29. Opinor Augusti et deinceps ævo, fuisse annum vigesimum quintum, sed incipientem. Vigesimus quartus, inquam, expletus sufficiebat. Argumento, quod 'Tiberius Quæstor fuit, undevicesimum annum agens,' ait Velleius: atque ille ipse non nisi 'quinquennio maturius quam per Leges:' ut Dio l. LIII. et Tacitus statim notat: ergo ille legitimus annus. Certe non intra: argumento Quinctiliani verborum l. XII. 'Calvus, Cæsar, Pollio, multo ante quæstoriam omnes ætatem gravissima judicia susceperunt.' Atqui 'anno unoetvigesimo Cæsar Dolabellam, altero et vigesimo Asinius Pollio C. Catonem, non multo ætate antecedens Calvus Vatinium, iis orationibus insecuti sunt, quas hodicque cum admiratione legimus,' ait alibi idem scriptor. Nec multum citra; quia reperio Catonem XXIX. ætatis, Gracchum vigesimo septimo Quæsturam gessisse. Plinii locus est, qui 22. adstruere videatur, ad Trajanum: 'Cautum est domine, Pompeia lege nequis capiat magistratum, neve sit in Senatu minor annorum XXX. Secutum est dein edictum Divi Augusti, quo permisit minores magistratus ab annis duobus et viginti capere:' sed cum is ad provincias, et proprie ad Bithyniam spectet, nihil muto. Quod vero diserte finierim vigesimumquintum: inducit me Dio l. LII. Qui ex decreto Mæcenatis (quod secutus haud dubie Cæsar, aut ut melius dicam, accommodata a Dione tota oratio illa ad formam reip. Augustææ) Senatoriæ ætati definit annum XXV. Quæstura autem primus gradus in Senatum: illa ergo etiam Quæstoria ætas. Colligas et non obscure idem ex l. II. De minoribus.

E.

Cap. 31. Olim Censoribus viarum cura. Cicero de Legibus: 'Censores urbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuentor.' Deinde Quattuorviri instituti; quorum proprie id munus. Pomponius De origine juris: 'Eodem tempore et Quattuorviri qui curam viarum gererent constituti:' tempus intellegit, post creatum Prætorem peregrinum, qui fuit annus urbis DX. Ii videntur a Varrone non inconcinne dicti Viocuri. Antiqui ergo Quattuorviri viarum: sed non sufficientibus iis, additi duo, factique Seviri, uti docebo mox ex Dione. Etiam Curatores extra ordinem reperti, quos destinabant singulis viis. Ita Cæsar Curator viæ Appiæ Plutarcho dicitur: Thermus Flaminiæ, Ciceroni. Augustus deinde, 'quo plures partem administrandæ reip. caperent' (ait Suetonius) 'nova officia excogitavit, Curam operum publicorum, Viarum, Aquarum.' Sed quomodo nova, si jam ante Quattuorviri viarum, si Curatores? Silent scholiastæ: sed vere dicam ego. Curatores

ante Augustum, fateor: sed nec perpetuum id, nec certum munus. Fecit utrumque Augustus. Quod ad IV. viros: scito discretum a Curatoribus eorum munus. Quattuorviri vias urbis curabant: Curatores, eas quæ extra urbem. Docuit me hoc Dio l. LIV. de Viginti viris: ubi clare scriptum e Seviris viarum, amotos ab Augusto duos qui vias curabant extra muros; τοὺς (ait) ἔξω τοῦ τείχους ὁδοὺς ἐγχειριζομένους: retentos quattuor, qui in urbe. Ergo sub Augusto et Curatores viarum et Quattuorviri, quorum munera locis regionibusque distincta. Et digniores sane Curatores: quia in vias illas grandes extra urbem, sumptus et moles major. Ideo Plinius gratulatur Cornuto de eo munere, l. v. Epist. 'Recesseram in municipium, cum mihi nunciatum est Cornutum Tertullum accepisse Æmiliæ viæ curam. Exprimere non possum quanto sim gaudio adfectus et ipsius et meo nomine.' Et Statius Plotium dilaudans, IV. Silv. 'Te Germanicus arbitrum sequenti Annonæ dedit, omniumque late Præfecit stationibus viarum.' Et in lapidibus passim inter alios honores insculptum CVRATORI. VIARVM. aut plurimum, CVRATORI. VIÆ. APPIÆ. Salariæ, Flaminiæ, &c. nominibus expressis: quia fere Curatores dabantur certis viis, uni pluribusve. Et hos quidem Curatores fuisse censeam, a quibus mancipes redimebant, et quorum negligentia hic culpata.

CAP. 36. Euripides,—Ἔχει γὰρ καταφυγὴν θὴρ μὲν πέτραν, Δοῦλοι δὲ βωμοὺς θεῶν. Servulus apud Plautum: 'Ego interim hanc aram occupabo.' Tibullus alludens: 'Et Veneris sanctæ considam victus ad aram.' Et bene, considam; quia supplicum, sedere. Nec diis modo is honos, sed etiam heroibus quibusdam, ut Theseo Athenis. Plutarchus: Κεῖται μὲν ἐν μέσῃ τῇ πόλει, παρὰ τὸ νῦν γυμνάσιον, ἔστι δὲ φύξιον οἰκέταις καὶ πᾶσι τοῖς ταπεινοτέροις καὶ δεδιόσι κρείττονας. Itemque Regibus: uti Decium Magium Cyrenas tempestate delatum, ad statuam Ptolemæi regis confugisse Livius tradit lib. XXIII. Romæ haud ita frequens ille mos: nec libera rep. quidquam reperio, præter Romuli asylum. Initium ei fuit a templo Julii Cæsaris, quod Triumviri exstruxere, cum hoc jure, ut perfugium in eo cunctis esset. Dio lib. XLVII. Ἀπηγόρευσαν δὲ μηδένα ἐς τὸ ἡρῷον αὐτοῦ καταφυγόντα ἐπ' ἀδείᾳ, μήτε ἀνδρηλατεῖσθαι, μήτε συλᾶσθαι, ὅπερ οὐδενὶ οὐδὲ τῶν θεῶν, πλὴν τῶν ἐπὶ τοῦ Ῥωμύλου γενομένων, ἐδεδώκεσαν: id est: *Edixere etiam Triumviri, ne quis, qui impunitatis causa in templum D. Julii confugisset, inde ejici vel abripi posset: quod ante ne Deo quidem cuiquam concessum, exceptis iis quæ ad Romuli asylum pertinent.* Quæ postrema Dionis caute lege. Vereor enim ut erret. Nam præter Romuli asylum, etiam Dianæ in Aventino monte templum idem jus habuit: quod clare notat Dionysius Halicarnas. IV. Antiq. Sed sub Impp. tamen maxime invaluit: nec templa solum, sed statuæ eorum imaginesque passim perfugium servis. Seneca de clementia lib. I. 'Servis ad statuam licet confugere: cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetat.' Ulpianus in Pithœanis Fragmentis: 'Ideoque cognosce de querelis illorum qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt, et sive durius habiti quam æquum, vel infami injuria adfectos cognoveris, venire jube, ut in potestatem Sabini non revertantur.' Etiam ingenuis, injuria adfectis. Sueton. in Aug. 'Antonium juvenem simulacro Divi Julii, ad quod post multas et irritas preces confugerat, abreptum interemit.' In Tiberio, de Agrippina: 'No-

vissime calumniatus modo ad statuam Augusti, modo ad exercitus confugere velle.' Resque eo evasit, ut non periculi solum fuga, imago Imperatoris esset, sed calumniæ occasio. Ea arrepta, inferre injuriam licebat, non solum vitare. Vides hic in Tacito: et eleganter in Philostrato De vita Apollonii lib. I. 'Erat,' ait, 'apud Aspendios asylum Tiberii, statuæque sanctiores illis in locis venerabilioresque quam Jovis Olympii simulacrum habebantur: ita ut impietatis damnatus quidam fuerit, quod servum suum verberasset, qui drachmam argenteam Tiberii imagine signatam gestabat.' Itaque subvenerunt mox leges: et, 'Ne ad statuas vel imagines quis confugiat, Senatus censuit; eumque qui imaginem Cæsaris in invidiam alterius prætulisset, in vincla publica coërceri Divus Pius rescripsit;' ait Callistratus lib. XXVIII. De pœnis. Sed et statuæ Deorum eodem jure: itaque quibusdam adscriptum, A servo non tangi. Lavinii, marmorea basis,

MAVORTIO
SACR.
HOC. SIGNVM
A. SERVO. TANGI
NEFAS. EST.

G.

CAP. 37. Liceat ἐν παρέργῳ lucem facere optimo scriptori, qui sæpe nobis. Ego non alios censuerim, *gladios Drusianos*, quam illos quibus usi gladiatores. Mos enim, priusquam paria committerentur, ut sicæ, sive gladii quibus pugnaturi, Editori publice exhiberentur, satisne essent acuti. Suetonius in Tito, cap. IX. de conjuratis duobus: 'Ceterum ipsos non solum familiari cænæ adhibuit, sed et insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industria collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.' Ad quem locum nihil videre interpretes (quod per gratiam eorum dicam) scio. Intellegit Suetonius hos ipsos gladios ex more jam dicto: ideoque Victor, 'petiisse eum gladium dicit, quasi ad explorandam aciem.' Sed apertius ipse Dio in Nerva, de Crasso et Calpurnio: *Παρεκαθίσατο δὲ αὐτοὺς ἔν τινι θέᾳ ἀγνοοῦντας ὅτι καταμεμήνυται, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ξίφη, λόγῳ μὲν ἵν' ἐπισκέψωνται αὐτὰ, ὅπερ εἴωθε γενέσθαι, εἰ ὀξέα ἐστὶν, ἔργῳ δὲ ἐπιδεικνύμενος ὅτι οὐδὲν αὐτῷ μέλει*, &c. *Collocavitque eos in spectaculo quodam juxta se, ignaros quod proditi essent, iisque gladios tradidit, verbo quidem uti inspicerent (quod fieri solitum) satisne acuti essent, re autem vera ut ostenderet*, &c. Caussa ergo huic quasi proverbio, quod cum Druso crebro edenti gladiatores, gladii explorandi offerrentur: non admittere solitus nisi acutissimos sit. Jure ergo ille sanguinarius: lenissimus contra M. Antoninus, qui gladios acutos iis non permisit, sed hebetes dumtaxat et obtusos.

H.

CAP. 43. Rhenanus in Oratione Eumenii Rhetoris, qua est: 'Merentur et Galli nostri, ut eorum liberis quorum vita in Augustodunensium opido ingenuis artibus eruditur, &c.' contra veterem editionem rescribere audet

Augustoclivi ensium: itaque edidit. Os hominis! Scilicet tota ea oratio in Cliviensium scholis instaurandis occupatur: quarum memoria (nisi apud hunc dormitatorem) nusquam aut nomen. Adsero tibi tuam gloriam Augustodunum: vel uno ictu, quem non vitabit ipse. Scriptum ibi enim: 'Civitatem istam et olim fraterno Populi Romani nomine gloriatam.' Qui autem e Gallis, fratres populi Romani, præter Æduos? quorum hæc urbs caput. At enim ibidem scriptum (id nuper homo amicus mihi objiciebat) 'latrocinio eam Batavicæ rebellionis obsessam fuisse:' quod vix convenire putabat in Æduos, qui a Batavis siti longo intervallo. Sed vito facile petitionem ejus, et discedo latere tecto. Nam corruptus locus, scriboque, *Bagaudicæ rebellionis.* Batavi latrones numquam ad ea penita loca; nec latrocinii Batavici mentio in mediterraneis, sub id ævum. At de Bagaudis, auctores credendi qui res scripserunt Diocletiani. Victor: 'Namque ubi comperit Carini dissessu Ælianum Amandumque per Galliam excita manu agrestium ac latronum, quos Bagaudas incolæ vocant, populatis late agris plerasque urbium tentare: Maximianum Imperatorem jubet.' Salvianus lib. v. de Gubernat. 'Itaque passim vel ad Gothos, vel ad Bagaudas, vel ad alios ubique dominantes barbaros migrant, et migrasse non pœnitet.' Vide et Orosium lib. VII. ubi tamen, *Baticadæ* in manusc. codice, qui apud me est, legitur, sicut et *Baccharidæ* in Eusebii Chronicis. Spernimus ergo Augustoclivienses, Rhenani colonos novos: et Mæniana illa Augustoduni constituimus, ut hic ex Tacito vides, vetustissima post Massiliam, bonarum artium sede.

ADD. Ergone certamen mihi novum, pro veteribus Mænianis? novum et magnum, cum viro magno. Tecum Stephane Pighi: qui in Hercule Prodicio nuper, ipso aditu tui operis, ita acriter et multis machinis eas oppugnasti, ut nesciam an sim repugnando. Tamen quia caussæ bonitas, nisi fallor, a me est, nitar pro veritate: disponam hanc stili aciem, manus tecum conferam; sed ut cum amico, plane amice. Ut non solum sine plaga pugna hæc sit, sed sine sugillatione aut morsu: sicut decet mitium Dearum alumnos. Ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι. Quisquis hæc leges, affectum in me aut pro me pone: Μικρὸν φροντίζων τοῦ Λιψίου, τῆς δὲ ἀληθείας πολὺ μᾶλλον. Dixi ego nobiles illas Oratione Eumenii scholas (Mænianas ipse appellat) Augustoduni in Celtica fuisse: tu, Pighi, Augusto-Clivii eas collocas in extrema Belgica ad Rhenum. Ita toto solo et cælo, quod dicitur, dissidemus. Tua argumenta prævidebo, subseram mea. Ais primo, niti te sacra Constantii Cæsaris epistola (ea Orationi inserta est) in qua Augusto-Cliviensium oppidum diserte nominatur. Verba: 'Merentur et Galli nostri, ut eorum liberis, quorum vita in Augusto-Cliviensium opido ingenuis artibus eruditur; et ipsi adolescentes, ut eorum indoli consulere cupiamus.' Hoc, Pighi, adfers? vide ne Lunam hanc, quod Græci dicunt, in te detrahas: aut, quod Latini, asciam tuis ipse cruribus illidas. Nam ita quidem Rhenanus vulgavit, fateor: sed, quod scire te tua interest, aliter et a mea mente diu ante illum Cuspinianus, in quo reperies, *Augustodunensium opido,* clare. Utri credendum magis? ego huic censeam, non solum quia vir simplicissimæ probitatis, sed magis quia libris probis et vetustis usus (tota Editio docet; infinitis partibus illa Rhenani melior, imo et auctior) quos alter habuisse fatetur nullos. Igitur hoc telum anceps, aut tibi adversum: ideoque validiore jam pugnas. Exstat ipsius Eumenii, inquis,

Clivii etiam nunc statua, monumentum et Scholæ olim, et ejus doctrinæ. Commovisti me eo argumento, cum legi, fateor: sed idem facile in gradum reposuisti, descriptione quam addis. Qui enim evincis, aut illam talem statuam Eumenii esse, aut prisci omnino ævi? 'Stat,' inquis, (nam verba tua usurpo) 'in vestitu sui temporis: tunica videlicet talari tectus, et calcei ex aluta pedem ac talos cingunt, et supra pedem execti atque fenestrati sunt. Comam in fronte et cervice decurtatam æqualiter constringit vitta; sicut ventrem latus baltheus atque bullatus. Dextra massam vel auri vel argenti in patera positam præsentare videtur: sinistra tenuit ferulam demissam, magisterii insigne.' Tuam fidem, Pighi. Hæc insignia Eumenio Rhetori conveniunt? Baltheusne? qui militum esse solet. Vittane? quæ sacerdotum. Ferula? quæ pædagogorum: non istorum (ne id nobis suadeas) qui publice et cum dignitate docebant. Jam coma illa sic decurtata, tunica illa ad talos, et calcei: numquam a tam prisco habitu mihi videantur, quidquid adferat tua Peitho. Velim et illud bona venia quæsitum: an nomen Eumenii insculptum in hac statua est? non enim dicis. Si est: aliquod pro te argumentum fateor, sed fluxum; quia plures fuerunt Eumenii: si non est; quid urges nos ancipiti conjectura? Sed transis ab hoc musculo ad duplicem Arietem: quos intorques verbis et viribus Eumenii, et mœnia nostra valde quatis. Primum, inquis, Eumenius ipse docet sentire se de Clivio, cum ait, 'urbem suam latrocinio Batavicæ rebellionis obsessam, Romani Principis auxilium flagitasse.' Belle hoc in Rhenanos accolas convenit, qui vicini Batavis: in Augustodunenses qui potest? aut quis credat Batavos ab extremo Oceano, per tot sola terrarum, in mediam Celticam penetrasse? idque cum tot oppida interjecta, et præsidia ubique Romana. Ne ego quidem, mi Pighi, credo: sed arietem hunc tuum pridem haud incallide laqueo averti. Nam vitium hic verbi esse, et *Bacaudicæ* legendum, docui in Commentario meo: quem peto legas. Ætolica hæc audacia est, inquies. Non est: vide tempora, vide historiam: optime de Bacaudis omnia conveniunt: haud æque de Batavis: qui Romanis tunc fidi; qui fracti, et injurias a Barbaris varias acceperunt, non ipsi aliis intulerunt. Tu ipse hæres, et ambigue obsidionem hanc ad Taciti Imp. tempora refers: sub quo Franci aliæque Germanorum gentes Bataviam et Galliam vastarint. Sed qui doces ipsos Batavos aliena tunc vastasse? Id enim necessum est, si proba verba *Batavicæ rebellionis.* Vocat etiam *Latrocinium:* quod a me est, quia Victor aliique Bacaudas hos appellant, *agrestes ac latrones.* Argumentum ultimum. Verba, inquis, Eumenii ita clare et graphice Clivium et finitimæ regionis situm describunt, ut trahi aliorsum nulla vi possint. Videamus: ponam ipsa pluscula: 'Nisi forte non gravior Britanniam ruina depresserat, quam si perfuso tegeretur Oceano: quæ profundissimo Pœnorum;' [ita Rhenanus: tu *Pictonum* legis: Cuspinianus, *pœnarum*, quem sequor;] 'gurgite liberata ad conspectum Romanæ lucis emersit. Aut hæc ipsa, quæ modo desiit esse Barbaria, non magis feritate Francorum velut hausta desederat: quam si eam circumfusa flumina et mare alluens operuisset.' En, velut in tabula, ut ais, depictam exponit Bataviam cum vicina Germania: quos ramis suis Rhenus circumfundit, et Mosa aluit, et Oceani sinus ubique tangunt. 'Ubi autem Æduis mare alluens? ubi circumfusa flumina?' Pax, mi Pighi, objecto lanæ sacco

Arietis hujus ictum mollio et excipio. Æduos non describi fateor: affirmo totam Galliam, in qua Ædui. Franci quæ loca magis vastarunt, imo ceperunt sibi et insederunt, quam Galliam? Itaque cum Francos nominet, vides quam apposite et omnium historiarum ejus ævi consensu, ad Galliam id trahamus. Sed ubi mare, inquis, et flumina? conspicua et in aperto. Quid enim clarius quam Galliam mari utrimque allui? quid certius quam Rheno et Rhodano circumfundi, et multis aliis fluminibus perfundi? Itaque, mi optime et doctissime Pighi, (talis revera es,) vide ne dum nimium pro gloria Clivensium tuorum Principum (cui et nos ex animo favemus, sed vanis rerum eam non augemus) pugnas, veritatem deseras: quam nos fulcimus his etiam argumentis.

Primum, quæro, Ubi, aut a quo scriptore idoneo et veteri nominatum istud Clivium? adfers nullum. Nam quod Antoninus Clevum nominat, in Britannia scilicet id ponit, in hoc limite nusquam. Conjecturas aliquot recenses, et nescio quid ex vulgi fama de Julio Cæsare: sed obsecro, si tam vetustum hoc opidum sive castrum: nonne mirum silentio id ab omnibus superis, mediis, imis scriptoribus quasi de compacto præteritum? Et ferrem, si in vili loco: sed urbem Mænianis istis celebrem, Coloniam populi Rom. (nam hoc quoque Eumenius tradit) verbulo nusquam nominari, quæ incuria vel potius injuria est?

Deinde. Clivium tuum in Rheni limite situm est, in confinio tot Barbarorum. Quis acri pectore tibi dabit, Scholam institutam in officina illa Martis?

Tertio. Magna et ampla ea urbs fuit, de qua Eumenius agit: templa pulcherrima habuit: Capitolium, et Aquæductus, et omnia more Romano. Cedo, ubi apud vos hæc vestigia? Suspicione levi ea quæris: sed re et veritate reperies Augustoduni. Ejus 'muros spatiosi ambitus' alibi Ammianus appellat: 'mœnium Augustoduni magnitudinem vetustam,' alibi: et clara indicia etiam nunc exstant, indice et teste Petro San-Juliano.

Quarto. Scribit Eumenius, *civitatem istam et olim fraterno populi Romani nomine gloriatam.* Nonne verissimum et testatissimum illud in Æduis? de Clivio ubi tale repperis? Perfugium quæris in Batavis: et illi etiam, inquis, appellati fratres et amici populi Romani. Scio et Commentariis meis jampridem inserui: sed hoc quoque scio, quod non vulgo, et si Batavi, non tamen ideo vicini Galli. Alia illorum caussa est, qui tributorum immunes, semiliberi, arma tantum et viros imperio suppeditabant. Itaque jure socios se dixerunt, fratres, amicos. In vobis quid simile? qui veri Galli et tributarii, jam diu grave jugum ferebatis Romanæ servitutis.

Quinto. Vetustissimæ sunt illæ Eumeniæ Mænianæ. Colligas vel ex his verbis: 'Mænianæ illæ scholæ quondam pulcherrimo opere et studiorum frequentia celebres.' Quod de Augustoduno certum: ubi Scholam a nobilitate omni Gallica frequentatam, Tacitus jam inde sub Tiberio agnoscit. De Clivio nihil tale habemus, præter suspicari.

Sexto. Mænianas illas 'inter Apollinis templum atque Capitolium' Eumenius ponit. Atqui Apollinis quoque templum in Flavia Æduorum sive Augustoduno inclutum fuisse, alius Panegyristes testatur in Oratione Constantino dicta.

Postremo. Eumenius, 'Artifices Transmarinos, et ex amplissimis Provin-

ciarum ordinibus incolas novos indultos' suæ civitati ab Impp. scribit. Alius Orator in Panegyrico ad Maximinum: 'Civitas Æduorum,' inquit, 'ex hac Britannicæ facultate victoriæ plurimos, quibus illæ provinciæ redundabant, accepit artifices.' Nonne eadem de re palam atque urbe loquuntur? Et quid verba facio? citius pili nascantur in hac manus vola, quam opinio tua, Pighi, in mea mente: ex iis quidem, quæ adhuc dixisti. Nam firmiora si adfers: facile ego Plancus aut Deillius, nec morabor transfugii (dummodo in Veritatis castra) ullam notam. Hæc candide a me scripta: homo candidissime, sine ulla frontis nubecula, sic leges.

I.

Cap. 53. Seneca De Beneficiis: 'Video uniones non singulos singulis auribus comparatos: (jam enim exercitatæ aures, oneri ferendo sunt:) junguntur inter se, et insuper alii bini supponuntur [forte, *suppanguntur*.] Non satis muliebris insania viros subjecerat, nisi bina ac terna patrimonia singulis auribus pependissent.' Tertull. acute, De habitu mul. 'Graciles aurium cutes Calendarium expendunt, et in sinistra per singulos digitos saccis singulis ludit.' Augustinus hoc amplius queritur, suo ævo insanisse in turpi isto aurium cultu etiam viros: quem vide, si lubet, Epist. LXXXIV. Eum luxuriæ ritum referre quidam conantur ad ævum priscum, ex Valerii verbis l. v. c. 2. de Martio exorato a feminis: 'In quarum honorem, Senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornavit. Sanxit namque uti feminis semita viri cederent, confessus plus salutis reip. in stola, quam in armis fuisse: vetustisque aurium insignibus novum vittæ discrimen adjecit:' legunt enim, 'inaurium insignibus.' Non probo: et fortasse nec notæ quidem tunc Italiæ gemmæ. Scripserim, *vetustisque crinium insignibus?* Crinibus enim posituque comarum, matronæ antiquitus discretæ ab innuptis. Tertullianus, de Virginibus velandis: 'Simulque se mulieres intellexerunt, vertunt capillum, et acu lasciviore comam sibi inferunt, crinibus a fronte divisis apertam professæ mulieritatem.' Plautus Milite: 'Utique eam ornatam adducas matronarum modo, Capite compto, crines, vittasque habeat.' Mostellaria: 'Soli gerundum morem censeo, et capiundas crines:' id est, nubendum. Festus: 'Senis crinibus nubentes ornantur, quod,' &c. Senis crinibus, id est, sex crinium orbibus, sive sertis. Implexi igitur capilli matronales, ut exemplum petere licet a statuis nummisque: virginum puerorumque, cirri, et cincinni. Ammianus lib. XIV. 'Et licet quocumque oculos flexeris, feminas affatim multas spectare cirratas; quibus si nupsissent, per ætatem ter jam nixus poterat suppetere liberorum.' Cirratas, capio innuptas: uti Persius eodem epitheto de pueris, 'Ten' cirratorum centum dictata fuisse.' Valerii ergo mens, præter crinium discrimen, adjectam illis et alteram vittam. De qua Capellam accipio lib. I. de nupt. Philol. 'Juno quoque ex purgatioris auri splendente vena addiderat crinibus sociale vinculum.' Propert. 'Vinxit et acceptas altera vitta comas.' Ubi legi in vet. cod. *aspersas;* et placet: referoque ad aspersionem aquæ nuptiis solennem. De qua idem: 'Et Stygio sum sparsa lacu, nec recta capillis Vitta data est.' Sed redeo ad nostrum.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. IV.

A.

Cap. 42. Romuli lege, matrona adulteri rea, marito permissa cognatisque. Ii, uti visum, multabant, puniebant. Sed utrumne morte? Puto, verecunde contra virum doctum, licuisse. Ex Dionysio, qui lege regia maritum constituit κύριον τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας, *arbitrum magnitudinis pœnæ.* Ex jure ipso: quia mulier quæ juxta sacratas Romuli leges nupta, ita in manu viri, ut proles in patris. Ex Tacito: apud quem 'Plautius, prisco instituto, de capite famaque conjugis, propinquis coram, cognovit, et insontem nuntiavit.' Ait, *capite famaque.* Si in superstitionis crimine marito id juris, credo et in adulterii. In eas quæ sacris Bacchanalium incestu usæ, cognati maritique intra domos animadverterunt, aiunt Livius et Valerius: nec dubito, quin ea animadversio ad caput pertinuerit. Denique Egnatius quispiam uxorem, quod vinum bibisset, fusti interemit, idque factum non modo accusatore, sed etiam reprehensore caruit: quidni idem juris in graviori culpa sit? Argumentum a Catone non petam, qui ait: 'In adulterio uxorem tuam si prehendisses, impune necares;' vanum enim; et pertinere tantum videtur ad deprehensam. Tamen hoc fateor, eo severo jure perquam raro maritos usos: moribusque receptum videtur, ut adulteram apud cognatos convictam domo saltem exigerent, multarentque dote. Id jus (sive mos fuit) Plautus indicat Amphitruone: 'Quid si adduco tuum cognatum huc a navi Naucratem, Qui mecum una vectu 'st, una navi? atque is si denegat Facta, quæ tu facta dicis, quid tibi æquum est fieri? Numquid caussam dicis, quin te hoc multem matrimonio?' Et respondet mulier, 'Si deliqui, nulla caussa est.' Et clare Valerius lib. viii. cap. 2. 'Cum C. Titinius Minturnensis Fanniam uxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam spoliare dote conaretur.' Portius Latro, contra adulteram: 'Illud, judices, mihi tormento est, quod notata judicio vero, ut multiplicatam dotem perdat; plus tamen ex quæstu habet, plus habitura est, quam quantum damnatæ perdendum est.' Hæc antiquitus obtinuisse videntur: quibus addo: Si mariti cognatique dissimulabant, aut, ut Livii verbis utar, idoneus in privato supplicii exactor nemo erat; non raro, publico judicio, persequebatur id crimen magistratus. Et præsertim Ædilis: ac damnatos damnatasque apud populum reperio pecuniaria multa, imo exsilio interdum. Exempla adduxi supra, de Vistilia: et nunc non repono. Adde e Valerio de Cn. Sergio Silo, 'cui promissorum matrifamiliæ nummorum gratia dies ad populum dicta, damnatusque.' Lib. vi. Nec plura reperio prisco ævo. Lex Julia secuta est, ferente Augusto. Pœna ejus in volumine Digestorum, quod miremur, non expressa: et ideo serram inter se reciprocant viri docti. Capitalem eam fuisse plures senserunt, deterioresque: Relegationem tantum, pauci bonique. Et hercle non fuit mors. Ex Taciti verbis libro iii.

de Julia filia, neptique : 'Adulteros earum morte aut fuga punivit:' statimque addit, culpans Augustum : 'clementiam majorum suasque ipse leges egrediebatur.' Nam intellegit Julias leges. Ne exsilium quidem, ex eodem loco : sic enim interpretor fugam : et ex hoc, qui in manibus: ubi Tiberius contra legem Juliam, severitatem pervicaciter amplexus, Aquiliam exsilio damnat. Exsilium intellego perpetuum, quod sit vice deportationis. Esto igitur Relegatio. Facit huc illud Taciti de Vistilia : 'Eaque in insulam Scriphon abdita est;' id est, in insulam relegata : et paullo clementius de Manlio, relegatione simplici : 'Adultero Manlio Africa atque Italia interdictum.' Juvat aliquid illud Ovidii, qui ob adulterium damnatus : 'Namque relegatus, non exsul dicor.' Et rationes quædam ex jure scripto : quas pete a Cujacio lib. VI. Observat. cap. 11. Nodus aliquis esse possit in Jurisconsulti verbis ad l. Juliam : 'Adulterii damnatam si quis duxerit uxorem, lege eadem tenetur :' quod tollere videtur relegationem. Et in verbis Portii Latronis, quæ supra : e quibus mulcta dotis saltem erui potest, et infamiæ nota. Portius autem posterior Julia lege. Dicam vere, parum certa res est : et exempla relegationis quæ in historia in personis eximiis, videri possunt a severitate Principum, non a lege : aliudque servatum fortasse in hominum vulgo. Ni fuisset, non illæ tam frequentes essent de adulteriis apud scriptores id ævi querelæ. Seneca audet scribere; 'Numquid jam ullus adulterio pudor est? postquam eo ventum est, ut nulla maritum habeat, nisi ut irritet adulterum;' aliaque passim reperies in eam sententiam; parum probabilia, si relegatio et fuga, adulterii pœnæ. Quidquid ejus est, capitale postea id crimen factum, ut ex Apuleio notat idem Cujacius : cui adde Arnobium lib. IV. 'Adulteria tamen legibus vindicant, et capitalibus adficiunt eos pœnis, quos in aliena comprehenderint fœdera genialis se lectuli expugnatione jecisse.' Et gladio animadverterunt non in adulteros modo, sed omnes impudicos stupratoresque, Wandalicæ leges, ut legi apud Salvianum lib. VII. 'Addiderunt quoque hoc ad libidinem comprimendam, severas pudicitiæ sanctiones decretorum, gladio impudicitiam coërcentes.'

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. V.

A.

Cap. 4. Acta Senatus vocabant, commentarios (ὑπομνήματα vertunt Græci) quibus breviter inscriptum quidquid apud patres diceretur, agereturque. Tantum apud patres. Origo eorum, ut videtur, a Julio Cæsare : qui Consul, 'Inito honore, primus omnium instituit, ut tam Senatus, quam populi diurna acta conficerentur, et publicarentur.' Confectio mansit : publicatio abrogata ab Augusto. Suetonius cap. 36. 'Auctor et aliarum rerum Senatui fuit : in quis ne acta Senatus publicarentur.' Conficiebat ea quis-

piam e Senatu: scilicet ne arcana patrum sciret non e patribus. Colligimus ex Tacito hic, qui Junium hunc Rusticum Senatorem ostendit infra, 'Quod fraude unius Senatoris elusa majestas imperatoria esset.' Et Spartiano, qui Hadriano munus hoc tribuit post Quæsturam. 'Post Quæsturam,' ait, 'acta Senatus curavit:' eumque vocabant, A cura Actorum, vel, Ab Actis Senatus. Lapis vetus, 'c. Porcio. c. f. qvir. x. viro. stlitib. ivdicand. adlecto. inter. qvæstor. ab. actis. cen.' Conficiebat, dixi, Senator: sive præerat conficiendis: cui tamen adjuncti scribæ censualesque, quos a re Actuarios item dicebant. Capitolinus Senatusconsultum tacitum ita describit, 'ut non scribæ, non servi publici, non censuales illis actibus interessent: Senatores exciperent, Senatores omnia officia censualium scribarumque complerent, nequid forte proderetur.' Censuales illa ætas dixit, librarios, scribas, tabellionesque. Inde titulus in Codice lib. x. conceptus, 'De tabulariis, scribis, logographis, et censualibus:' inde et Censuale officium, haud absimili sensu, lib. xviii. c. De testamentis. Eaque mente Tertullianus Apol. cap. 20. 'Græcorum censuales conferendi.' Actuarii qui excipiunt scribuntque, ut Julio Suetonii cap. 55. Senecæ epist. 23. 'Non quidem hæc quæ alienis verbis commodatur, et Actuarii vice fungitur:' et Glossis Græcis, ὑπομνηματόγραφος, *Actuarius, Memoralius.* Qui non in urbe solum, sed in provinciis militiaque. Actuarii in militia, lib. v. c. De erogatione militar. annonæ. Et Spartiano: 'Ipse quod matrimoniis militum et militarium corrumpendis operam daret, a quodam Actuario, cujus uxorem stupraverat, percussus est.' Quos eleganter et cum adfectu describit Victor in Gallieno: 'Actuarii,' inquit, 'genus hominum nequam, venale, callidum, seditiosum, habendi cupidum, atque ad patrandas fraudes velandasque quasi ab natura factum, annonæ dominans: eoque utilia curantibus et fortunis aratorum infestum: prudens in tempore his largiendi, quorum vecordia damnoque opes contraxerit.' Satis de Actis Senatus: venio ad populi. Ea dicta Publica acta, Suetonio in Tiberio cap. 5. et alias passim. Item Diurna, quia in dies conficerentur, Tacito lib. xvi. et xiii. Item Urbana. Sæpius etiam ἁπλῶς, Acta, κατ' ἐξοχήν. Iis continebantur res rationesque populi, judicia publica, supplicia, comitia, ædificia, nativitates, illustres mortes, matrimonia, divortia. De judiciis suppliciisque admonuit Ammianus libro xxii. 'Et acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore, cum id voluminis publici contineret exordium: Consulatu Tauri et Florentii, inducto sub Præconibus Tauro.' Ubi et formam aliquam servabis conficiendorum Actorum. De ædificiis, Tacitus lib. xiii. 'Nerone ii. L. Pisone Cos. pauca memoria digna evenere; nisi cui libeat laudandis fundamentis et trabibus, quis molem Amphitheatri Cæsar exstruxerat, volumina implere: cum ex dignitate populi Rom. repertum sit, res illustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare.' De nativitatibus Suetonius sæpe: qui plerumque argumenta sibi sumit de die cujusque principis natali, ex Actis: ut Tiber. cap. 5. Cal. cap. 9. Origo ejus instituti a Servio Tullio, qui ut numerum sciret nascentium, morientium, virorum, adinvenit, Uti Propinqui nata prole certum aliquem nummum in ærarium Junonis Lucinæ inferrent: iidem aliquo mortuo, in Veneris Libitinæ: et sumente quopiam virilem togam, in Juventutis. Exolevisse is mos videtur, sed in pueris natis retraxit

Augustus : eaque aduotatio iu Actis cum cura habita, utique post Julias Papiasque leges. Juvenalis : 'Tu libris Actorum spargere gaudes Argumenta viri.' Apuleius : 'Pater natum sibi filium ceterorum more professus est.' Scævola lib. XXVIII. De probationib. 'Mulier gravida repudiata, absente marito filium enixa, ut spurium in Actis professa est.' Capitolinus in Gordianis : 'Filium Gordianum nomine Antonini et signo illustravit, cum apud Præf. ærarii, more Romano, professus filium, publicis Actis ejus nomen insereret.' Non fallet te idem Capitolinus in M. Aurelio, qui ita de hac professione disserit, quasi ille invenerit primus : 'Inter hæc,' inquit 'liberales caussas ita munivit, ut primus juberet apud Præfectos ærarii Saturni unumquemque civium natos liberos profiteri, intra tertium diem nomine imposito :' Quod aliter est : sed addidit quædam, immutavitque. De matrimoniis divortiisque, clarum est in Acta relata fuisse propter præmia pœnasque legum. Imo etiam ante Juliam, Papiamque. Cælius ad Ciceronem, 'Paulla Valeria [scribo *Valerii*, id est, conjunx] soror Triarii divortium sine caussa fecit. Nuptura est D. Bruto : nondum rettulerat.' Rettulerat, scilicet in Acta. Seneca De Beneficiis : 'Quia vero nulla jam sine divortio acta sunt, quod sæpe audiebant, facere didicerunt.' Et ad matrimonia pertinet versus Juvenalis, 'Fient ista palam, cupient et in Acta referri.' Hæc Acta a scribis tabellariisque confecta videntur, et ad Atrium Libertatis in Tabulario adservata. Livius XLIII. 'Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, et ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, et dimissis publicis servis.' Cui vetus inscriptio Curatores tamen quosdam adsignat.

C. CALPETANVS. STATIVS
SEX. METRORIVS
M. PERPENNA. LVRCO
T. SARTIVS. DECIANVS
CVRATORES. TABVLARIOR.
PVBLICORVM. PAC. CVR.

At ex Taciti XIII. colligas curam eam Quæstorib. fuisse aut ærarii Præfectis. 'Princeps,' inquit, 'curam tabularum publicarum a Quæstoribus ad Præfectos transtulit.' Eoque facit quod M. Aurelius Professiones infantium rettulit ad Ærarii præfectos. Tabularii mentio etiam Ciceroni, pro Rabirio perduellionis reo : Virgilioque Georg. II. 'aut populi tabularia vidit.' Ubi Servius quædam. Lampridius in Alexandro referre videtur Actorum confectionem ad Præfect. urbis : 'Fecit Romæ,' inquit, 'curatores urbis XIV. sed exconsulares viros, quos audire negotia urbis jussit, ut omnes aut magna pars adessent, cum Acta fierent.' Sed intellegit judiciaria Acta. Fuerunt et Registra quædam publica, præter hæc Acta, de quibus Vopiscus in Probo : 'Usus sum etiam Registris scribarum porticus Porphyreticæ, Actis etiam Senatus, ac populi.' Perierant hæc publica acta (γράμματα δημόσια appellat Dio) qua vetustate, qua incendio : sed reparavit primo principatu suo Tiberius, tribus Senatoribus ad describendum conquirendumque dilectis. Adi Græcum eum scriptorem lib. LVII. in actis anni 769. Dixi ista uberius, et præter rem, ut constaret iu parte juventuti, quæ essent illa Acta, quorum testimonio totiens noster aliique in memoria rerum usi : quæque habita semper historiæ materia et seges.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. VI.

A.

Cap. 2. Olim qui damnati gravioris criminis, puta Majestatis, Perduellionis, Tyrannidis: non ipsi solum adflicti et perditi, sed nomen et memoria eorum. Deterrere omnes a culpa simili volebant, non pœnæ modo, sed ignominiæ metu. Itaque hæc duo fere usurpata: ut nomen deleretur, ut effigies tolleretur. De nomine, Cicero Philip. xiv. cum Antonii nomen e Fastis sublatum decreto Senatus esset: 'Cujus totus consulatus est ex omni monumentorum memoria revulsus.' Noster lib. ii. 'Nomen Pisonis radendum Fastis censuit.' Lampridius in Eligabalo: 'Nomen Antonini erasum est, Senatu jubente.' Radebant igitur: sed et sæpe contenti erant per dedecus oblinere aut lutare. Lampridius Eligabalo: 'Misit qui et in castris statuarum ejus titulos luto tegerent, ut fieri solet de Tyrannis.' Eusebius pulchre Eccl. Histor. lib. ix. cap. ult. de Maxentio: Γραφαί τε ὅσαι εἰς τιμὴν αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ παίδων κατὰ πᾶσαν ἀνέκειντο πόλιν, αἱ μὲν ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος ῥιπτούμεναι συνετρίβοντο, αἱ δὲ τὰς προσόψεις ἠχρειοῦντο, σκοτεινῷ χρώματι καταμελανούμεναι: *Inscriptiones etiam et tituli, quicumque honori ejus aut liberorum per singulas urbes positi erant, partim e sublimi in terram detracti confractique sunt; partim ut videntibus inutiles fierent, obscuro quodam colore obducti et nigrefacti.* At de effigie fracta et abolita, Ambrosius: 'Vide quemadmodum in civitatibus bonorum Principum imagines perseverent, deleantur tyrannorum.' Capitolinus in Gordianis: 'Statuas Maximini dejecerunt, imagines perfregerunt, nomen publicitus eraserunt.' Livius de Atheniensibus: 'Rogationem extemplo tulerunt, ut Philippi statuæ, imagines omnes nominaque earum, tollerentur delerenturque.' Juvenalis: 'Frangenda miseram funestat imagine gentem.' Eusebius loco quem dixi: Ἀνδριάντων τε ὁμοίως ὁπόσοι εἰς τὴν αὐτοῦ τιμὴν διανεστήκεσαν, ὡσαύτως ῥιπτούμενοι συνετρίβοντο. Γέλως καὶ παιδιὰ τοῖς ἐνυβρίζειν καὶ ἐμπαροινεῖν ἐθέλουσιν ἐκκείμενοι: *Statuæ etiam quotquot in honorem illius fuerant erectæ, similiter dejectæ et protritæ sunt: ac ludibrio et irrisui expositæ omnium qui injuria et ignominia afficere eas vellent.* Ratio autem ista abolendi duplex. Prior, ut modeste id fieret, et per magistratum submoverentur e publico conspectu. Cicero in Verrem iv. 'Centuripinorum Senatus decrevit, ut quæ statuæ C. Verris ipsius et filii essent, eas Quæstores demoliendas locarent, dumque ea demolitio fieret, Senatores non minus xxx. adessent.' Suetonius Domitiano: 'Senatus scalas inferri, clypeosque et imagines ejus coram detrahi et affligi solo jussit.' Altera, ut per impetum, et tota res permitteretur furori cuidam plebeio. Tum receptum, laqueos statuis altioribus injicere, atque ita detrahere. Juvenalis: 'descendunt statuæ, restemque sequuntur.' Seneca, seu quis alius, in Octavia, de statuis Poppææ: 'membra per patres trahunt Deducta laqueis.' Ita enim recte illic legimus, non *Diducta.* Plinius graphice hoc totum depingit, Pa-

negyrico: 'Ergo istæ quidem æreæ et paucæ manent manebuntque quamdiu templum ipsum: illæ autem aureæ et innumerabiles, strage et ruina publico gaudio litaverunt. Juvabat illidere solo superbissimos vultus, instare ferro, sævire securibus, ut si singulos ictus sanguis dolorque sequeretur. Nemo tam temperans gaudii seræque [velim scribi, *serusque*] lætitiæ, quin instar ultionis videretur cernere laceros artus, truncata membra, postremo truces horrendasque imagines abjectas [lego, *objectas*] excoctasque flammis, ut ex illo terrore et minis, in usum hominum ac voluptates ignibus mutarentur.' Mos autem hic damnandi imagines sane antiquus. Ex Cicerone colligo, pro C. Rabirio: 'Sext. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est.' Ubi et hoc vides, culpæ fuisse vel privatim damnatorum imagines habere. Qua mente illud Taciti scriptum, lib. XI. 'Ac primum in vestibulo imaginem patris Silii Sc. abolitam demonstrat.' Pulchre Ambrosius Officior. lib. I. cap. 49. 'Si tyranni aliquis imaginem habeat, nonne obnoxius est damnationi?'

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XI.

A.

PAGINA PRIMA.

Cap. 24. MÆ. RERVM. NOSTR. .... EQVIDEM. PRIMAM. OMNIVM. ILLAM. COGITATIONEM. HOMINVM. QVAM. MAXIME. PRIMAM. OCCVRSVRAM. MIHI. PROVIDEO. DEPRECOR. NE. QVASI. NOVAM. ISTAM. REM. INTRODVCI. EXHORRESCATIS. SED. ILLA. POTIVS. COGITETIS. QVAM. MVLTA. IN. HAC. CIVITATE. NOVATA. SINT. ET. QVIDEM. STATIM. AB. ORIGINE. VRBIS. NOSTRÆ. IN. QVOT. FORMAS. STATVSQVE. RES. P. NOSTRA. DIDVCTA. SIT. QVONDAM. REGES. HANC. TENVERE. VRBEM. NE. TAMEN. DOMESTICIS. SVCCESSORIBVS. EAM. TRADERE. CONTIGIT. SVPERVENERE. ALIENI. ET. QVIDAM. EXTERNI. VT. NVMA. ROMVLO. SVCCESSERIT. EX. SABINIS. VENIENS. VICINVS. QVIDEM. SED. TVNC. EXTERNVS. VT. ANCO. MARCIO. PRISCVS. TARQVINIVS. PROPTER. TEMERATVM. SANGVINEM. QVOD. PATRE. DEMARATO. CORINTHIO. NATVS. ERAT. ET. TARQVINIENSI. MATRE. GENEROSA. SED. INOPI. VT. QVÆ. TALI. MARITO. NECESSE. HABVERIT. SVCCVMBERE. CVM. DOMI. REPELLERETVR. A. GERENDIS. HONORIBVS. POSTQVAM. ROMAM. MIGRAVIT. REGNVM. ADEP-

TVS. EST. HVIC. QVOQVE. ET. FILIO. NEPOTIVE. EIVS. NAM. ET. HOC. INTER. AVCTORES. DISCREPAT. INSERTVS. SERVIVS. TVLLIVS. SI. NOSTROS. SEQVIMVR. CAPTIVA. NATVS. OCRESIA. SI. TVSCOS. CÆLI. QVONDAM. VIVENNÆ. SODALIS. FIDELISSIMVS. OMNISQVE. EIVS. CASVS. COMES. POSTQVAM. VARIA. FORTVNA. EXACTVS. CVM. OMNIBVS. RELIQVIIS. CÆLIANI. EXERCITVS. ETRVRIA. EXCESSIT. MONTEM. CÆLIVM. OCCVPAVIT. ET. A. DVCE. SVO. CÆLIO. ITA. APPELLITATVS. MVTATOQVE. NOMINE. NAM. TVSCE. MASTARNA. EI. NOMEN. ERAT. ITA. APPELLATVS. EST. VT. DIXI. ET. REGNVM. SVMMA. CVM. REI. P. VTILITATE. OPTINVIT. DEINDE. POSTQVAM. TARQVINI. SVPERBI. MORES. INVISI. CIVITATI. NOSTRÆ. ESSE. COEPERVNT. QVA. IPSIVS. QVA. FILIORUM. EIVS. NEMPE. PERTÆSVM. EST. MENTES. REGNI. ET. AD. CONSVLES. ANNVOS. MAGISTRATVS. ADMINISTRATIO. REIP. TRANSLATA. EST.

QVID. NVNC. COMMEMOREM. DICTATVRÆ. HOC. IPSO. CONSVLARI. IMPERIVM. VALENTIVS. REPERTVM. APVD. MAIORES. NOSTROS. QVO. IN. ASPERIORIBVS. BELLIS. AVT. IN. CIVILI. MOTV. DIFFICILIORE. VTERENTVR. AVT. IN. AVXILIVM. PLEBIS. CREATOS. TRIBVNOS. PLEBEI. QVID. A. CONSVLIBVS. AD. DECEMVIROS. TRANSLATVM. IMPERIVM. SOLVTOQVE. POSTEA. DECEMVIRALI. REGNO. AD. CONSVLES. RVRSVS. REDITVM. QVID. IMP. .... VRIS. DISTRIBVTVM. CONSVLARE. IMPERIVM. TRIBVNOSQVE. MILITVM. CONSVLARI. IMPERIO. APPELLATOS. QVI. SENI. ET. SÆPE. OCTONI. CREARENTVR. QVID. COMMVNICATOS. POSTREMO. CVM. PLEBE. HONORES. NON. IMPERI. SOLVM. SED. SACERDOTIORVM. QVOQVE. IAM. SI. NARREM. BELLA. A. QVIBVS. COEPERINT. MAIORES. NOSTRI. ET. QVO. PROCESSERIMVS. VEREOR. NE. NIMIO. INSOLENTIOR. ESSE. VIDEAR. ET. QVÆSISSE. IACTATIONEM. GLORIÆ. PROLATI. IMPERII. VLTRA. OCEANVM. SED. ILLOC. POTIVS. REVERTAR. CIVITATEM.

PAGINA SECUNDA.

.... SANE .... NOVO
.... DIVVS. AVG. .... NO. .... LVS. ET. PATRVVS. TI. CÆSAR. OMNEM. FLOREM. VBIQVE. COLONIARVM. AC. MVNICIPIORVM. BONORVM. SCILICET. VIRORVM. ET. LOCVPLETIVM. IN. HAC. CVRIA. ESSE. VOLVIT. QVID. ERGO. NON. ITALICVS. SENATOR. PROVINCIALI. POTIOR? EST. IAM. VOBIS. CVM. HANC. PARTEM. CENSVRÆ. MEÆ. APPROBARE. COEPERO. QVID. DE. EA. RE. SENTIAM. REBVS. OSTENDAM. SED. NE. PROVINCIALES. QVIDEM. SI. MODO. ORNARE. CVRIAM. POTERINT. RECIPIENDOS. PVTO. ORNATISSIMA. ECCE. COLONIA. VALENTISSIMAQVE. VIENNENSIVM. QVAM.

LONGO. IAM. TEMPORE. SENATORES. HVIC. CVRIÆ. CONFERT. EX. QVA. COLONIA. INTER. PAVCOS. EQVESTRIS. ORDINIS. ORNAMENTVM. L. VESTINVM. FAMILIARISSIME. DILIGO. ET. HODIEQVE. IN. REBVS. MEIS. DETINEO. CVIVS. LIBERI. FRVANTVR. QVÆSO. PRIMO. SACERDOTIORVM. GRADV. POST. MODO. CVM. ANNIS. PROMOTVRI. DIGNITATIS. SVÆ. INCREMENTA. VT. DIRVM. NOMEN. LATRONIS. TACEAM. ET. ODI. ILLVD. PALESTRICVM. PRODIGIVM. QVOD. ANTE. IN. DOMVM. CONSVLATVM. INTVLIT. QVAM. COLONIA. SVA. SOLIDVM. CIVITATIS. ROMANÆ. BENEFICIVM. CONSECVTA. EST. IDEM. DE. FRATRE. EIVS. POSSVM. DICERE. MISERABILI. QVIDEM. INDIGNISSIMOQVE. HOC. CASV. VT. VOBIS. VTILIS. SENATOR. ESSE. NON. POSSIT.

TEMPVS. EST. IAM. TI. CÆSAR. GERMANICE. DETEGERE. TE. PATRIBVS. CONSCRIPTIS. QVO. TENDAT. ORATIO. TVA. IAM. ENIM. AD. EXTREMOS. FINES. GALLIÆ. NARBONENSIS. VENISTI.

TOT. ECCE. INSIGNES. IVVENES. QVOT. INTVEOR. NON. MAGIS. SVNT. PÆNITENDI. SENATORES. QVAM. PÆNITET. PERSICVM. NOBILISSIMVM. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. SVORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE. QVOD. SI. HÆC. ITA. ESSE. CONSENTITIS. QVID. VLTRA. DESIDERATIS. QVAM. VT. VOBIS. DIGITO. DEMONSTREM. SOLVM. IPSVM. VLTRA. FINES. PROVINCIÆ. NARBONENSIS. IAM. VOBIS. SENATORES. MITTERE. QVANDO. EX. LVGDVNO. HABERE. NOS. NOSTRI. ORDINIS. VIROS. NON. PÆNITET. TIMIDE. QVIDEM. P. C. EGRESSUS. ADSVETOS. FAMILIARESQVE. VOBIS. PROVINCIARVM. TERMINOS. SVM. SED. DESTRICTE. IAM. COMATÆ. GALLIÆ. CAVSA. AGENDA. EST. IN. QVA. SI. QVIS. HOC. INTVETVR. QVOD. BELLO. PER. DECEM. ANNOS. EXERCVERVNT. DIVOM. IVLIVM. IDEM. OPPONAT. CENTVM. ANNORVM. IMMOBILEM. FIDEM. OBSEQVIVMQVE. MVLTIS. TREPIDIS. REBVS. NOSTRIS. PLVSQVAM. EXPERTVM. ILLI. PATRI. MEO. DRVSO. GERMANIAM. SVBIGENTI. TVTAM. QVIETE. SVA. SECVRAMQVE. A. TERGO. PACEM. PRÆSTITERVNT. ET. QVIDEM. CVM. AD. CENSVS. NOVO. TVM. OPERE. ET. INADSVETO. GALLIIS. AD. BELLVM. AVOCATVS. ESSET. QVOD. OPVS. QVAM. ARDVVM. SIT. NOBIS. NVNC. CVM. MAXIME. QVAMVIS. NIHIL. VLTRA. QVAM. VT. PVBLICE. NOTÆ. SINT. FACVLTATES. NOSTRÆ. EXQVIRATVR. NIMIS. MAGNO. EXPERIMENTO. COGNOSCIMVS.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XII.

A.

Cap. 6. De Crispo Passieno lubet paullo amplius adtexere, illustri cum primis viro et oratore: et maxime ea quæ Scholiastes vetus Juvenalis curiose rettulit ad versum Satyræ iv. ‘ venit et Crispi jucunda senectus.’ ‘ Crispus,’ inquit, ‘ municeps Viselliensis, tirocinio suo, in Senatu ita cœpit: Patres conscripti, et tu Cæsar: propter quod simul oratione [malim, *orationem*, ut duplex caussa laudis fuerit, et Libertas et Eloquentia] plenissime a Tiberio conlaudatus, plurimas sponte caussas apud c. v. egit: pro qua re in Basilica Julia ejus statua posita est. Consulatus duos gessit. Uxores habuit duas, primam Domitiam, deinde Agrippinam; illam amitam, hanc matrem Neronis Cæsaris. Possedit bis mille sestertia: [scribo, *bis millies sestertium:* quia homo prædives, et Suetonius ait Neronem hereditate ejus ditatum.] Omnium Principum gratiam adpetivit, sed præcipue Cæsaris [excidit nota prænominis C. id est, *Caii:* nam hunc intellegit] quem iter facientem secutus est pedibus. Hic nullo audiente a Nerone interrogatus [a Nerone? imo vero a *Caio*, in quem scelus hoc incesti competiit: nisi mavis, *Hic illo audiente, a Nerone inter:* ea mente, ut Caio præsente, a quopiam Nerone, qui adularetur fœdo Principi, et simul huic insidiaretur, sit rogatus:] ‘ Haberetne, sicut ipse, cum sorore germana consuetudinem? Nondum, inquit, quantumvis decenter et caute, ne aut negantem eum argueret, aut adsentientem sibimet mendacio dehonestaret: [corrigo, *ne aut negando eum arg. aut adsentiendo semet dehon.*] Periit per fraudem Agrippinæ, quam heredem reliquerat, et funere publico elatus est.’ Scita narratiuncula: quam tamen ego ad Passienum hunc traho, auctore ejus valde invito. Nam ille (dormiit, an stertuit?) refert ad Crispum, qui sub Domitiano. Atqui Vibius ille nomine fuit: nec quadrant in eum re aut ævo, quæ hic dicta. Mira μετεωρία Scholiastæ, alias docti. Sed et noster amicus, cur rescribit *municeps Vercellensis?* Εὐλόγως ad Vibium illum, fateor: at non ad Passienum. Quamquam Viselliæ municipium etiam mihi ignotum. An *Vitelliensis?* an *Vicelliensis?* quæ loca Italiæ reperies. De morte autem hominis, quod Hieronymus ecce Chronico, eam Principe Caligula ponit, anno ejus secundo: ‘ Passienus filius, fraude hereditatis suæ necatur:’ sane falsum est: constat enim sub initia Claudii obiisse, ex Suetonii Nerone capite 6. Itaque trajectitia ea nota Hieronymi, ut in Chronico illo multa; sed et emendanda sic: *fraude heredis suæ.* Agrippina enim illi heres, et *per ejus fraudem,* ut diserte in Scholiastæ extremis hic verbis legis, periit. Fuit et Passienus pater, Senecæ nominatus lib. ii. Controvers. v. Ad quem pertinere censeo Velleii verba libro ii. ‘ Triumphalia ornamenta ex Africa’ ei tribuentis: idque sub Augusto.

B.

Cap. 60. In provincias Cæsaris olim Legati aut Proprætores missi: in provincias dico majores. Nam quædam minores nec tantæ rei, Procuratores saltem acceperunt. Quorum præcipuum ac proprium munus; ut reditus ac tributa colligerent, aliaque quæ ad fiscum: sed quoniam, nullo alio Præside, res sæpe cogebat jus inter provinciales dici, etiam in re criminum; factum ut jurisdictionem aliquam sibi sumerent, Præsidum exemplo. Id Procuratorum genus, notæ et discriminis caussa, dicti passim in libris legum, Procuratores vice Præsidis, aut cum potestate: ut l. ii. C. De pœnis. l. iii. C. Ubi causs. fisc. l. iv. C. Ad leg. Flav. de plag. Dixi, jurisdictionem sumerent: revera enim non habebant. Equites quoniam erant aut liberti. Tacitus in vita Agricolæ: 'utrumque avum habuit procuratorem Cæsarum, quæ equestris nobilitas est.' Dio l. liii. Καὶ τοὺς ἐπιτρόπους [non recte interpres vertit *Curatores*], *οὕτω γὰρ τοὺς τάς τε κοινὰς προσόδους ἐκλέγοντας καὶ προστεταγμένα σφίσιν ἀναλίσκοντας ὀνομάζομεν, ἐς πάντα ὁμοίως τὰ ἔθνη, τά τε ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου, τοὺς μὲν ἐκ τῶν ἱππέων, τοὺς δὲ ἐκ τῶν ἀπελευθέρων πέμπει*: id est: *Procuratores (ita enim appellamus eos qui publicos reditus colligunt erogantque) in omnes provincias tam suas quam populi Cæsar mittit, quosdam ex equitibus, quosdam e libertis.* Itaque nec judicia nec acta eorum rata, vocarique poterant ad disquisitionem Principis aut Senatus: quoniam lege apud eos agi (ut ad rem, et sollenniter loquar) nefas: apud magistratum solum populi Romani, prove magistratu actio legis fuit, ut Consules, Proconsules; Prætores, Proprætores: qui omnes e Senatu: apud equites non fuit, multo minus apud libertos. Inter equites excipio unum Præfectum Ægypti, apud quem, ut Tacitus notat, lege agi permisit Augustus, decreto quodam singulari. Attamen procuratores isti provinciis præerant, et jus sæpe in crimine et caussa capitis dicebant. Exemplum in Pontio qui Judææ procurator (non enim illi provinciæ proprie Præses) sententiam tulit de capite nostri capitis, Christi servatoris: exempla in Petronio, Cumano, aliisque vulgo apud Josephum. Idemque in certis minutis provinciis factum, quibus regendis solus Procurator: quarum aliquot Tacitus recensuit Histor. i. 'Duæ Mauretaniæ, Rhætia, Noricum, Thracia, quæquæ aliæ Procuratoribus cohibentur:' et præter eas notabis Alpium maritimarum Procuratorem, item Ponti, Epiri, pluresque. Hæc clara satis et certa. Ad hos Procuratores, Claudii, me judice, accommodamus edictum, jubentis ut in provinciis eorum decreta proinde rata sint ac si ipse statuisset. Nam ad fiscum solum si aptas: quid fiet communibus et late conceptis Cornelii verbis? 'Rerum,' inquit, 'a procuratoribus suis judicatarum:' pariterque indefinite extulit Tranquillus, 'quæ procuratores sui in judicando statuerent.' Adde subsequentem omnem Taciti orationem: videbis non aliud eum indignari, quam quod jurisdictio communicata cum equitibus et libertis: de quo toties inter ordines olim certatum seditione aut armis erat. At procuratores qui rei familiari tantum impositi, qui in provinciis Proconsulum aut Legatorum: plane privati erant, et insigne in eos exemplum a Tiberio editum, de quo

Dio: Καπίτωνα τὸν τὴν Ἀσίαν ἐπιτροπεύοντα εἰς τὸ συνέδριον ἐσήγαγε, καὶ ἐγκαλέσας αὐτῷ ὅτι στρατιώταις ἐχρήσατο, καὶ ἄλλα τινὰ ὡς ἀρχὴν ἔχων ἔπραξεν, ἐφυγάδευσεν. Οὐ γὰρ ἐξῆν τότε τοῖς τὰ αὐτοκρατορικὰ χρήματα διοικοῦσι πλέον οὐδὲν ποιεῖν ἢ τὰς νενομισμένας προσόδους ἐκλέγειν, καὶ περὶ τῶν διαφορῶν ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἴσου τοῖς ἰδιώταις δικάζεσθαι. Et Tacitus: *Procurator Asiæ Lucillius Capito accusante provincia, caussam dixit, magna cum adseveratione principis, non se jus nisi in servitia et pecunias familiares dedisse: quod si vim prætoris usurpasset, manibusque militum usus foret, spreta in eo mandata sua, audirent socios.* Plane ergo privati: tunc quidem. Nam postea jus acceperunt de fiscali saltem pecunia cognoscendi, ut præmonui. Idque Dio etiam adsignificans ait, οὐ γὰρ ἐξῆν τότε. Hi posteriores Procuratores multi erant, et sparsi per provincias omnes: illi, pauciores digni oresque. Dio excipuas habere Proconsulum provincias videtur ab administratione Procuratorum. Addit enim ad verba libri LIII. quæ supra, πλὴν καθόσον τοὺς φόρους οἱ ἀνθύπατοι παρ' ὧν ἄρχουσιν ἐσπράσσουσιν: quasi Proconsules reditus collegerint ipsi in provinciis suis. Fallacia verba, quæ virum doctum nuper induxerunt, non me. Planissime enim in Proconsulum etiam provinciis procuratores. Dio ipse docet; Ἐς πάντα, inquiens, ὁμοίως τὰ ἔθνη τε ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου: id est, *In omnes gentes, tam quæ Cæsari quam quæ populo adtributæ.* Atqui provinciæ omnes populi, Proconsulum fuere. Ulpianus item de Off. procons. 'Sane,' inquit, 'si fiscalis pecuniaria causa sit, quæ ad procuratorem Principis respicit, melius fecerit si se abstineat:' cujus vana et irrita monitio, si in Proconsulum provinciis Procuratores nulli. Quæ ergo Dionis verborum vera mens? Non alia, quam Procuratorem in aliis quidem provinciis omnes reditus colligere, quia omnes Cæsaris fiscique sunt: at in Proconsularibus non omnes, quoniam vectigalia quædam vetera ipse Proconsul colligat in populi ærarium usumque mittenda. Dictum satis, si addo; Procuratores solius rei, Rationales postea dictos, ut a prioribus illis distinguerentur: quoniam illi rempublicam etiam; hi solam privatam tractabant, rationesque pecuniæ principalis.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XIII.

A.

Cap. 2. Formam dandæ tesseræ petendæque in parte expressit Appianus IV. Civilium: Καὶ ὁ Λεύκιος, inquit, ἔπεμψε τοὺς χιλιάρχους τὸ σύνθημα τῷ στρατῷ ληψομένους παρὰ τοῦ Καίσαρος· οἱ δὲ ἔφερον αὐτῷ τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ, καθὰ καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ τὸν αἰτοῦντα τὸ σύνθημα χιλίαρχον, ἐπιδιδόναι τῷ βασιλεῖ βιβλίον ἐφήμερον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ παρόντος. Atque olim ea data videtur sine voce,

inscripta vel insculpta brevi ligno; unde Tesseræ nomen: de quo Polybium adi lib. VI. at sub Impp. vocale id signum. Dabant autem plerumque nomina deorum, aut heroum: etiam Græci. Pausanias libro X. 'Cum utrimque a ducibus de more militi tesseræ darentur, fortuitu ad oraculi verba appositæ datæ sunt, a Thessalis Itonia Minerva, a Phocensibus gentis auctor Phocus.' Etiam Persæ, si Xenophonti fides lib. VII. Παιδείας: et III. ubi a Cyro tessera data Ζεὺς σύμμαχος καὶ ἡγεμών: aut Ζεὺς σωτήρ. Suetonii loci bini non sani in hac re: alter Cal. c. 58. 'Signum,' ait, 'more militiæ petisse: et Caio Jovem dante, Chæream exclamasse, Accipe ratum:' ubi restituo magnanimi viri vocem littera addita, *Accipe iratum.* Alter c. 56. 'Solitus modo signum petenti, Priapum aut Venerem dare; modo osculandam manum offerre formatam commotamque in obscænum modum.' Libri vett. *commitamque*, aut, *cammatamque.* Scribo, *gammatamque.* Gammata manus, insertis commixtisque digitis ad formam ejus litteræ: qui mos in Italia et nunc. Sic lapides Gammati: non solum qui insculptum Gamma habebant, sed qui literam eam exprimebant transversi. Scriptor Gromaticus: 'Solent termini occurrere, qui lapides tam longiores sunt quam qui latiores sequendi: hoc est, aut si cursum dirigunt lineares, aut si gamma faciunt transversi.' Malo etiam in Suetonii verbis, *obscænum nodum*, quam *modum.* Facit ad lucem infamis hujus signi Lampridii locus Eligabalo: 'Neque umquam verbis pepercit infamibus, cum et digitis impudicitiam ostentaret, nec ullus in conventu et audiente populo esset pudor.' Scies amplius tu tiro, Tesseram duplicem fuisse: unam quæ ad excubias, alteram quæ ad pugnam. De postrema Tacitus Histor. lib. III. 'Eadem utraque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnæ signum.'

B.

CAP. 29. Olim ærario præpositi Quæstores: notum. Causa immutandi sub Julio Cæsare orta, anno urbis DCCIX. Quia enim absente Cæsare Quæstores creati nulli, ærarii cura Ædilibus duobus commissa est: nec rediit post illa ad Quæstores. Dio diserte notat lib. XLIII. Ædiles ergo præfuisse videntur (non enim immutationem reperio) per annos fere decem et septem, donec Augustus Prætorios substituit. Factum anno DCCXXVI. Dio lib. LIII. Καὶ ἐπειδὴ χρημάτων τῷ δημοσίῳ ἐδέησεν, ἐδανείσατό τινα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ, πρός τε τὴν διοίκησιν σφῶν, δύο κατ' ἔτος ἐκ τῶν ἐστρατηγηκότων αἱρεῖσθαι ἐκέλευσε: id est: *Quoniam ærarium publicum inops pecuniarum esset, quasdam mutuo sumptas in id contulit, et administrationi earum duos Prætura functos in annos singulos electos præfici jussit.* Suetonius c. 36. 'Auctor fuit, ut cura ærarii a Quæstoribus urbanis ad Prætorios, Prætoresve transiret.' Tacitus hic. Ideo in monumentis id ævi historiisque, Prætores ærarii, inscripti passim. Mansit ad Claudium, 'qui curam ærarii Saturni Quæstoribus reddidit, quam medio tempore Prætores aut utique prætura functi sustinuerant,' ait Sueton. c. 24. Ita tamen, ut honores iis extra ordinem permitteret, ait Tacitus, *ne metu offensionum segnius consulerent.* Quem Dio explicat, in Claudio: Τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς διοικήσεως καταλύσας, ταμιείαις αὐτὴν κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπέτρεψεν, οὐχ' ὥστε καὶ ἐτησίους σφᾶς (ὅπερ ἐπί τε ἐκείνων πρότερον, καὶ ἐπὶ τῶν στρατηγῶν μετὰ ταῦτα ἐγίγνετο) ἄρχειν, ἀλλ' οἱ δύο οἱ αὐτοὶ τρία ὅλα ἔτη αὐτὴν διῴκουν, καὶ οἱ μὲν στρατη-

γίας εὐθὺς ἐλάμβανον, οἱ δὲ καὶ μισθὸν ἔφερον ὅπως ποτὲ καὶ ἔδοξαν ἄρξαι: id est: *Prætores ærarii solvens, Quæstoribus rursum antiquo more id tradidit: non tamen ut annuum eorum munus esset (quod antea et in ipsis et in Prætoribus factum:) sed duo iidem tres annos continuos eam curam sustinebant: eisque exactis Præturas statim adipiscebantur, interdum et præmium mercedemque: proinde ac bene se gesserant.* Honores ergo extra ordinem iis dati, sunt Præturæ. Sed ipsum immutans rursum Nero, rediit non ad Prætores (non enim ita appellati amplius) sed ad Præfectos: quos e Prætoriis elegit. Itaque clare Tacitus, 'Prætura perfunctos' dilegit, non Prætores. Ita enim in Tacito corrigendum. Per bella tamen civilia, et Principe nullo Romæ, iterum Prætores præfecti videntur: innuitque Tacitus Histor. lib. IV. 'Prætores ærarii (nam tunc a Prætoribus tractabatur ærarium) publicam paupertatem questi,' &c. Insita enim admonitio facile ostendit aliud fuisse Taciti, id est, Trajani ævo. Gellius lib. XIII. Præfectum nominat, 'Quod per Quæstorem dixi,' inquit, 'intellegi nunc oportet Præf. ærario: nam cura ærarii a Quæstoribus ad Præfectos [ita legerim, non *Præfectum*] translata est.' Præfuisse autem eos censeo biennium, ex hac sanctione Neronis: certe quidem ita servatum sub Trajano. Plinius Panegyr. de se et Tertullo: 'Nondum biennium compleramus in officio laboriosissimo et maximo, cum tu nobis consulatum obtulisti.' Et statim: 'Nobis Præfectis ærario, Consulatum antequam successorem dedisti.' In jure crebra mentio Præfectorum ærarii, ut l. XII. De his quæ ut indignis: l. XV. et XLII. De jure fisci.

C.

CAP. 31. Ad hanc Vicesimam Arriani insignis locus, l. III. Dissert. Epicteti, c. 26. 'Ο δοῦλος εὐθὺς εὔχεται ἀφεθῆναι ἐλεύθερος· διὰ τί δοκεῖτε; ὅτι τοῖς εἰκοστώναις ἐπιθυμεῖ δοῦναι ἀργύριον; οὐ ἀλλ' ὅτι φαντάζεται, &c. In quo loco, vide ut cæcuciat vir, alia doctus. Nam vertit: *Servus inprimis cupit se donari libertate. Quam ob caussam? an quia desiderat pro tessera vendentibus argentum numerare? Non: sed quia opinatur, &c.* Et in Notis ait, εἰκοστώνην esse qui rem emit exhibito signo aut tessera: manumissos autem emere publice frumenta potuisse exhibita tessera: unde Persius: 'scabrosum tesserula far.' Somnia et nugamenta mera. Corrigo in Arriano, Τοῖς εἰκοστώταις. Glossæ: εἰκοστώτης, ὁ τὰς εἰκοστὰς ἀπαιτῶν, *Vicesimarius.* Verte igitur: *An quia vicesimariis argentum dare desiderat?* Idem Arrianus l. II. 1. Ὅταν οὖν στρέψῃ τις ἐπὶ στρατηγοῦ τὸν αὐτοῦ δοῦλον, οὐδὲν ἐποίησεν; ἐποίησε. τί; ἔστρεψε τὸν αὐτοῦ δοῦλον. Ἄλλο οὐδέν; ναί· καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει: id est, *Cum quis servum suum verterit apud Prætorem, nihilne fecit? fecit: quid? vertit suum servum. Numquid amplius? Certe: vigesimam pro eo dependet.* Cicero Attic. epist. II. 16. 'Portoriis Italiæ sublatis, quod vectigal superest domesticum præter Vicesimam?' Hæc in manumissis. At in servis receptum, ut quotiens vænirent, vectigal pro iis penderet emptor. Id Tacitus fuisse ait, quintam et vicesimam: lectio modo sit certa. Ambigas enim jure, quoniam de hac XXV. nihil alibi scriptum. Imo scriptum contra: Augustum, cum pecunia ad bellum et nocturnos Vigiles ei opus, instituisse Quinquagesimam venalium mancipiorum. Dio l. LV. in actis anni DCCLX. Τὸ τέλος τῆς πεντηκοστῆς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνδραπόδων πράσει

ἐσήγαγε. Et hercle uti aliarum rerum vænalium Centesima fuit: sic Quinquagesima mancipiorum: ausimque in Tacito repouere, *quinquagesimæ*. Alia quinquagesima est, de qua in Symmacho, et infra, hoc ipso libro. Fuit et Vicesima hereditatium, instituta ab Augusto ad ærarium militare: de qua Dio l. LV. actis anni DCCLIX. Τὴν εἰκοστὴν τῶν τε κλήρων καὶ τῶν δωρεῶν ἃς ἂν οἱ τελευτῶντές τισι, πλὴν τῶν ἐπάνυ συγγενῶν ἢ καὶ πενήτων, καταλείπουσι, κατεστήσατο. Temperavit eam Nerva. et magis Trajanus: de quibus multa Plinius iu Laudatione: qui omnino videndus, si vim intellegere aves ejus vectigalis: postque illos Autoninus Philosophus, de quo Capitolinus: 'Leges etiam addidit [sive *edidit*] de vicesima hereditatum: de tutelis.' Videndus item Paullus l. IV. Sent. tit. VI. lib. ult. C. de edicto D. Hadrian. toll. De Vicesimæ legibus primus scripsit A. Ofilius, et post eum Macer libros duo. Invenio et in lapidibus, PROCVRATOR XX. HEREDITATIVM. item, PROMAGISTER. XX. HEREDITATVM. qui postremus titulus ab eo, quod, uti e Plinio discis, publicani colligebant hoc vectigal: quorum Magistri, et Promagistri. Satis: nec enim Jurisconsultorum frugem demetere propositum nobis.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XIV.

A.

CAP. 2. TEMPUS enim ut tarde aliquando juventus nostra discat, quid Tempestiva convivia, quid Intempestiva. Discat, et dediscat illa quæ nuper hausit a magnis magistris. Aiunt convivium Tempestivum esse, quod tempore celebretur: verbo reque honestum: nec in vitio poni umquam, nisi in libris vitiatis. Ecce alii qui Tempestivum nihilum differre dicant ab Intempestivo: et in culpa habitum utrumque. Tertium vidi, qui convivia tempestiva vellet esse, quæ statis certisque temporibus præberent sacerdotes. Inducunt, et seducunt. Audite me juvenes, et, cum bono Mercurio, inite viam rectam. Legitima convivii hora apud Romanos priscos, Sol occasus. Salvianus lib. I. 'Numquid parcam illam tunc agrestemque vitam cum gemitu et dolore tolerabant, cum viles ac rusticos cibos, ante ipsos quibus coxerant focos sumerent eosque ipsos capere nisi ad vesperam non liceret?' Itaque quia vespere cæna: ideo proverbii forma in Plauto, *de vespere suo vivere*. Postea autem Decima haberi cœpta. Clare ex Cornificio ad Herennium, ubi describit hominem vane gloriosum l. IV. Is ad eos, quos vocaverat ad cænam non in suas ædes: 'Itane? eamus, inquit, hospites. Frater venit ex Salerno ego illi obviam pergo, vos huc Decima venitote. Hospites discedunt: ille se raptim domum suam conjicit: illi Decima quo jusserat, veniunt.' Et ab ea mente Philippus Vulteium invitans, apud Horat. 'Post nonam venies.'—

Imo actuosi homines et forenses post decimam sæpe: quoniam res et judicia in foro exercita ad Decimam horam, uti ex Miloniana Asconii discas. At labente imperio moribusque, octava hora balnei haberi cœpta, non ipsa cænæ. Plinius de Spurinna: 'Ubi hora balnei nunciata est, (est autem hieme nona, æstate octava,) in sole ambulat nudus: lotus accubat.' Martialis præter locos alios: 'Imperat exstructos frangere Nona thoros.' Hanc horam qui præveniebant, tempestive epulari dicebantur et præmature, et convivia eorum Tempestiva: qui in longum trahebant, inque noctem intempestam, jure eorum epulæ Intempestivæ. Qui de multo die, inquam, epulari incipiebant, in eos gulones hæc nota et nomen. Plautus probrose in senem: 'Cum suo sibi gnato una ad amicam de die Potare.' Hinc apud Catullum: 'Convivia lauta de die:' apud Horatium, 'dictus here illic De medio potare die.' Suetonius de Nerone: 'Epulas a medio die ad mediam noctem protrahebat.' Plinius in laudatione Trajani: 'Non enim ante medium diem distentus, solitaria cæna, spectator adnotatorque convivis tuis immines.' Livius de Annibale Capuæ lasciviente: 'Cœperunt epulari de die, et convivium non ex more Punico aut militari disciplina esse.' Cicero de Pisone: 'Qui numquam Solem orientem aut occidentem viderit:' culpatque eum vitii utriusque. Uti et Silius Campanos: 'medioque dierum Regales epulæ, atque ortu convivia Solis Deprensa.' Hæc tempestiva convivia sæpe usurpari solita diebus lætis festisque. Juvenalis Persicum suum invitans: 'jam nunc in balnea salva Fronte licet vadas; quamquam solida hora supersit Ad sextam.' Vult ecce eum ad balneas ire hora quinta, præter morem, et ad epulas venire sexta septimave. Saturnalibus item vulgo convivia ordiebantur a multa luce. Tertullianus: 'Non lavor diluculo Saturnalibus, ne et diem et noctem perdam: attamen lavor honesta hora et salubri.' Nam lautio semper ante cibum. Item nuptiis. Apuleius Apol. I. 'Nuptiæne illæ fuerunt, an aliud celebratum officium, ac convivium tempestivum?' Ea sunt convivia quæ Catoni placita apud Ciceronem: 'Ego vero propter sermonis delectationem tempestivis conviviis delector.' Item Claudio, de quo Tacitus l. XI. 'Claudius domum regressus, et tempestivis epulis delinitus.' Quæ epulæ si media nocte fuissent, non potuit inter eas Messalina esse interfecta, sine querela aut verbo historicorum. Alexandro: de quo Curtius l. VIII. 'Jamque iter parare in posterum jussus, sollenni et tempestivo adhibetur convivio.' Tamen hæc convivia jure in vitio. Cicero ad Atticum l. IX. 'Audio bonis viris hanc cunctationem nostram non probari, multaque et severe in me in conviviis quidem tempestivis disputari.' Ibid. 'Quas eos cænas facere et obire scripsit ad me Sextius? quam lautas, quam tempestivas?' Idem l. III. in Verrem, de Apronii cæna in foro: 'Statuitur Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio.' Et de ipso Verre l. V. ait eum 'diem conviviis, noctem stupris contrivisse.' Quinctilianus Declamat. 331. 'Neque enim senectutem adfert summus dies, sed longus ordo vitæ: nec ebrietatem facit illa potio, post quam concidendum est; sed tempestivum convivium, et aviditas nimia.' Seneca De Ira, l. II. 28. 'Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiva filii convivia pater deterior filio castigat.' Addo Taciti locum l. II. Hist. 'Discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati Tribunique ex moribus imperatorum

severitatem æmulantur, vel tempestivis conviviis gaudent.' Qui vel solus locus sententiæ meæ firmandæ. Cedo enim si non de die illud epulum, quomodo subjungit de lucta inter milites? Quomodo, 'Pulvis procul et arma adspiciebantur,' in tenebris? Sane iterum de Vitellio noster: *medio diei temulentus:* et Xiphilinus, τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐδαπάνα. Diurnum ergo convivium (intellego a meridie, aut circiter) Tempestivum, quia initum tempori nimis: nocturnum contra, Intempestivum. Describit Propertius, 'Sic noctem patera, sic ducam carmine, donec Injiciat radios in mea vina dies.' Suetonius Calig. c. 45. 'Senatum populumque objurgavit edicto, quod Cæsare prœliante, intempestiva convivia, circum et theatra, et amœnos secessus celebrarent.' Cicero pro Muræna: 'Intempestivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio.' Curtius l. VI. 'Intempestiva convivia, et perpotandi pervigilandique insana dulcedo.' Et exempla plura: sed iis, qui cor habent, hæc satis: μωρὸν autem οὔτε πεῖσαι οὔτε ῥῆξαί ἐστι, ait verbum vetus.

B.

CAP. 15. Sed et munera peti, darique solent eo die ad barbam. Ammianus l. XVII. 'Cæsar cum petenti, ex usu, gregario cuidam ut barbas detonderet, dedisset aliquid vile, contumeliosis calumniis appetitus est a Gaudentio.' Juvenalis, 'Ille metit barbam, crinem hic deponit amati, Plena domus libis venalibus.' Quinetiam Deo alicui sacrari solita, ut apud Græcos virginum puerorumque comæ. Suetonius de Nerone: 'Barbam primam posuit, conditamque in auream pyxidem et pretiosissimis margaritis adornatam Capitolio consecravit:' ubi emendo, *Capitolino*, Jovi scilicet, ex Dione. Earinus apud Martialem primam lanuginem comamque 'Pergameo posuit dona sacrata Deo.' Tertullianus, De anima: 'Quis non exinde aut totum feli [lego, *filii*] caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem, aut tota novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat pro publica aut privata devotione?' Censorinus, De die natali, cap. 1. 'Quidam etiam pro cetera bona corporis valetudine, crinem Deo sacrum pascebant.' Quando is mos Romæ cœperit (nam antiquos barbam aluisse satis constat) quæro. Livius eum agnoscere videtur sub annum urbis 369. satis clare, ubi de Manlio Capitolino in carcerem conjecto: 'Satis constat magnam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse.' Si in luctu promiserint barbam, ergo alias rasa. Refellit tamen eum Varro De re Rust. l. II. 'Omnino tonsores in Italia primum venisse ex Sicilia dicuntur post R. C. A. CCCCLIV. ut scriptum in publico Ardeæ in litteris exstat: eosque adduxisse P. Ticinium Menam. Olim tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuæ, quod pleræque habent capillum et barbam magnam.' Nec ambigo, quin ex ritu sui superiorisque ævi aberraverit Livio mens et manus. Cicero certe pro M. Cœlio etiam Ap. Claudium Cæcum barbatum inducit, aliquot post notatum Varroni ævum annis. Bellis Punicis in usu crebro jam rasuram fuisse docent Annalium prisca verba, quæ de Scipione Agellius rettulit, et mirabundus parum cepit. Juvenes ergo alebant barbam; et ideo a Cicerone ad Attic. I. 'Comessatores conjurationis barbatuli juvenes:' appellati sine ulla lasciviæ,

ut volunt, nota; et pro M. Cœlio ad juvenes alludens, ‘Non hac barba qua ista delectatur,’ inquiit: juvenemque a barba descripsit Juvenalis, ‘Jam senior, cujus barbam tua janua vidit.’ Ponebant eam serius, citius, plerumque sub XXI. annum. Macrobius certe in Somnium Scipionis ‘ter septenarium numerum requiri ad radendam barbam’ adfirmavit. Atque ita Neronem posuisse colliges ex Fastis annisque. Caligula tamen XX. anno posuit, Suetonii cap. 10. At Cæsar Octavianus anno demum XXV. uti clarum ex Dione. Natus enim M. Tullio C. Antonio Coss. posuit L. Marcio C. Sabino. Mutavit ab hoc more primus Romanorum Imperatorum Hadrianus, adnotante Xiphilino, et ostendentibus Nummis. Hæc Romæ. Apud Græcos quid? Barbam in pretio mansisse ad tempora Alexandri Athenæus ex Chrysippo adserit l. XIII. 6. sub eo rege radi repertum. Inter philosophos primus barbam aluisse traditur Antisthenes Suidæ, in voce *καθεῖναι*. Hæc propemodum aliena a Tacito: sed per eum non absurde, ut spero, nec ingratiis tuis, lector, mihi nata.

C.

Cap. 28. Olim in populi libertate, non frequens appellationum usus, non certe in caussa civili: (nam provocationem ad populum, in re majori criminumque, frequentem scimus:) usus tamen. A Prætore enim appellatum reperio, alias ad collegam ejus, alias ad Tribunos. Ad collegam, Cicero uno loco sed claro, in Verrem, de Prætura urbana: ‘L. Piso,’ inquit, ‘multos codices implevit earum rerum quibus ita intercessit, quod iste aliter atque ut edixerat, decrevisset: quod vos oblitos esse non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto Prætore solitus sit convenire: quem iste collegam nisi habuisset, obrutus in foro lapidibus esset.’ Asconiusque ibi: ‘Intercedere, ut vides, etiam Prætor Prætori solet, ut Piso Verri, appellatione caussæ ad collegam facta.’ Ad Tribunos appellatum, docet idem Cicero pro P. Quinctio: ‘Appellantur Tribuni, a quibus cum esset certum auxilium petitum,’ &c. Clarius infra: ‘Cujus procurator a Prætore Tribunos appellare ausus sit.’ Hæc olim: nec appellatum reperio ad Senatum. At Augustus imperium adeptus, ‘Appellationes quotannis urbanorum quidem litigatorum *Prætori* delegavit urbano: [num scrib. *Præfecto del. urbis?*] at provincialium, consularibus viris, quos singulos cujusque provinciæ negotiis præposuisset,’ ait Suet. c. 33. Quem ita intellego, ut appellationes a minoribus magistratibus judicibusve, Romæ ad Prætorem fierent, in caussis dumtaxat civilibus: e provinciis, ad consulares. Nam quin Augustus ipse, firmandæ dominationi, et jure potestatis Tribuniciæ, graviorum rerum appellationes sibi servarit, ambigendum vix puto e Dionis verbis l. LII. ubi Mæcenas ad Augustum: *Δίκαζε δὲ αὐτὸς ἰδίᾳ τά τε ἐφέσιμα καὶ τὰ ἀναπόμπιμα, ὅσα ἂν παρά τε τῶν μειζόνων ἀρχόντων, καὶ παρὰ τῶν ἐπιτρόπων, τοῦτε πολιάρχου καὶ τοῦ ὑποτιμητοῦ καὶ τῶν ἐπάρχων, τοῦτε τὸν σῖτον ἐπισκοποῦντος καὶ τοῦ νυκτοφυλακοῦντος ἀφικνῆται·* etsi quædam ibi miscet, magis ex ritu sui ævi Dio, quam Augusti. Certe a Senatu ad Principem appellatum Tiberii imperio, sunt exempla in nostro scriptore: ut l. IV. ‘iisque instantibus ad Imperatorem provocavit:’ et alibi.

Post eum Caius 'magistratibus liberam jurisdictionem permisit,' ait Sueton. c. 16. i. e. sine appellatione plenam priscamque: sed id non diuturnum fuit, non magis quam permissa ab eo comitiorum libertas. Dio mihi auctor lib. LVIII. sub Caio receptum, ut judicia quædam Senatus tractaret, ita tamen ut ab eo Princeps appellaretur. Sed appellatio Principis, ut apparet, non sine pœna fuit; pœna dico, in eos qui temere appellassent. Quo exemplo nunc Nero auctum honorem Senatus it; statuitque ut eadem pœna, qui illum temere a privatis judicibus appellassent, tenerentur, qua qui Principem. Sententiam hanc satis capio: confirmationem quæro et exempla. Nihil enim præ manu mihi quod istuc faciat, nisi forte quæ de pœna præjudiciali eorum qui a Præfecto urbis appellassent, Symmachus scribit lib. x. duobus locis. Quem tu cupide lector vide. Mihi a latere tragulam injicit Tranquillus, qui hanc ipsam rem tangens, cap. 17. nihil eorum quæ Tacitus, sed hoc tantum dicit, 'Cautum ut omnes appellationes a judicibus ad Senatum fierent.' Hæret id spiculum, et non evello.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XV.

A.

CAP. 41. CERTA investigatio ejus diei a clade Aliensi capi potest, et debet: quam certum est anteriorem fuisse, et fastis perpetuis traditam et signatam, ideoque et vulgo notam. Cicero ad Atticum: 'Majores nostri funestiorem diem esse voluerunt Aliensis pugnæ, quam urbis captæ, quod hoc malum ex illo: itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus.' Quis igitur ille? Livius ex professo tradit, initio lib. VI. 'Diem a. d. XV. Kal. Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii cæsi, quo dein ad Aliam, cum exitio urbis, fœde pugnatum.' Eadem Taciti nostri assertio Hist. II. de Vitellio, quem tradit 'funesto omine de cerimoniis publicis edixisse XV. Kal. Augusti, die antiquitus infausto Cremerensi Aliensique cladibus.' Ergo eorum mente pugnæ ille dies: sequens autem urbis captæ, et incensæ: quod Livius item tradit. 'Ingressi,' inquit, 'postero die urbem; patente Collina porta.' Hæc si ita vera, quis non videt XIV. Kalend. ipsum incendii diem fuisse? et recte igitur hic ita in Tacito scriptum. At alii fortasse dissentiunt. Minime: imo Agellius e Verrio Flacco refert, l. v. 17. cum caussam quærit, cur dies postriduani atri Romanis habiti? refert, inquam, 'Q. Sulpicium Tribunum militum, adversus Gallos pugnaturum, rem divinam dimicandi gratia postridie Idus fecisse; et post diem tertium ejus diei urbem a Gallis occupatam esse.' Quibus verbis si hæc sententia est, ut velit tres dies medios, et quarto demum pugnatum; profecto cum Livio sentit

ac Tacito, et pugnæ dies erit *Decimusquintus Kalendarum.* Esse autem, ex ipso Livio dixeris, in quo pariter ita scriptum: 'Quod postridie Idus non litasset Sulpicius, et post diem tertium objectus hosti exercitus Romanus esset.' At si quis aliter, et velit *post diem tertium*, significare ipsum diem tertium; tum certe fateor, XVI. *Kalendas* diem pugnæ fuisse, quomodo in Viris illustribus (quocumque auctore) est scriptum. Sed vel sic ipse incendii dies XV. sit, non hercules XVI. Itaque nihil video, quod virum illum tegat, nisi forte Macrobius, qui describens Agelliana illa, ut solet, adserere videtur *die postero* quam Sulpicius male sacrificasset, pugnatum fuisse. Sed hoc sane falsum, et improvide a Macrobio scriptum, sicut item a Plutarcho in Caussis: Ὅτι μετὰ τὰς Κυϊντιλίας εἰδοὺς, ἃς νῦν Ἰουλίας καλοῦσιν, ἐξάγοντες οἱ χιλίαρχοι τὸ στράτευμα, περὶ τὸν Ἀλίαν πόταμον ἐκρατήθησαν ὑπὸ Κελτῶν μάχῃ: *Quod post Quinctiles Idus, quas nunc Julias vocant, educentes Tribuni copias, ad Aliam flumen victi sunt a Gallis.* Indefinite aut falso aio dictum: quo argumento? certo, quod Livium ejus rei auctorem dat, qui palam contra scripsit, ut jam ostensum. Nam Plutarchus ibi, Ὡς οἱ πλεῖστοι νομίζουσιν, καὶ Λίβιος ἱστορεῖ: *Ut plurimi arbitrantur, et Livius in historia scribit.* Ille vero hoc non scribit: et quocumque rem vertas, XIV. Kalendarum incendii erit, imo XIII. fortasse (tanto longius a XVI.) si Plutarcho et Polybio credam. Ille in Camillo, iste lib. II. scribunt, non *postero*, ut Livius, sed 'tertio denique die a pugna Gallos irrupisse.' Et consentit etiam, aut certe distinguit et conciliat Jo. Zonaras: 'qui postera quidem die ivisse ad urbem' vult, 'sed cum portas apertas viderent, substitisse, insidias veritos; et tertia denique die ingressos.' Itaque, ut finiam, nihil erroris in Tacito: cum Livio sentit et priscis, quos adduxi.

B.

CAP. 69. Pædagogia Seneca describit epist. 96. 'Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem omnibus lævitas sit, eadem primæ mensura lanuginis, eadem species capillorum.' Julianus in Antiochico: Οὐ κρεῖττον ἦν ὀδωδέναι μύρων τὴν ἀγορὰν βαδίζοντός σου, καὶ παῖδας ἡγεῖσθαι καλοὺς, εἰς οὓς ἀποβλέπουσιν οἱ πολῖται; Hi pueri plerumque ad illicita dominis. Suetonius Nerone cap. 28. 'Super ingenuorum pædagogia, et matronarum concubinatus.' Pædagogia enim non culpat, sed quod ex ingenuis. Tertullianus Apol. 'Cum de pædagogiis aulicis nescio quem cinædum [Antinoum intellegit] Deum facitis.' Notitia Imperii: 'sub dispositione viri spectabilis Castrensis' collocantur. 'Pædagogia. ministeriales. dominici. cvræ. palatiorvm.' Plinius XXXIII. 'Jam vero et pædagogia ad transitum virilitatis custodiantur argento:' quod de fibulis argenteis exaudio, Veneri arcendæ. Usus etiam eorum ad mensam. Ulpianus lib. XII. de Instructo vel instrum. 'Si instructum fundum legasset, ea pædagogia quæ ibi habebat, ut cum ibi venisset præsto essent in triclinio, legato continentur.' Hos habebant in veste pretiosa. Seneca De vita beata, c. 17. 'Quare pædagogium pretiosa veste succingitur?' Imo aurata. Idem De tranquillit. c. 1. 'Præstringit animum apparatus alicujus pædagogii, diligentius quam intra privatum larem vestita et auro culta mancipia, et agmen servorum nitentium.' Ammianus

lib. XXXVI. 'Tunica auro distincta, ut regius minister, indutus, a calce in pubem, in pædagogiani pueri speciem.' Nec aliud sensit cum de auro Plinius scripsit: 'Honestius viri pædagogiis id damus, balineasque dives puerorum forma convertit:' nescio an, *convestit*. Seneca de puerorum istorum deliciis, epist. 123. 'Omnium pædagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. Turpe est neminem esse in comitatu puerorum, cujus sana facies medicamentum desideret.' Vides ergo ubique Pædagogia pro cœtu et quasi collegio puerorum: pro loco non accipio, nec apud Plinium quidem lib. VII. epist. 'Puer in pædagogio mistus pluribus dormiebat:' rescriboque, *Puer e pædagogio*. Intellegit enim puerum pædagogianum. Ammianus lib. XXIX. 'Adultus quidam ex his quos Pædagogianos appellant, ad observandam venaticam prædam, Spartanum canem retinere dispositus.' Res nomenque in parte mansit apud Paigios Gallorum Italorumque.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XVI.

A.

CAP. 22. LIBERA re Romana non juratum scio in cujusquam acta: juratum in leges quidem: sed acta finito magistratu vocari poterant ad disquisitionem Senatus. Is probabat, aut rescindebat. Primi Triumviri, nisi fallor, Kalendis Januariis et ipsi jurarunt, et alios adegerunt, rata se habituros omnia acta Divi Julii. Inde secutis principibus exemplum. Dio opportune, lib. XLVII. Ἔν τε τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ αὐτοί τε ὤμοσαν, καὶ τοὺς ἄλλους ὥρκωσαν βέβαια νομιεῖν πάντα τὰ ὑπ' ἐκείνου γενόμενα, καὶ τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ πᾶσι τοῖς τὸ κράτος ἴσχουσιν, ἢ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ποτε γενομένοις, καὶ μὴ ἀτιμωθεῖσι, γίγνεται: id est: *Kalendis autem novi anni, et ipsi Triumviri jurarunt, et alios jurare coegerunt, omnia acta Julii rata se habituros. Quod et nunc usurpatur in omnibus qui aut tenent imperium, aut tenuerunt, nisi forte infamia ignominiaque publice notati sint.* Id accidit sub annum urbis 712. Factum idem vivo Augusto; de quo idem Græcus lib. LIII. Ἐν δὲ τῇ νουμηνίᾳ ὅρκους ἡ βουλὴ βεβαιοῦσα τὰς πράξεις αὐτοῦ ἐποιήσατο. Idque juramentum semper abusque Divo Julio repetitum ad principem ejus anni. Tacitus infra: 'Ejusdem animi est, Poppæam Divam non credere, cujus in acta Divi Julii et Augusti non jurare.' Nisi tamen si quis sceleribus et flagitiis aliter meruisset. Dio lib. LX. de Caio: Καὶ διὰ ταῦτα τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν αὐτοκρατόρων, ὧν μνήμην ἐπὶ τοῖς ὅρκοις καὶ ἐπὶ ταῖς εὐχαῖς ποιούμεθα, ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ Τιβερίου: id est: *Ob eas caussas non est Caii nomen in catalogo alboque Principum, quorum mentionem facimus in juramentis votisque; uti nec Tiberii.* Juratum vero non viritim, sed uno aliquo ex quoque magistratu verba præeunte, reliquis assentientibus.

Quem morem Senatus, adulatione nova, transgressus est sub Tiberio, ut narrat idem Dio LVIII. Νομιζομένου συχνὸν χρόνον ἤδη, μηκέτι κατ' ἄνδρα τὴν βουλὴν ἐν τῇ νουμηνίᾳ ὀμνύναι, ἀλλ' ἑνὸς, ὥσπερ εἴρηταί μοι, προσομνῦντος, καὶ τοὺς λοιποὺς συνεπαινεῖν, οὐκ ἐποίησαν αὐτὸ, ἀλλ' αὐτεπάγγελτοι μηδενὸς σφᾶς ἀναγκάσαντος, ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἐπιστώθησαν, ὥσπερ τε παρὰ τοῦτο μᾶλλον εὐορκήσοντες. Sed præjurationem Claudius iterum reduxit, explicatque Dio lib. ultimo: Κλαύδιος δὲ αὐτὸς μὲν πάντα ἐθισμένα διώμοσε, τοὺς δ' ἄλλους ἐκώλυσε κατ' ἄνδρα ὀμόσαι, καὶ οὕτως εἴ τις τῶν στρατηγούντων, ὥσπερ ποτε, καὶ ἕτερος τῶν δημαρχούντων, ἀπό τε τῶν ἄλλων ὡς ἑκάστων εἷς ἐξῆρξε τῶν ὅρκων τοῖς ὁμοίοις. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πλείω ἔτη ἐπράχθη. Quam tamen abrogatam denuo esse, reditumque ad singularia juramenta, indicio sunt quæ hic et postea Traseæ objiciuntur. Et Dionis sane verba ultima satis ostendunt, in aliquot annos dumtaxat id servatum.

B.

CAP. 22. Ea vota in tabulis concipi solita, et signari. Suetonius Aug. c. 97. 'Nam se quamquam conscriptis paratisque jam tabulis, negavit suscepturum vota, quæ non esset soluturus.' Plinius ad Trajanum: 'Solennia vota pro incolumitate tua, qua salus publica continetur, et suscepimus et solvimus: precati Deos, ut velint ea semper solvi, semperque signari.' Concepta non Kalendis ipsis, sed III. Nonas. Plutarchus in Cicerone: Τεχθῆναι Κικέρωνα λέγουσιν ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων καλανδῶν, ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εὔχονται καὶ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος. Capitolinus in Pertinace: 'Tertio Nonarum die, Votis ipsis.' Eunapius in vita Maximi: ἡ τρίτη δὲ ἡμέρα τῶν καλανδῶν, ἃς αὐτὰς Ἰανουαρίας ἡμέρας Ῥωμαῖοι προσονομάζουσι, καὶ προσκυνήσαντες πάντες αὐτῶν ὑπέχοντο τὴν εὐωχίαν. Adde hunc Caii Jcti locum de verbor. signif. 'post Kalendas Januarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur.' Denique hunc Dionis clarum lib. LIX. Καὶ τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ τῇ τὰς εὐχὰς ἐχούσῃ συνῆλθον μὲν, &c. *Tertia autem die, qua Vota fiunt, convenerunt quidem, &c.* Firma hæc videbantur: tamen concutit nos nonnihil Tacitus Annal. lib. IV. 'Cæsar sollennia incipientis anni Kalendas Januarias epistola precatus.' Et subdit: 'Quem enim diem vacuum pœna, ubi inter sacra et Vota, vincla et laqueus inducantur?' Et Tibullus ad Messallam: 'Tyrio subtemine vestem Indueras, oriente die duce fertilis anni: Cum fera discordes tenuerunt flamina venti, Et largita tuis sunt multa silentia votis.' Sed stamus: et ad Taciti locum aio, non ita districte verba capienda quasi illo ipso die Vota, sed quasi in propinquo. Aut verius: etiam tunc Vota fuisse, sed ex ritu prisco, quæ soli Consules nuncupabant, pro Imperii et populi salute; hæc autem pro Principe subtexta: et die quidem lætiore, et augustiore pompa. Quod ipsum de Tibullianis illis censeo: sane veteri rep. negari non potest, quin Vota ipsis Kalendis. Omitto plures Livii locos: hunc do firmum et clarum lib. XXI. extremo: Consulem 'C. Flaminium, conscientia præteritorum, et Capitolium, et sollennem Votorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus, Jovis Opt. Max. templum adiret.' Fieri etiam potest, ut plures dies Votorum fuerint, ille tamen tertius ante Nonas præcipuus. Concepta autem et in castris apud signa; et in Capitolio. Tertullianus de Corona:

'Ecce annua Votorum nuncupatio, quid videtur? Prima in principiis, secunda in Capitoliis. Accipe post loca, et verba. Hunc tibi Jupiter bovem cornibus auro decoratis vovemus esse futurum.' Ubi et formulæ pars; in qua tamen corrigo, *esse facturum.* Est enim eo exemplo dictum, quo illud Gracchi: 'Credo ego inimicos meos hoc dicturum.' Dies hic publice lætus; ideoque 'Ælius Cæsar Votorum caussa ab Hadriano lugeri est vetitus.' Eumdem etiam Sollennia ἁπλῶς appellarunt. Quod observo ex Tertulliani his verbis: 'Veræ religionis homines etiam Solennia Imperatorum conscientia potius, quam lascivia celebrant. Grande videlicet officium focos et choros [nescio an, *thoros*, ut ad lectisternia referatur] in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere. Hæccine sollennes dies principum decent, quæ alios dies non decent? O nos merito damnandos! Cur enim Vota et gaudia Cæsarum casti et sobrii et probi expungimus?'

EXCURSUS AD HIST. LIB. III.

A.

Cap. 5. Ceterum ut transmitteret in Italiam impune et eo usui foret, scriptum Aponio, ut una cum Mœsico exercitu celeraret. Ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Jazygum in commilitium adsciti; plebem quoque et vim equitum qua sola valent offerebant: remissum id munus ne inter discordias externa molirentur, ac majore ex diverso mercede jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus reges Suevorum, quibus vetus obsequium erga Rom. et gens fidei commissæ patientior; opposita in latus auxilia, infesta Rætia, cui Porcius Septimius procurator erat incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum ala Tauriana et VIII. cohortibus ac Noricorum juventute ad occupandum ripam Æni fluminis, quod Rætos Noricosque interfluit, missus, nec illis aut his prœlium tentantibus fortuna partium alibi transacta. Antonio vexillarios e cohortibus et partem equitum rapienti comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam et dux Corbulo et prosperæ in Armenia res addiderant. Idem secretis apud Neronem sermonibus ferebatur Corbulonis virtutes criminatus. Unde infami gratia primumpilum adepto, læta ad præsens male parta, mox in perniciem vertere. Sed Primus ac Varus occupantes Aquileiæ proxima quæque, et Opitergii et Altini lætis animis accipiuntur. Relictum Altini præsidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus audita. Inde Patavium et Ateste partibus

adjunxere. Illic cognitum tris Vitellianas cohortes, et alam cui Scribonianæ nomen, ad Forum Alieni ponte juncto consedisse. Placuit occasio invadendi incuriosos: nam id quoque nuntiabatur. Luce prima inermes plerosque oppressere. Prædictum ut paucis interfectis ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent. Et fuere qui se statim dederent: plures abrupto ponte instanti hosti viam abstulerunt. Vulgata victoria post principia belli secundum Flavianos, duæ legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquila legato Patavium alacres veniunt. Ibi pauci dies ad requiem sumti, et Minutius Justus præf. castrorum leg. VII. quia audacius quam civili bello imperitabat, subtractus militum iræ, ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res interpretatione gloriæ in majus accipitur, postquam Galbæ imagines discordia temporum subversas in omnibus municipiis recoli jussit Antonius, decorum pro caussa ratus si placere Galbæ principatum partes præsumerent. Quæsitum inde quæ sedes bello legeretur. Verona potior visa, patentibus circum campis ad pugnam equestrem qua prævalebant: simul coloniam copiis validam auferre Vitellio in rem famamque videbatur. Possessa ipso transitu Vicentia: quod per se parum (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus illic Cæcinam genitum, et patriam hostium duci ereptam. In Veronensibus pretium fuit: exemplo opibusque partes juvere. Et interceptus exercitus per Rætiam Juliasque Alpes: ac ne pervium illa Germanicis exercitibus foret, obsepserat. Quæ ignara Vespasiano aut vetita: quippe Aquileiæ sisti bellum, exspectarique Mucianum jubebat. Adjiciebatque imperio consilium, quando Ægyptus, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi. Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, incruentam et sine luctu victoriam et alia hujuscemodi prætexendo, sed gloriæ avidus atque omne belli decus sibi retinens. Ceterum ex instantibus terrarum spatiis consilia post res afferebantur. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium irrupit, tentatisque levi prœlio animis, ex æquo discessum. Mox Cæcina inter Hostiliam vicum Veronensium et paludes Tartari fluminis castra permuniit, tutus loco, cum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur. Quod si affuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duæ legiones nondum conjuncto Mœsico exercitu potuere, aut retroactæ deserta Italia turpem fugam conscivissent. Sed Cæcina per varias moras prima hostibus vendidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuncios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione VII. Claudiana advenit. Legioni tribunus Vipsanius Messalla præerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui ad id bellum solus artes bonas attulisset. Has ad copias nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Cæcina, temeritatem victa arma tractantium incusans. Simul virtus Germanici exercitus laudibus attollebatur, Vitellii modica et vulgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia. Nihil prorsus quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, omissa prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnifice, pro caussa fidenter, de exitu securi, in Vitellium ut inimici. Facta Tribunis et Centurionibus retinendi quæ Vitellius indul-

sisset, spes: atque ipsum Cæcinam non obscure ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ addidere fiduciam, &c. *eo ordine quo deinceps vulgati.*

EXCURSUS AD GERMANIAM.

A.

Cap. 12. Germanos liberatum ire volui, a fœda aversæ Veneris nota: et ecce ego non sine nota. Nam quidam me culpat (modeste tamen, fateor, nec plane ἀλόγως) quod temere mendacem dixerim Athenæum. Ab eo enim, inquit, Diodorus, Aristoteles, Strabo. Primus quidem, de Celtis sic scribit: *Γυναῖκας δ' ἔχοντες εὐειδεῖς, ἥκιστα ταυταῖς προσέχουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἀῤῥένων συμπλοκὰς ἐκτόπως λυσσῶσι*: et quæ subdit, turpia mihi nimis, turpia relatu. At Aristoteles vii. Polit. 'Plerasque militares gentes, et Celtas in iis, masculum cœtum palam admisisse.' Jam Strabo, negat 'turpe apud eos fuisse' *τὸ τῆς ἀκμῆς ἀφειδεῖν τοὺς νεούς*: *florem ætatis prostituere juniores.* Quid ad hos ego? ignosce quisquis legis, pæne idem quod in Athenæum. Falsi inquam isti, falsi: si tamen de Germanis hoc scripserunt ac senserunt, non potius de Gallis. Quod ego omnino assero: præsertim de iis qui Massiliæ et Italiæ magis propinqui. Ab ea parte labes hæc in candidam per se gentem. Nonne *mores Massilienses* proverbio, ab hac mollitie innotuere? Græci ergo illi, qui vix limen illud ipsum Galliæ noverant (Germaniæ certe penetral numquam) illic repertum vitium fama et stilo sparserunt perperam in omnes. Non mihi creditur? Tacito igitur nostro, qui diserte hoc ipso loco scribit (ex vestra quidem mente) molles istos et flagitiosos 'cæno et palude mersos, crate injecta.' Tuam fidem, o optime. Si fidi illi Græci, et si vitium hoc tam commune Germanis, tam receptum: qui constat ut iidem tam severiter illud puniant? Itaque ne sic quidem Germani inquinabuntur, etiamsi inquinata illa lectio retinebitur. Nec tamen a me, qui haud paullo tutius Tacito et in primis Fabio (qui claris verbis ignotum id flagitium Germanis asserit, te dissimulante) hic crediderim, quam Græcis. Quippe isti levi et longinqua fama aliquid de ea gente acceperunt: at illorum ævo, cognita jam Germania, imo lustrata Romanis et calcata.

STEMMA AUGUSTÆ DOMUS,

A

JUSTO LIPSIO

IN SERIEM REDACTUM.

- *C. Octavius C. F.* qui Macedoniæ præfuit. Ex Ancharia priore uxore
  - *Octavia* major. Ex priore marito C. Marcello
    - *M. Marcellus*, cui prima uxor Pompeia Sexti: altera, Julia Augusti filia. Ex neutra liberi. Obiit adolescens in Baiano.
    - *Marcella* major. Ex I. marito M. Vipsanio Agrippa
      - Liberi, ait Suetonius, sed nobis irreperti. Nam de Vipsania Tiberii uxore falsum.
    - Ex II. marito Julo Antonio Africano Triumviri filio, de quo Plut. in Antonio, et noster Ann. III.
      - *L. Antonius Africanus:* qui Massiliæ obiit, Ann. III. Ex eo aut fratre aliquo, ut arbitror,
        - *Sex. Antonius Africanus:* de cujus nobilitate, Annal. XIV. 46.
    - *Marcella* minor, de qua silent.
  - Ex II. marito M. Antonio III. viro
    - *Antonia* major. Ex marito L. Domitio Ahenobarbo.
      - *Domitia*, cui vir Crispus Passienus, uti suspicor ex Quinctil. VI. 11.
      - *Domitia Lepida.* Ex I. marito M. Valerio Barbato Messalla
        - *Valeria Messallina*, Claudii principis uxor. Adi Commentarium nostrum, ad finem Ann. XI. Et adde Senecam in Menippæa; qui Messallinæ majorem avunculum facit Augustum.
      - II. Ap. Junius Silanus, qui tamen antea maritus fuisse videtur Æmiliæ Lepidæ proneptis Augusti (vide Commentarium nostrum ad initium Ann. XIII. etsi res hæc adhuc nubila): exque iis forte
        - *L. Silanus* sponsus Octaviæ, Ann. XII. 3. et sqq.
        - *M. Silanus* proconsul Asiæ, Ann. XIII. 1.
        - *Junia Calvina* Vitellii nurus, Ann. XII. 8. quæque ad Vespasiani ævum supervixit, ex Suet. Vesp. c. 23.
      - *Cn. Domitius*, cui uxor Agrippina, et ex ea
        - *Nero* Imp.
    - *Antonia* minor; cujus stirpem ex marito Druso quære infra.

- *C. Octavius C. F.* qui Macedoniæ præfuit. Ex Attia II. uxore
  - *Octavia* minor: de cujus conjugio aut stirpe nobis non lectum.
  - *C. Octavius*, qui postea C. Jul. Cæsar Octavianus Augustus. Ex Scribonia uxore
    - *Julia*, cui primus maritus M. Marcellus, tertius Tiberius Imperator. Sed uterque sine prole. Medius autem M. Vipsanius Agrippa. Ex hoc
      - *C. Cæsar*, cui uxor Livia soror Germanici. Ann. IV. 40.
      - *L. Cæsar*, cui destinata uxor Æmilia Lepida, postea P. Quirinii uxor. Ann. III. 23.
      - *Agrippa Posthumus.*
      - *Julia*, cui vir L. Æmilius Paullus Censoris F. Ex eo
        - *Æmilius Lepidus*, cui Drusilla uxor. Ex Dione l. LIX. et Sueton. Calig. c. 24.
        - *Æmilia Lepida*, sponsa Claudii. Suet. Claud. c. 26. Nec scio an eadem quæ nupta Druso filio Germanici. Ann. VI. 40.
      - *Agrippina*, cui vir Cæsar Germanicus. Et ex eo
        - *Nero*, cui uxor Julia Drusi filia, Ann. VI. 27.
        - *Drusus*, cui uxor Æmilia Lepida, Ann. VI. 40.
        - *C. Caligula*, cujus matrimonia e Suet. pete.
        - *Agrippina*, cui mariti tres: Cn. Domitius, Crispus Passienus, Claudius Imp.
        - *Drusilla*, cui prior maritus L. Cassius: alter M. Æmilius Lepidus.
        - *Livia*, sive *Livilla*, Suetonio: quæ eadem *Julia* est Tacito et Dioni. Nupsit M. Vinicio, Annal. VI. 15. Huic sive alteri e sororibus maritus antea Quinctilius Varus, quem generum Germanici vocat Seneca Controv. I. 3. et aliquid Tacitus, Ann. IV. 66.

Habes Augusti Stemma, quod ad sanguinem quidem attinet. Superest uxoria stirps, quæ adfinitate primo, mox adoptione insita in domum Augustam. Eam, lucis caussa, seorsum hic expressi.

- *Ti. Claudius Nero*, cui uxor Livia Drusilla, postea Augusta. Ex hac
  - *Ti. Nero*, qui Imper. cui I. uxor Vipsania Agrippina, M. Vipsanii Agrippæ, ex Pomponia, Attici filia. Ex hac
    - *Drusus*, cui uxor Livia, sive Livilla, soror Germanici. Ex hac
      - *Tiberius Gemellus*, quem Caius sustulit. Suet. c. 14.
      - *Gemellus* alter, cujus nomen non proditum, ex Annal. II. 84. qui periit quadrimus: ex Annal. IV. 15.
      - *Julia*, cui vir Rubellius Blandus, Ann. VI. 27. Ex hoc
        - *Rubellius Plautus*, quem Nero sustulit, cui uxor Pollutia, Annal. XVI. 10.
    - II. Uxor Julia Augusti F. Ex ea proles, sed infans exstincta.
  - *Drusus Nero Germanicus*, cui uxor Antonia minor. Ex hac
    - *Germanicus Cæsar*, cui uxor Agrippina. Stirps posita supra.
    - *Livilla*, cui vir C. Cæsar, dein Drusus frater patruelis: desponsa etiam postea Sejano. ex Ann. VI. 40.
    - *Claudius*, qui Imper. cui I. uxor Plautia Urgulanilla. Ex hac
      - *Drusus*, cui desponsa Sejani filia. Suet. Claud. c. 27. Tacit. Ann. III. 29.
      - *Claudia*, quam abjecit.
    - II. Uxor, Ælia Petina. Ex hac
      - *Antonia*, cui vir Pompeius Magnus, a Claudio interfectus: postea, Faustus Sulla.
    - III. Uxor, Valeria Messallina. Ex hac
      - *Octavia*, cui sponsus L. Silanus: postea maritus Nero Imp.
      - *Claudius Britannicus*, a Nerone sublatus.

RECENSUS

CODICUM MSS.

C. CORN. TACITI

NOVA RATIONE DIGESTUS.

[EX. ED. BIPONT. 1792.]

I. 1. CODEX Corbeio-Mediceus s. Florentinus, quod ad Tiberii Annales attinet, unicus: quos Beroaldus primum edidit Romæ 1515. cum reliquis Taciti libris. Diligentius Codicem contulit Pichena, sospitator Taciti alter, novissimeque Jac. Gronovius.

2. Hujus Codicis apographum, certe quod ad libros priores attinet, a Jo. Jocundo, Veronensi, propria manu scriptum tractasse se Fulvius Ursinus profitetur ad Ann. I. 4. idem, credo, quem P. Danesius contulit, teste passim Ursino in notis ad Tac. Cf. eum ad Annal. IV. 20, et ad lib. XI. sæpius.

3. Codex Hispanus Didaci de Covarruvia, JCti, quem contulit Andr. Schottus; collationes Lipsio transmisit.

II. 4. Florentinus Codex antiquus, ex antiquiori sæc. IV. exeuntis descriptus sæculo VII. vel VIII. literis Longobardicis; a Curtio Pichena diligenter collatus, et Jac. Gronovio existimante 'parens omnium Mss.' inde a l. XI. Annal.

5. 6. 7. Florentini recentiores duo membr. alter a l. XI. Annal. ad Hist. l. II. alter eosdem Annalium et V. Historiarum libros complectitur. Tertium quandoque memorat Pichena.

III. 8. Codex Farnesianus s. Vaticanus, quem se beneficio Fulvii Ursini adeptum dicit Lipsius contulitque; ex Bibl. Farnesiana

illatus in Vaticanam (hodie inter Mss. n. 1864.) complectitur Annal. ab XI. et Histor. libros, exaratus sæc. XIV. aut ineunte XV. Optimæ notæ. Contulit etiam, Broterio censente, Jac. Corbinelli, lectionesque ascripsit exemplo Beroaldino: novissime Jac. Gronovius inspexit.

IV. 9. Codex Vaticanus alter, ejusdem ferme cum priori ætatis, Lipsio judice, bonus et sincerus; n. 1863.

10. Illi non dissimilis videtur Broterio Cod. Bibl. reg. Paris. chartaceus, antea du-Fresnianus, ut inde profectus credatur: cujus lectiones attulere Ryckius et Broterius.

V. 11. *Venetus olim bibliothecæ S. Marci laudatus P. Victorio ad Cic. Ep. II. 12. qui hodie in ea non superesse fertur; unde s. deperditus, s. ille ipse Vaticanus alter putatur; cui certe similis est editio princeps, probabiliter a Veneto profecta et instar Codicis habita.

VI. 12. Codex Genuensis, qui non solum, aut ejus similis, adhibitus Puteolano in editione sua pro Codice habenda, sed etiam apographorum plurium parens factus. Ex eo enim descripti:

13. Vaticanus III. recentior, num. 2965. Genuæ 1449.

14. Vaticanus IV. recentior, n. 1958.

15. Cod. Oxon. Harleianus 1452.[1] præterea collatus cum Ms. Vatic. n. 1863, aut simili.

16. — — — — Bodleianus 1463.

17. — — — — Colleg. Soc. Jesu 1458.

VII. 18. Codex Budensis, Matthiæ Corvini regis, inde Rhenano subinde dictus Regius. Vocatur idem Codex Sambuci, et in bibl. Vindobonensem delatus. Is Codex, quo Rhenanus usus est, quanquam Lipsio et J. Gron. haud optimæ notæ visus, multum tamen profuit Tacito, judice Ernestio.

VIII. 19. Codex Guelferbyt. membr. sed recens, a Pant. Candido emtus Ferrariæ 1461. dein a Franc. Mediabarba Birago donatus Marq. Gudio, tum ex hujus bibl. pervenit in Guelferbytanam principalem; cujus lectiones dedere Chr. Haufius et clar. Ernestius.

20. Cod. Ms. membr. Parisiis in Bibl. Instit. Oratorii Jesu. Broterio serius oblatus, sed forsan a Jac. Corbinelli collatus.

1 De codd. 15. 16. 17. vid. Recensum Codicum Mss. qui in Bibliothecis Britannicis servantur, infra.

21. Ms. Agricolæ s. ab ipso Rud. Agricola interpolatus conjecturis. Excerptis inde a Franc. Modio usus est Lipsius, tum Nic. Heinsio et Th. Ryckio adhibitus. Sed hi illi plus justo tribuerunt.

Occurrunt præterea alii recentes, inde a l. XI. Annal.

22. Codex Bessarionis, scriptus Bononiæ 1453.
23. Ottobonianus.
24. Neapolitanus, quem habuit Jo. Valetta.
25. S. Johannis in Carbonaria.
26. Cæsenatensis.

* Codex Herbipol. ab I. Schegkio laudatus ad Vellei. pag. 504. hodie nullus reperitur, testante Ern. Neque etiam extat Bambergæ Codex, quem olim fama tulerat falsa.

† Codex Mirandulanus non verus, sed fictus a Pomponio Lampugnano, Lipsii adversario.

RECENSUS
EDITIONUM
C. CORN. TACITI
IN VIII. ÆTATES DIGESTUS.

[EX. ED. BIPONT. 1792.]

ÆTAS I. NATALIS.

. . . . Editio princeps Veneta, fol. sine titulo, et sine anni locique nota, per Vindelinum Spiram, cum hoc ad calcem tetrasticho:

‘ Cæsareos mores scribit Cornelius: esto
Iste tibi codex: historiæ pater est.
Insigni quem laude feret gens postera: pressit
Spira premens, artis gloria prima suæ.’

Prodiit an. 1468. suspicante illustriss. Comite de Reviczky in Catal.

cap. 101. sq. vel 1469. quod vult Maittarius, qui idem putat editam per Jo. Spiram. Habet libros Annal. ab XI. ad XVI. Histor. libr. I-V. libellum de Germania et Dial. de claris oratoribus ex Ms. qui hodie in biblioth. Venet. non reperitur. Unde ipsa hæc editio instar Cod. habetur, et est rarissima. Ex ea tres filiæ certæ:

.... Mediolanensis, fol. s. l. et a. Francisci Puteolani, a Bernardino Lanterio adjuti. Basin fecit Venetam, coll. cum Mss. præstante charta et typis. Puteolanus addidit vitam Julii Agricolæ.

(Editionem Venetam an. 1484. et Romanam an. 1485. memorat Maittarius Ann. typ. T. V. P. II. pag. 293. sed sine auctore ac teste: unde nihil ejus traditioni tribuit Ernestius. Lipsius se ed. Veneta 1494. usum ait, nemini præter eum visa, eoque etiam Ernestio dubia. Vix tamen dubitaverim, quin ex vero eam significaverit Lipsius. Ita in Præf. Lipsii ed. 1574. 'His tribus' (Codd. Farnes. et duobus Vatic. alteri optimo ac vetusto, alteri minus bono) 'accessit editio Veneta vetus anni ∞. CCCCXCIII. quam adhibere vice libri scripti ideo non piguit, quod inter studiosos harum rerum constet, Taciti Mss. exemplaria spisso et vix in Europa inveniri. In his autem libris citandis usum me fide antiqua et vere Romana, ex animi mei sententia juro.')

1497 Venetiis, fol. ed. Puteolani repetita. In fronte titulus: 'Cornelii Taciti Historiæ Augustæ.' In fine: 'Cornelii Taciti historiæ augustæ: nec non de situ moribus et populis germaniæ libellus: ac de oratoribus dialogus fœliciter expliciunt. Venetiis fideliter impressi ac diligenter emendati per Philippum pinci sumptibus nobilis viri dni Benedicti fontana. Anno dni MCCCCXCVII. die XXII. Marcii. Imperante sapientissimo dno Augustino Barbadico prudentissimi ac Invictissimi Senatus Venetiarum duce serenissimo.' Editio rarissima, elegans et nitida.

1512 Riviana. Venetiis, fol. ex priori recusa; cujus quidem vitia typographica correxit Jo. Rivius, ceterum in mutando textu de suo judicio parum feliciter versatus.

ÆTAS II. BEROALDINA.

1515 Romæ, fol. 'P. Cornelii Taciti libri quinque noviter inventi, atque cum reliquis ejus operibus editi,' cet. (c. præf. Phil. Beroaldi jun. Acad. Rom. præpositi ad Leonem X. P. M.) In fine: 'Romæ, per Magistrum Stephanum Guillereti de Lotha-

ringia, 1515. Kal. Martii.' Editio rara et nitida chartis ac typis. Editor libros V. ex Codice Corbei. edidit, in reliquis Puteolanum secutus. Cf. Maittaire Annal. typ. T. II. p. 266. Ex hac matre ed. natæ sunt 4. filiæ:

1517 Mediolanensis, 8. quam ex priori dedit Alex. Minucianus, Apulus, typogr. et hist. Prof. Mediol. passim emendatam et Andr. Alciati notis auctam.

1519 Basileensis I. fol. 'P. Cornelii Taciti Historia Augusta actionum diurnalium: additis quinque libris noviter inventis. Andreæ Alciati Mediolanensis in eundem annotationes. De situ, moribus, et populis Germaniæ libellus: eodem Corn. Tacito autore. Ejusdem dialogus, an sui seculi oratores antiquioribus et quare concedant. Cn. Julii Agricolæ vita per eundem. Apud inclytam Basileam ex officina Jo. Frobenii, mense Aug. A. 1519.' Editio elegantior prioribus. Curavit quidem Beatus Rhenanus, sed Alciati nonnullis dicitur ob additas ejus et Beroaldi observatt. Imitatur ea Beroaldinam sed libellus de Germania dicitur a prodigiosis mendis repurgatus per Beatum Rhenanum beneficio Codicis vetustioris. Cf. Maittaire Annal. T. V. Vol. II. p. 273.

1527 Juntina, 8. 'P. Corn. Taciti ab excessu divi Augusti historiarum libri quinque nuper inventi, atque cum reliquis ejus operibus maxima diligentia excusi. Florentiæ per hæredes Philippi Juntæ, A. D. 1527. mensis Maii die XXII.' Textus Beroaldi interdum correctus ab Ant. Franc. Varchiensi.

1552 Florentina, 8.

ÆTAS III. RHENANI.

1533 Rhenani I. et Basil. II. fol. 'P. Corn. Taciti equitis Rom. Annalium ab excessu Augusti, sicut ipse vocat, sive Historiæ Augustæ, qui vulgo receptus titulus est, libri sedecim, qui supersunt, partim haud oscitanter perlecti, partim, nempe posteriores, ad exemplar manuscriptum recogniti magna fide, nec minore judicio, per Beatum Rhenanum. Nihil hic fingi, docebunt castigationes suis quæque libris additæ. Libellus J. Lipsio emendati et illustrati. Antverpiæ, ex offic. Chr.

de Germanorum populis, Dialogus de Oratoribus, denique de vita Agricolæ non solum emaculatius prodeunt, sed et explicatius, adjunctis in hanc rem scholiis. Basileæ in officina Frobeniana per Hieron. Frobenium et Nic. Episcopium, 1533.' Rhenanus textum Basileensis I. quem vulgatum dicit, cum MS. Budensi collatum dedit, et in Germania adhibuit editionem aliam veterem Italicam. In Agricola et Dial. de Oratoribus solo ingenio usus est. Beroaldi et Alciati notæ ex ed. superiori Basileensi repetitæ: ipse Rhenanus scholia adjunxit, et thesaurum constructionum et locutionum et vocum Tacito solennium præmisit utiliorem.

Hujus textum ut vulgatum sequuntur:

1534 Aldina, 8. 'Cornelius Tacitus, recognitus et emendatus, &c. Varia lectio in calce operis impressa. Venetiis, in ædibus hæredum Aldi Manutii Romani, et Andreæ Asulani Soceri, mense Novembri 1534.' Elegans.

1541 Gryphiana I. Cornelii Taciti Annales ex castig. et cum annott. Æm. Ferreti, B. Rhenani, Alciati, et Beroaldi. Lugduni, 8. Bibl. Ernest. p. 196, n. 2878.

1542 Francofurtensis I. 8. 'P. Cornelii Taciti Eq. Rom. Annalium sive Historiæ Augustæ Libri, quantum quidem eorum restat, Sedecim. Ejusdem libellus de moribus et populis Germanorum. Item Vita Julii Agricolæ, oratoris. Item Dialogus de claris oratoribus. Cum Indice. Francofurti ex officina P. Brubachii, anno XLII.'

1543 Gryphiana II. Lugduni, 8. cum notis Æm. Ferreti et Thesauro Rhenani. Haud accurata.

1544 Rhenan' II. s. Basil. III. fol. c. annott. Rhen. et Alciati.

1551 Gryphiana III. Lugduni, 12. Æm. Ferretus præfatus est, sed ejus notæ et thes. Rhenani absunt.

1554 Veneta, 4. Fabricio memoratur.

1559 Gryphiana IV. Lugduni, 12. apud hæredes Seb. Gryphii. Bibl. Ludewig. n. 7641.

ÆTAS IV. LIPSIANA.

1574 Lipsii I. 8. 'C. Corn. Taciti Hist. et Annal. libri, qui extant, a

Plantini, 1574. Commentarii seorsim prodierunt an. 1580. et curæ secundæ 1581. ex eadem offic. Is vero, Tacito denuo post Rhenanum ex Mss. et edd. vett. recognoscendo et commentariis illustrando, immortalis, prævenit Muretum, cujus notæ in libros priores Annal. prodierunt Romæ 1580. et Ingolst. 1604. et 1608. 8.

1576 Gryphiana v. 12. ex prima Lipsii expressa. 'C. Corn. Taciti Annal. et Hist. libri, qui exstant, Justi Lipsii studio emendati et illustrati. Ejusd. Tac. liber de mor. Germ. Julii Agricolæ vita. Incerti scriptoris Dial. de Oratt. sui temporis. Cum notis Justi Lipsii et Vertranii Mauri. Acc. huic ed. apell. nationum et provinciarum Germaniæ. Lugduni, ap. Ant. Gryphium, 1576.' Notæ Vertranianæ admixtæ sunt Lipsianis.

1581 Parisiis, fol. ' C. Corn. Taciti Equitis Romani ab excessu Divi Augusti Annalium libri quatuor priores, et in hos observationes Caroli Paschalii Cuneatis. Paris. ap. Robertum Colombellum in Aldina Bibliotheca.' Catalogue raisonné de la Collection de livres de P. A. Crevenna Vol. v. p. 162.

—Lipsii II. 8. ' C. Corn. Taciti Opera omnia, quæ exstant, quorum Index pagina sequenti: J. Lipsius denuo castigavit et recensuit.' —' Antverpiæ, ex offic. Christoph. Plantini Architypographi regii, MDLXXXI.'—Pagina 3. sq. ' Justus Lipsius Christophoro Plantino S. Dico. Tacitum, quem iterum vulgare paras, clarissime Typographorum, mitto ecce Tibi. Relegi, recensui, et sine dolo dicam, multa in eo, qua a scriptura, qua ab interpunctis, feci meliora. Addidi etiam ad oram Notas variantis lectionis aut conjecturæ meæ: sed paucas, brevesque. Nam cetera haurire e Commentariis meis lectorem jus est, qui Tacitum ipsum sequentur, imo adsequentur. Ego, mi Plantine, etsi in variis molestisque occupationibus nunc meis, valetudine etiam non firma, tamen curæ habui hanc curam; uti publica privataque res fructum caperet e saluberrimo et optimo scriptore ad hoc ævum. Ævum calamitosum, sed ad quod tolerandum, multum, me judice, historia ista faciet: solatio, consilio, exemplo. Vale.' Exstat in bibl. Bipont. Eodem volumine continentur: ' Justi Lipsii ad Annales Corn. Taciti liber commentarius sive Notæ. Antverp. ex offic. Christoph. Plantini. M. D. LXXXI.'

1584 Gryphiana VI. 12. Lugduni, per Ant. Gryphium.
1585 Lipsii III. fol. Lugd. Bat. qua Pichena dein usus est.
1588 Lipsii IV. 8. ibid. ap. Plantin.
—Francofurti, fol. inter historiæ Romanæ scriptores a Frid. Sylburgio editos III. voll.
1589 Lipsii V. fol. Ernestio omissa, sed in bibl. hist. Struv. et Hanckio memoratur. En titulum : 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant. Justus Lipsius quintum recensuit. Additi Commentarii meliores plenioresque cum curis secundis. Lugd. Bat. ex off. Plant. ap. Fr. Raphelengum. CIↃIↃLXXXIX.'
1592 Francofurti, fol. ' Annib. Scoti in C. Taciti Annales et Historias Commentarii politici. Addita etiam Taciti Opera, cum Indice.' Catal. bibl. Ludewig. n. 11720.
1595 Lipsii VI. 8. e priori repetita, ap. Hieron. Commelinum. Engelio bibl. selectiss. p. 154. præstans admodum dicitur. Extat in bibl. Francof. et Ludewigiana n. 7642.
—eodem, apud eundem, 24. Catal. bibl. Thuan. P. I. p. 290.
1598 Gryphiana VII. 16. Lugd. per Ant. Gryph.
—Lipsii VII. 8. Antverpiæ, ap. Plantin.
—Lipsii VIII. Lugduni Bat. 8. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant. Justus Lipsius quintum recensuit. Seorsim excusi Commentarii cum curis secundis.'
1600 Lipsii IX. fol. et 4. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant Justus Lipsius postremum recensuit. Additi Commentarii meliores plenioresque, cum Curis secundis. Accessit seorsim C. Velleius Paterculus cum ejusdem Lipsii auctioribus Notis. Antverpiæ, ex officina Plantiniana, apud Joannem Moretum. CIↃ. IↃC. Cum privil. Cæs. et Regio.'—In Præf. Comm. nova VI. Idus Febr. 1600. scripta : 'Itaque ante annos duodecim Curas secundas dederam ; et easdem postea operi injunxeram, ut suis quæque locis et ordine possent legi. At nunc denique Tertias etiam damus : et, nisi fallor, ultimas. quia et occupatio alia me abstrahit, et sine culpa fortasse non sit (certe sine laude) assiduum hoc satagere in re et scriptore uno. Vale ergo, mi Corneli, et per me, audacter dicam, notior et illustrior orbem perambula ; amande ab eo, quamdiu boni honestique amor erit.'
1604 Ingolstadii, 8. Taciti Annalium libri XVI.
—Monachii, 8. non nisi textum Lipsii habet.
1606 Parisiis, 4. Tacitus cum notis Lipsii et Merceri.

ÆTAS V. LIPSIO-PICHENIANA.

Cujus diluculum incepit, cum Curtius Pichena, magni Etruriæ Ducis a secretis, notas in Tacitum, quamvis absque capite, edidisset, quæ auctori novam lucem affunderent ex diligentiori collatione edit. Lipsianæ 1585. cum Codice utroque Florentino. Prodierunt primum Florentinæ, et recusæ Francofurti 1600. 8. typis Wechelianis. Has et binæ edd. sqq. insertas habent :

1607 Francofurti, 8. 'C. Corn. Taciti Opera, ex recogn. Jani Gruteri, cum Indice rerum accuratissimo. Acc. seorsim ad eundem emendatt. castigg. obss. notæ Alciati, Ferreti, Ursini, Merceri, Coleri, Rhenani, Vertranii, Donati, Pichenæ, Gruteri. Francofurti, e coll. Palthen. sumtibus Jonæ Rhodii.' In capita primum divisit Gruterus.

1608 Parisiis, fol. 'C. Corn. Taciti, et C. Velleii Paterculi scripta, quæ exstant, recognita, emaculata, additique commentarii copiosissimi, et notæ non antea editæ. Parisiis, e typogr. P. Chevalier.'—Editor est Car. Aubertus. Commentatores, quorum notas exhibet, sunt XVI.: A. Alciatus, B. Rhenanus, V. Luxanus, F. Ursinus, M. A. Muretus, J. Mercerus, Christoph. Colerus, V. Acidalius, Ph. Beroaldus, Æm. Ferretus, M. Vertranius, M. Donatus, Fr. Modius, C. Pichena, J. Gruterus, et Paschalius.

1607 Lipsii x. fol. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, Justus Lipsius postremum recensuit. Additi commentarii aucti emendatique ab ultima manu. Accessit C. Velleius Paterculus, cum ejusdem Lipsii auctioribus notis. Antverpiæ, ex offic. Plantiniana, ap. Jo. Moretum.' Hæc tum consultis Pichenæ notis emendatior, tum præter commentarios et excursus habet dispunctionem notarum Mirandulani Codicis (ficti).

Plenior dies advenit cum ipsa Taciti editione a Pichena recognita, notisque auctioribus illustrata, in quibus præparandis ipsi adfuit Franc. Venturius, Patricius Florentinus.

1607 Francofurti, 4. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, juxta veterrimos Manuscriptos emendata, notisque auctioribus illustrata, per Curtium Pichenam, Ser. magni Ducis Etr. a secr. Adjectus Index nominum, verborum, ac sententiarum locu-

pletissimus. Francof. ap. Cl. Marnium et heredes Jo. Aubrii. 1607.' Capita ex Gruteri ed. ascripta.

Notæ hæ auctiores seorsim prodiere Hanov. typis Wechel. an. 1608. 8.

1609 Aurel. Allobrog. 8. Picheniana recusa.

—ibid. fol. Tacitus prodiit inter historiæ Romanæ scriptores Latinos vett. omnes, per Petrum de la Roviere. II. voll.

1614 Francofurti, 12. Picheniana repetita.

1622 Eadem Mussiponti in vicina nobis Lotharinga, 8.

Id temporis Tacitus Francofurti prodiit ter Latinus cum versionibus:

1612 Taciti Opera, Latine, cum versione Ital. Georgii Dati, Francof. typis N. Hofmanni, sumtibus Jon. Rhodii. 1612. 8. maj.

—Eadem Latiue cum vers. Gall. Stephani de la Planche et Cl. Fauchet. ibid. eod. 8.

—Eadem Latine cum vers. Germ. Jac. Micylli. ibid. eod. fol.

Auctoritas Lipsiani nominis maxime prævaluit in sequentibus:

1612 Parisina Morelli, 12.

1614 Colon. Allobr. 12. ' C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, &c. Gnomologia et distinctis breviariis aucta. Colon. Allobrog. sumtibus Sam. Crispini.' In fine voluminis additas habet varias lectiones, ex Lipsii notis excerptas.

1619 Lugduni Bat. 8. Lipsii XI. C. Corn. Taciti Opera: J. Lipsius recensuit et commentarios adjecit. Catal. bibl. Ludewig.

1621 ibid. 12. Eadem ap. Elzevir. Cuique libro subjuncta lectionum selecta varietas. Præmittitur ultimum Lipsii de Tacito judicium.

1622 Parisiis, fol. ' Novæ cogitationes in libros Annalium C. Corn. Taciti, qui exstant. Auctore Ludovico Dorleans. Quibus addita sunt reliqua ejusdem Taciti opera. Cum Indicibus copiosissimis. Parisiis, sumt. ac impens. Tho. Blasii.'

—Rothomagi, 8. C. Corn. Taciti Opera. Catal. bibl. S. I. Mont. pag. 204.

1623 Parisiis, 24. Cæsii.

—Aurel. Allobrog. fol. inter historiæ Romanæ scriptores Latinos, repetitos ex ed. 1609. ap. Roverii viduam et hæredes.

1627 Antverpiæ, fol. Lipsii XII. cum Comm. ejusdem. Catal. bibl. Francof.

1634 Lugduni Bat. 16. ' C. Cornelius Tacitus ex Justi Lipsii editione. Lugd. B. ex offic. Elzeviriana.'

1637 Amstelodami, 24. ex rec. Lips. et Is. Pontani. Ap. Jo. Janssonium. Futilis.

—Antverpiæ, fol. Lipsii XIII. ex offic. Plant.

—Florentiæ, fol. Latine et Italice per Bernh. Davanzati.

1648 Antverpiæ, fol. ap. Plantin. Lipsii XIV. cum Velleio Paterculo. In charta subflavi coloris pulchre exscripta; additamque habet disp. Cod. Miraudul. &c.

1667 et 1668 ibid. fol. Lipsii XV. ultima. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, a J. Lipsiio postremum recensita, ejusque auctis emeudatisque commentariis illustrata. Item C. Velleius Patercnlus cum ejusd. J. Lipsii auctioribus notis. Antverpiæ, ex off. Plantiniana Balthasaris Moreti.' Catalogue raisonné de P. A. Crevenna Vol. v. p. 160.

ÆTAS VI. PICHENO-BERNEGGERIANA s. FREINSHEMIANA.

Tres ea tulit egregios Taciti recognitores, Berneggerum, Freinshemium, et Grotium.

1638 Argeutorati, 8. C. Corn. Tacitus accurante Matthia Berneggero.—Quæ Pichenæ textum fere totum servavit, pravis de conjectura doctorum, etiam Jo. Freinshemii, mutatis. Atque hic (Berneggeri gener) expositionem locorum ab interpretibus intactorum aut secus acceptorum adjunxit. Ceterum argumenta in summa pagina inscripta; marginem obsident, ab alia parte parallelismus, ab altera numerus versuum, ad quos etiam refertur Index copiosissimus et rerum et verborum a Melch. Freinsh. confectus. Editio præstans bonitate magis quam elegantia.

Jo. Freinshemius etiam Argentorati an. 1641. paraphraseos Cornelianæ specimen Annal. libros VI. complectens edidit.

1640 Lugduni Bat. 12. 'C. Corn. Tacitus ex J. Lipsii editione, cum notis et emendd. Hug. Grotii. Ludg. B. ex officina Elzeviriana.' Cui et ob Grotii recensionem notasque, et ob typorum nitorem, primæ inter minoris formæ edd. debentur.

1643 Amstelodami, 12. Boxhornii I. 'C. Corn. Tacitus, et in eum M. Zuerii Boxhornii observationes. Amstel. ex offic. Jansson.'

1645 Venetiis, 12. 'C. Corn. Tacitus, et in eum M. Z. Boxhornii et H. Grotii obss. Venetiis, ap. Juntas et Baba.'

1649 Amstelodami, 12. 'C. Corn. Tacitus cum optimis exempl. collatus. Adj. capitulorum numeri. Amstelod. ap. Ludovicum Elzevirium.'—Sequitur textum Berneggeri et Freinsh.

Eod. anno ap. eundem prodiit: 'H. Savilius in Taciti Histor. Agricolæ vitam, et commentarius de Militia Romana,' 12. Catalogue raisonné de la Collection de livres de P. Ant. Crevenna T. v. p. 160.

1650 ibid. 12. ap. Jansson.

1652 Aurel. Allobrog. fol. Historiæ Romanæ scriptores Latini veteres, &c. per Sam. Chouet II. voll. quorum alterum exbibet Tacitum ad exemplum Lipsii.

1653 Amstelodami, 12. Boxhornii II. auctior. 'C. Corn. Taciti quæ exstant, M. Z. Boxhornius recensuit et animadversionibus nonnullis illustravit. Amst. apud Jo. Janssonium.'

1658 Venetiis, 4. C. Corn. Taciti Opera, cum vers. Italica Bernh. Davanzati.

1660 Amstelodami, ex rec. Lipsii, Pontani, et aliorum.

1664 ibid. 12. Boxhornii III. c. ejusd. comm. polit. in Agricolam. Amstel. ap. Casp. Commelinum.

Boxhornianæ hodie parum laudis habent; et tertia, quamvis elegantior, mendosior tamen reperitur.

—Argentorati, 8. 'C. Corn. Tacitus. Accurante Matthia Berneggero. Argentor. ap. J. G. Dolhopf et J. Eberb. Zetzner.' Iisdem præsidiis instructa, quæ ad 1638. diximus. Atque hæc posteris editoribus basis facta.

1672 Venetiis, 12.

ÆTAS VII. GRONOVIO-RYCKIANA.

1672 Amstelodami, 8. maj. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, integris J. Lipsii, Rhenani, Ursini, Mureti, Pichenæ, Merceri, Gruteri, Acidalii, Grotii, Freinshemii, et selectis aliorum commentt. illustrata. Jo Frid. Gronovius recensuit, et suas notas passim adjecit. Accedunt Jac. Gronovii excerpta ex variis lectionibus Ms. Oxoniensis. Amstelod. apud Dan. Elsevirium,' II. voll. 1672. (alter tomus signatur a. 1673.) Elsevirianorum typorum elegantia et chartæ nitor præstat: sed non æque accurata, ac illa Freinshemii.

1676 Venetiis, 12 maj. Tacitus, et in eum M. Z. Boxhornii et H. Grotii observationes.

1678 Amstelodami, 12. ap. Elzevir.

1682-1684-1687 Parisiis, 4. ' C. Corn. Taciti Opera, interpretatione perpetua et notis illustravit Julianus Pichon Abbas. Jussu Christianissimi regis in usum serenissimi Delphini. Paris. ap. vid. Claudii Thiboust, et P. Esclassan.' IV. voll.—Editio Broterio, ipsi Gallo, illaudata, quippe quæ nulla Mss. Codicum collatione, grandis tamen sit, et indigesta notarum mole gravida.

1683 Venetiis, 12.

1684 Lugduni 12. ex rec. Lipsii et Pontani.

1685 Lugduni Bat. 8. II. voll. Gronovianam ed. recusam dedit Jacobus Gronovius, patre minor; eamque vitiis operarum auctiorem.

Meliora in Tacitum beneficia mox præstitit Theod. Ryckius, olim J. F. Gronovio præceptore usus.

1687 Lugduni Bat. 12 maj. ' C. Cornelii Taciti Opera, quæ exstant, ex recensione et cum animadversionibus Theodori Ryckii. Lugd. B. apud Jac. Hackium.' Cui conjunctum volumen animadversionum anno ante prodiit.

1701 Amstelodami, 16. cum capitulis.

1708 Venetiis, 4. Pichonii editio in usum Delphini inepte repetita.

1714 Lipsiæ, 8. II. voll. ' C. Corn. Taciti Opera, notis grammatico-philologico-criticis illustrata ad modum Jo. Minellii a Christiano Haufio, Gymn. Gorlic. Prorect. quibus præmissa est Jo. Georg. Walchii diatribe critica de Tacito ejusdemque stilo ad Jac. Perizonium.'—Quamvis varias lectt. Ms. Guelferbytani habeat, notis tamen in modum Minellii scriptis laudis nihil tulit.

1721 Trajecti Bat. 4. ' C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, integris B. Rhenani, Fulv. Ursini, M. Ant. Mureti, Jos. Merceri, J. Lipsii, Val. Acidalii, Curt. Pichenæ, Jan. Gruteri, H. Grotii, J. Freinshemii, J. F. Gronovii, et selectis aliorum commentariis illustrata. Ex recensione et cum notis Jacobi Gronovii. Traject. Bat. ap. Jac. a Poolsum et Jo. Visch.' II. voll. Paternæ editionis textum quidem cum Codd. Flor. denuo contulit, suisque notis auxit Jac. Gronovius. Sed ipse absolvere opus atque edere non potuit, morte præventus. Edidit Abr. Gronovius. Jacobi filius, adj. integris notis XIII. virorum, et selectis XVIII. virorum cet. Additæ ab editore varr. lectt. Cod. Bodlei. &c. Convicia in Ryckium jacta huic non obfuerunt, sed Gronoviorum, Jac. et Abr. judicium et animum minutum produnt.

1730 Dublini, 8. Ryckii editio recusa III. voll. Notæ subjectæ textui.

1733 Parisiis, 16. sine notis.

1734 Amstelodami, 12. ap. Janssonio-Waesbergios.

—ibid. 16. ap. J. Wetstenium et G. Smith. (c. capit. et serie chronol.) ad fidem optt. Mss. castigata. Bona et elegans.

1735 ibid. 12.

1737 Francofurti ad Viadr. 8. ed. Berneggeri et Freinshemii recusa c. n. et Indd.

1743-1748 Heidelbergæ, fol. maj. Historiæ Romanæ scriptores Latini, &c. edente et accurante Ben. Casp. Haurisio. III. voll. c. figg. æn. Tertium volumen habet Tacitum, subditis varr. (ex Lipsio, Pichena) sine auctorum nomine. Editio splendida, neque accurata.

1753 Glasguæ, 12. ‘C. Corn. Taciti Opera, quæ supersunt. Ex editione Jacobi Gronovii. Glasguæ, in ædib. Acad. excudebant Rob. et And. Foulis.’ IV. voll.

1754 Londini, 12. ap. Brindley. IV. voll.

1760 Londini, 8. Ryckiana repetita.

ÆTAS VIII. GRONOVIO-ERNESTIANA.

1752 Lipsiæ, 8. Ernestii I. ‘C. Corn. Taciti Opera, ex recensione Jo. Aug. Ernesti, cum notis integris Justi Lipsii et J. F. Gronovii, quibus et suas adjecit. Lipsiæ, ex offic. Weidmanniana.’ II. voll. Textum J. F. Gronovii cum edd. vett. et Jac. Gronovii novis obss. collatum dedit, pluribusque et Heinsii et suis conjecturis auxit; textum passim emendavit, neque tamen ubique in melius restituit, vel menda Gronoviani textus devitavit; interpunctionem vero inde a Gronovio auctiorem subinde direxit, cumulavit. Asseclam inter Gallos invenit Nic. Lallemand.

1755 Patavii, 4. Latine et Italice per Bern. Davanzati.

1755-1774 Parisiis, 12. IX. voll. Taciti opera Latine et Gallice prodierunt hoc ordine: 1. C. J. Agricolæ vita et de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus, interprete de la Bleterie, 1755. II. voll. 2. Annalium libri VI. priores, cum ejusd. versione, et supplemento libri quinti, ab ipso ex historicis aliis composito, 1768. III. voll. 3. Historiarum libri, interprete Dottevillio, 1772. II. voll. 4. Annalium libb. XI—XVI, eodem interprete, 1774. II. voll. Singulis libris additæ sunt notæ, partim criticæ, partim ad historiam, antiquitates, et loca difficiliora explicanda pertinentes.

1760 Parisiis, 12. 'C. Corn. Taciti quæ exstant Opera. Recensuit J. N. Lallemand. Paris. typis J. Barbou.' III. voll. Recepit is lectiones plerasque Ms. Regii, præsertim quæ cum ed. omnium principe conspirabant, suisque auctorem notis illustravit. Omisit Dial. de Oratoribus.

1769 ibid. Eadem repetita ap. eund.

1771 Parisiis, 4. maj. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant. Recognovit, emendavit, supplementis explevit, notis, dissertationibus, tabulis geographicis illustravit Gabriel Brotier.' IV. voll. Quamvis hæc editio magno conatu instituta videatur, omnesque elegantia et pretio superet, haud tamen eo desiderabilior facta, nisi iis, quibus divitiæ abundant. Textum Ernestii subinde sequitur, subinde veterem ab eo tuetur lectionem, subinde mutat audentius. 'Notæ sub textu sunt,' judice Ernestio, 'sicut Alemanni pleræque, tironibus scriptæ: ad calcem operis sunt longiores derebus, sæpe per longas disputationes tractatis, in quibus pleræque sunt loci de antiquitatibus, item criticæ, in quibus varietas lectionum traditur, et judicium de iis proponitur.' Utut vero notæ subinde minus dignæ videantur, haud tamen semper, præsertim in judicio, vel nescio quo sensu de lectt. varr. cedit iis, quibus nimium reprehenditur. Sed in tam splendido opere oportuit nihil reliqui fieri ad diligentiam emendandi. Tacemus alia.

—Berolini, 8. ex rec. Ernest. cum Indd. verb. et rerum.

1772 Lipsiæ, 8 maj. 'C. Corn. Taciti Opera, iterum recensuit, notas integras J. Lipsii, J. F. Gronovii, Nic. Heinsii et suas addidit Jo. Aug. Ernesti. Lips. ap. Weidmanni hered. et Reichium.' II. voll. Quid quantumve boni denuo contulerit in Tacitum, et supra jam attigimus, et ipse docuit in Præf. p. 34-47. Doctrinæ certe plenissima, sed non pariter ac decuit a mendis repurgata.

1776 Parisiis, 12. C. Corn. Taciti Opera, supplementis, notis et dissertatt. illustravit Gabr. Brotier. Paris. ap. Merigot jun.' VII. voll.

1777 Herbipoli et Fuldæ, 8. 'C. Corn. Taciti Opera, ad optimas recentissimasque editiones accuratissime collatas recusa. Herbipol. et Fuldæ, imp. et typis Jo. Jac. Stahel, Univ. Bibliop. et Typogr.'—Editio castigationis, quam titulus mentitur, plane expers: operarum vitiis scatet: turpioris chartæ.

1779 et 1780 Bipontina I. 8. maj. 'C. Corn. Taciti Opera, cum varie-

tate lectionum selecta novisque emendationibus. Accedunt notæ et Index historicus. Studiis societatis Bipontinæ. Bipont. IV. voll.

1780 et 1781 Mannhemii, 8. min. ' C. Corn. Taciti Opera, recognovit, emendavit, supplementis explevit Gabriel Brotier.' v. voll. Quorum quatuor priora textum Taciti habent; quintum supplementa exhibet. Notæ Broterii desiderantur.

EDITIONES

LIBRORUM TACITI MINORUM.

1472 Bononiæ, fol. Germania. Laudata Pichenæ ad c. 2. sed dubia Ernestio.

s. a. et l. 4. (Romæ, forte ap. Gensberg. circa an. 1473. aut 1474. Vid. Audiffredi Cat. edd. Rom. sæc. XV. p. 385. et cl. Harles. in Not. brev. Literat. Rom. p. 397.) Germania. Quem Codicem Artolphi vocat Rhenanus: ex qua pleræque lectiones in textu Rhenani fluxere, quibus ille a superioribus exemplis differt. Vid. Fabricii Bibl. Lat. T. II. p. 393.

1476 Venetiis, fol.—de situ, moribus et populis Germaniæ libellus. Ad calcem Diodori Siculi, Lat. ' Venetiis per Andream Jacobi, Katharensem.' Qua usus est Ernestius.

s. a. l. et typ. 4. (Mediolani, 1482.) J. Agricolæ vita, cum Panegyricis veteribus.

1493 Venetiis, fol. Germania, Diodoro Siculo adjuncta a Poggio Florentino.

1497 ibid. fol. Agricolæ vita separatim edita a Franc. Puteolano. In fine: ' Venetiis per Philippum pinci sumptibus dni Benedicti de fontana. Anno dni MCCCCXCVII. die XXII. Marcii.'

1509 Lipsiæ, 4. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus, a Rhagio Æsticampiano editus.

1511 (Parisiis) 4. Cornelii Taciti de origine et situ Germanorum opusculum. Cum Berosi, Myrsili et al. fragg. Vid. cl. Harlesii Introduct. in not. literat. Rom. T. I. p. 74.

1517 Mediolani. Germania, ab Alex. Minuciano separatim edita.

1519 Basileæ, 8. Germania, cum commentariolo. A Rhenano curata.

1529 Noribergæ, 4. Germania cum comment. Althameri. Qui liber

a Theologis Paris. in Catal. librorum prohibitorum est relatus. V. Argentré T. II. p. 167.

1551 Francofurti ad Viadr. 8. Germania, cum notis Willichii, Glareani et Melanchthonis.

1557 Wittebergæ, 8. 'Germania Cornelii Taciti. Vocabula regionum enarrata. Harminius Ulrici Hutteni. Germania Conr. Celtis. Dialogus, cui titulus est: Julius. Recens edita a Philippo Melanchthone.'

1574 Basileæ, fol. Germania. In Simonis Schardii rerum Germanicarum Scriptoribus T. I. cum Melanchthonis enarratione vocabulorum, regiones et gentes indicantium, ad recentes earum appellationes accommodata, Althameri Scholiis, Glareani et Willichii commentariis. Repet. Gissæ 1673. fol. cura Hieronymi Thomæ, Augustani.

1580. Augustæ Vind. 8. Germania, cum comment. Althameri, aliorumque observatt. editore Sim. Fabricio. II. voll. Althameri commentaria separatim edita Ambergæ 1609. 8.

1594 Argentorati, 8. Germania, curante Mich. Beuthero.

1602 Hanoviæ, 8. C. Corn. Taciti de situ, moribus et pop. Germaniæ libellus, a Christ. Colero editus.

1610 Argentorati, 8. Germania, Beati Rhenani rerum Germanicarum libris addita, cum ejusd. Rhenani castigationibus et Willichii commentariis. Repet. ibid. 1670. 8.

1631 Lugduni Bat. fol. 'C. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus, a mendis quamplurimis purgatus, et locis aliquot transpositus, novisque interpunctionibus in verum sensum distinctus per Phil. Cluverium. Adjecta est ex adverso ejusdem libri editio Lipsiana.' Præfixus Cluverii Germaniæ antiquæ. Lugd. Bat. 1631.

1637 Noribergæ, 8. Agricola, c. n. Mich. Virdungi.

—ibid. 8. Germania, curante eodem Virdungo.

1642 Lugduni Bat. 12. C. Corn. Taciti Agricola, et in eum M. Zuer. Boxhornii commentarius.

1647 Coburgi, 8. Taciti Germania.

1652 Helmstadii, 4. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ ex ed. H. Conringii.

1656 Jenæ, 8. Agricola, c. n. Jo. Andr. Bosii.

1664 Jenæ, 8. Agricola, cum n. Bosii, additis Boxhornii commentt.

—Wittebergæ, 8. Germania, cum notis Ge. Casp. Kirchmaieri.

1678 Helmstadii, 4. Germania, cum notis crit. et aliis monum. cura Herm. Conringii. Editio tertia.

1683 Lipsiæ, 8. ' C. Jul. Agricolæ vita, scriptore C. Corn. Tacito, cum notis Aug. Buchneri primum editis cura Ge. Schubarti. Lips. impensis M. G. Hubneri.'

1714 Erlangæ, 8. Germania, cum notis perpetuis Jo. Christoph. Vetteri.

1720 Halæ Magd. 12. Germania, c. n. Germ.

1725 Francofurti ad Viadr. 8. C. Corn. Tacitus de situ, moribus et populis Germaniæ, &c. cum comm. Just. Christoph. Dithmari. Pleniorem titulum vid. ad an. 1749.

1744 Halæ Magd. 12. Germania, cum notis Germ.

1745 Gottingæ, 12. C. Jul. Agricolæ vita. In Jo. Matth. Gesneri Enchiridio.

1747 Lipsiæ, 8. C. Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus. c. not. Hauptmanni.

1749 Francofurti ad Viadr. 8. ' C. Corn. Tacitus de situ, moribus et pop. Germaniæ, cum perpetuo et pragmatico commentario, quo populorum Germaniæ nomina, situm, res gestas, coitiones in societates magnas, atque ex eorundem moribus variorum in Germania publicorum ac privatorum jurium et consuetudinum originem et progressum exposuit Justus Christoph. Dithmarus. Accedunt in adpendice notæ Conringii, Lacarrii et Leibnitii, cum excerptis ex cl. jac. Gronovii oratione de tempore immigrationis Batavorum in insulam suam. Editio altera priori emendatior. Frcf. ad Viadr. impens. Jo. Christ. Kleybii.'

1766 ibid. 8. C. Corn. Tacitus de situ, moribus et populis Germaniæ, &c. Editio Dithmari recusa.

1771 Londini, 8. Agricola, Lat. et Angl. interprete Jo. Aikinio.

1777 Gothæ, 8. Agricola, Lat. et Germ.

1783 Berolini, 8. Germania, cum selectis variorum notis suisque edidit Car. Henr. Joerdens.

1786 Altenburgi, 8. C. Corn. Tacitus de situ, moribus et populis Germaniæ, ex rec. Ernesti et Gruteri, cum versione Germanica et annott.

1788 Lipsiæ, 8. ' C. Corn. Tacitus de situ, moribus et populis Germaniæ, ex rec. et cum selectis observationibus huc usque anecdotis Paulli Dan. Longolii, ex Ms. editus a Jo. Kappio.'

— Londini, 8. ' Tacitus de Moribus Germanorum et de Vita

Agricolæ, ex edit. G. Brotier ad alteram J. A. Ernesti collata, studio R. Parr, D. D. et Bellendeni editoris.'

— Lipsiæ, 8. maj. ' C. Corn. Taciti Agricola. Ad exemplar Bipontinum recudendum curavit, animadversiones et novam versionem Germanicam adjecit Michaël Engel.'

1790 Norimbergæ, 8. min. ' C. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus, et J. Agricolæ vita, ad exemplar Bipontinum.'

1791 Gottingæ, 8. ' C. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germ. libellus, cum annotationibus et vocabulorum explicatione in usum juventutis, editus a J. H. Emmert.'

VERSIONES.

GERMANICÆ.

1535 Moguntiæ, fol. Taciti opera (excepta tamen vita Agricolæ) a Jacobo Mycillo Germanice versa primum prodiere ; repetita dein Francofurti 1612. fol. Cf. Præf. Taciti Berneggero-Freinshem.

1675 (1657) Franckfurt, 8. Dess C. Cornel. Tacitus Beschreibung I. etlicher der ersten Rœmischen Keiser, samt einem Zusatz derer daran ermangelnden Bücher. II. der teutschen Vœlcker Ursprunges, &c. der Landschafften, Wohnœrter und uralte Nahmen in jetzige hin und wieder gebræuchliche Nennart verændert. III. der Rœmer weiland in Engel-und Schotlande geführte Kriege, unter dem Titel: Von des Agrikola Leben und Thaten, &c. in ungeswungne verstændliche teutsche Sprache gebracht durch Carl Mellchior Grotnitzen von Grodnou.

1724 Berlin, 8. Das alte Teutschland, oder C. Corn. Tacitus Germanien, neu übersetzt und erlæutert, von Joh. Theod. Jablonsky.

1725 Halæ Magd. 12. Germania, cum notis Lat. auctore Anonymo. Repetita ibid. 1728.

1729 Jo. Chr. Gottschedius vertit Dialogum de causis corr. eloq. Versio præmissa ejusdem Grundriss zu einer vernunstmæssigen Redekunst. Hannover 1729. 8.

1755 Bresslau und Leipzig, 8. Das Leben des berühmten Feldherrn Julius Agricola, aus dem Buche des C. Corn. Tacitus übersetzt,

von Chr. Gottl. Gebauer, in Druck befœrdert von Joh. Jac. Hagen.

1765 et 1766 Hamburg, 8. maj. Des C. Cornelius Tacitus sæmtliche Werke. Uebersezt durch Joh. Samuel Muellern. Hamb. bey Joh.Carl Bohn. III. Theile.

1765, 1771 et 1777 Magdeburg und Halle, 8. maj. C. Corn. Tacitus Werke aus dem Lateinischen übersezt, und mit nœthigen Anmerkungen begleitet, von Patzke und Goldhagen. VI. Theile.

1773 Basel, 8. Das Leben des Agricola. Inserta Collectioni scriptt. varii argumenti, cui titulus: Verse und Prose.

1777 Bamberg, 8. C. Corn. Tacitus von der Lage, den Sitten und Vœlkern Deutschlands, mit Anmerkungen von Holl.

— Gothæ, 8. Agricolæ vita, cum textu Lat.

1779 Leipzig, 8. C. Corn. Tacitus von den Sitten der alten Teutschen, aus dem Lateinischen, nebst einigen Anmerkungen, von Kretzschmann.

1780 Leipzig, 8. Tacitus über Lage, Sitten und Vœlkerschaften Germaniens, aus dem Lat. nebst einem Kommentar von K. Gottl. Anton.—Repetita ibid. 1781.

1781 Halle, 8. Tacitus Werke, übersezt von Carl Friedr. Bahrdt. II. Theile.

1786 Altenburgi, 8. Germania, cum textu Lat.

— Carlsruhe, 8. C. Corn. Tacitus Leben des Rœmischen Feldherrn C. Jul. Agricola.

1788 Lipsiæ, 8. maj. Agricola, Lat. et Germ. interprete Mich. Engel, Prof. Mogunt.

1791 Nürnberg und Altdorf, 8. maj. C. Corn. Tacitus von Deutschlands Lage, Sitten und Vœlkern. Mit erklærenden Anmerkungen, eigenen Ausführungen und Abhandlungen, und einem grographisch-historischen Wœrterbuche von J. H. M. Ernesti.

ITALICÆ.

1544 Venetiis, 4. Hieron. Canini versio Italica Annalium lucem vidit, teste Fabricio.

1563 Venetia, 4. Gli Annali di Gaio Cornelio Tacito tradotte da G. Dati.

1582 Eadem, ibid. 4.

1589 Eadem, ibid. 4.

1600 Fiorenza, 4. L'Imperio di Tiberio Cesare scritto da Cornelio

Tacito nelli Annali, espresso in lingua Fiorentina propria da Bernardo Davanzati Bostichi. Fiorenza, per Filippo Giunti.

1603 Romæ, 12. Tacitus a Paulino Arnolfino, Florentino, versus, memoratur Fabricio in Bibl. Lat.

1604 Venetiis, 12. Versio Historiarum Hetrusca Adriani Politi Senensis prodiit, cum notis Horatii Gianetti.

1607 Venetia, 4. Gli Annali di Corn. Tacito de fatti e guerre de Romani trad. da G. Dati.

1611 Roma, 4. Gli Annali e Historie di C. Corn. Tacito.

1612 Francofurti, 8. maj. Latine et Ital. ex versione G. Dati.

1620 Venetia, 4. Opere di G. Corn. Tacito trasp. da G. Canini d'Anghiari, &c.

1625 Romæ, 4. Vita Agricolæ ex Christ. Rosarii versione.

1628 Venetia, 4. Opere di G. Cornelio Tacito, Annali, Historie, Costumi de' Germani, e Vita d'Agricola (tradotte da Adriano Politi), illustrate con Aforismi di Baldassar Alamo Varienti, trasportati dalla lingua Castigliana nella Toscana da Girol. Canini d'Anghiari, &c. Con la Vita di Tacito, &c. le Postille del Lipsio, la Cronologia dell' Auberto, e la distinzione del Testo del Grutero, &c. Venetia, appresso i Giunti.

1637 Fiorenza, fol. Opere di G. Corn. Tacito con la Traduzione in volgar Fiorentino di Bernardo Davanzati posta ricontro al Testo Latino. Con le Postille del medesimo, &c. Fiorenza, nella stamperia di Pietro Nesti.

1644 Venetia, 4. Opere di C. Corn. Tacito, &c. trasportati da Gio. Canini, &c.—Recusa ex ed. 1628.

1658 ibid. 4. Lat. et Ital. per Bern. Davanzati.

1670 ibid. 4. Hieronymi Canini versio operum Taciti ex ed. 1628. repetita.

1677 ibid. 4. Taciti opera, interprete Bern. Davanzati.

1755 Padova, 4. Opere di Gaio Cornelio Tacito con la Traduzione in volgar Fiorentino di Bernardo Davanzati posta ricontro al Testo Latino. Con le Postille del medesimo. Padova, presso Giuseppe Comino.

1760 Parigi, 8. Opere di Corn. Tacito tradotte da Bernardo Davanzati. II. voll.

BELGICÆ.

1616 Delft, 4. De Historien van Corn. Tacitus. Interprete Groenewegeno.

1645 Amsterd. 8. C. Corn. Tacitus van de Geschiedenissen der Romeinen, uyt het Latijn vertaalt dor Jo. Fenacolius. Vid. Bibl. Burckhardiana P. II. Append. I. n. 378.

Sed neutra harum versionum hodie legitur, nec ab ipsis Belgis intelligi potest. Politior fideliorque est, quæ prodiit omnium plausu excepta anno

1684 Operum Taciti versio Belgica a Petro Cornelio Hofdio adornata, editore Gerardo Brand, post operibus Hofdii junctim editis Amstelod. 1704. fol. Tomo quarto sive ultimo inserta. Confer de nobili hoc scriptore, et Belgarum Tacito, Petrum Francium Orat. XXIII. quæ est de laude Amstelodami. Inter alia pag. 305. refert, quod incredibile possit videri, et a Gerardo Brand in Hofdii vita confirmatur, Tacitum ab eo, ut dictionem ejus plane sibi redderet familiarem, perlectum esse totum bis et quinquagies. Cf. Fabric. l. l. p. 405.

ANGLICÆ.

1604 London, fol. The Annals of Cornelius Tacitus, and the Description of Germany: per Richardum Grenewey. Repetita ibid. 1640, fol. Usus est hac interpretatione Jo. Freinshemius in comparatione versionum Taciti Angl. Hispan. Germ. Gall. et Ital. per quatuor primos Annalium libros, subjecta specimini paraphraseos Cornelianæ, sive paraphrasi eorundem IV. librorum, Argentor. 1641. 8.

1612 ibid, fol. Historiarum libri et vita Agricolæ ex versione Henrici Savilis, additis ejusdem notis criticis. Cum Annalibus versis a Greneweyo.

1728 et 1731 ibid. fol. The Works of Tacitus: Vol. I. Containing the Annals. To which are prefixed political Discourses upon that Author. London, printed for Th. Woodward and John Peele, 1728. Vol. II. Containing the five Books of History, &c. with political Discourses. ibid. 1731. Auctor versionis et comment. est Thomas Gordon.

1737 ibid. 8. The Works of Tacitus in four Volumes, by Th. Gordon.

1771 ibid. 8. Agricola, Lat. et Angl. auctore Jo. Aikin.

1778 ibid. 8. A Treatise on the Situation, Manners, and Inhabitants of Germany, &c. transl. by Jo. Aikin.

HISPANICÆ.

1613 en Anvers, 4. Las Obras de C. Cornelio Tacito traducidas de Latin en Castellano por Emanuel Sveyro, natural de la ciudad de Anvers. Dirigidas à Su Alteza Serenissima. En Anvers, en casa de los Herederos de Pedro Bellero.—Recusa ibid. 1619. 8. teste Fabricio.

1614 en Madrid, fol. Tacito Espanol illustrado con aforismos por Don Balthasar Alamos de Barrientos.

1629 en Douay, 4. Las Obras de C. Cornelio Tacito: por Em. Sveyro.

GALLICÆ.

...... Angeli Capelii versionem post Crucimanium in Bibl. Gallica p. 9. sq. laudat Fabricius in Bibl. Lat. ab Ernestio rectius digestæ et auctæ T. II. p. 402.

1555 à Paris, 4. Les annales de Tacite trad. par Etienne de la Planche.

1581 ibid. 4. Stephani Plancæi versio repetita.

1582 Parisiis, fol. prodiit Claudii Faucheti sive Falceti versio. Repetita ibid. an. 1583. 4. et 1584. 8. Necnon Francofurti 1612. 8. Cf. Sorelli Bibl. Gall. p. 200. et Crucimanii p. 57. et 80.

1599 ibid. 4. Les Œuvres de Tacite.

1609 à Douai, 8. Eadem.

1610 à Paris, 4. Eadem.

1628 .... 4. Eadem, interprete Jo. Balduino.

1636 .... fol. per Rudolphum Magistrum (le Maistre).

1644 Parisiis, fol. per Achillem Harlæum Campovallonensem Marchionem, patrem Francisci Harlæi, Archiepisc. Parisiensis.

1651 ibid. 8. ex interpretatione Perotti Ablancurtii.

1660 à Paris, 4. Les Œuvres de C. Corn. Tacitus, illustrées de Chronologie et annotations, avec l'histoire Romaine de C. Velleius Paterculus.

1670 à Amsterdam, 8. II. voll. Les Œuvres de Tacite, de la traduction de N. Perrot Sieur d'Ablancourt.

1674 à Paris, 8. II. voll. Les Annales de Tacite, par Mr. d'Ablancourt.

1681 ibid. 8. III. voll. Les Œuvres de Tacite trad. du Latin en François, avec des Remarques, par N. P. S. d'Ablancourt.

1688 ibid. 12. III. voll. Eadem, eodem auctore.

1690 à Paris, 4. Tacite, avec des notes polit. et histor. par Amelot de la Houssaye.—Is vero non nisi primos sex Annalium libros Gallica veste induit.

1691 à Amsterdam, 8. maj. II. voll. Les Œuvres de Tacite de la traduction de N. Perrot S. d'Ablancourt.

1692 et 1709 Hagæ Comitum, 12. IV. voll. Amelotii versio recusa.

1693 Lugduni, 8. II. voll. Tacitus interprete Ablancurtio.

1709 Roterodami, 12. IV. voll. Amelotii versio repetita, teste Fabricio.

1716 à Amsterdam, 12. IV. voll. Les Annales de Tacite, traduites du Latin en François, et illustrées des Notes historiques et politiques, et d'un Discours critique des Auteurs modernes qui ont traduit ou commenté Tacite, par Abraham Nicolas Amelot de la Houssaye.

1730-1734 ibid. 12. Eadem VIII. voll. Accessit nempe huic ed. versio libri XI. XII. XIII. Annalium, sed interprete alio M. L. C. D. G***.

1742 alia prodiit Annalium et Agricolæ versio, facta a Guerino, III. voll. 12. Sed is magis paraphrasten, quam interpretem vertendo egit.

1748 à Amsterdam, 8. X. voll. Les Œuvres de Tacite, traduites en François, avec des notes historiques et politiques, par Mr. Amelot de la Houssaye.

1755 à Paris, 12. II. voll. La Vie d'Agricola et les Mœurs des Germains, traduits par l'Abbé de la Bleterie.

1768 ibid. 12. III. voll. Tibère, ou les premiers livres des Annales de Tacite, trad. par l'Abbé de la Bleterie.

1772 ibid. 12. II. voll. L'Histoire de Tacite, trad. par le Père Dotteville.

1774 ibid. 12. II. voll. Les six derniers livres des Annales de Tacite, trad. par le Père Dotteville.

RECENSUS CODICUM MSS.

C. C. TACITI

QUI IN BIBLIOTHECIS BRITANNICIS SERVANTUR.

Res humanæ, tam privatæ quam publicæ, oscitanter sæpe aguntur, et in partes contra spem se inclinant; vel perverse inter se confunduntur, atque immerito diminuuntur, aut ultra pretium amplificantur. Mortalia non modo peritura sunt, sed etiam dum vivunt, huc illuc, et sæpe in pejus, solent declinare.

Idem quod aliis rebus, non raro accidit libris, tam codicibus quam impressis. Hinc auctorum classicorum laudis maximæ Mss. et etiam editiones, pro tempore saltem, fuerunt valde raræ; et illis longe inferiora, tam autographa quam exemplaria, supra modum abundarunt: alii codices, nec parvi pretii, angulis in obscuris et loculis secretis ἀνέκδοτοι, et etiam ignoti, latuerunt; alii sordidi fuerunt, maculati, et laceri; alii (ne dicamus aliquid de violenter corruptis) sub forma παλιμψήστων tantum discernendi. Ex hac classe (παλιμψήστων), quorum sub literis renatis quam plurimi, nuper,[1] immo nuperrime, nonnulli,

NOTÆ

1 Titi Livii Historiarum lib. XCI. Fragmentum ἀνέκδοτον Vito Maria Giovenazzio Romæ in Vaticana Biblioth. detectum, et typis Romanis expressum 1772. Neapoli 1773.

2 Cornelii Frontonis (Scriptoris ob eloquentiam Ciceroni tantum secundi) Opera Inedita, cum Epistolis item ineditis Antonini Pii, M. Aurelii, Lucii Veri, et Appiani, nec non aliorum veterum Fragmentis, invenit et commentario prævio notisque illustravit Angelus Maius, Bibliothecæ Ambrosianæ a linguis orientalibus, 2 Tom. Franc. ad Mœnum. 1816. Primo cum multis aliis, et memorabilibus classicis, Mediolan. edita. Hi libri etiam παλίμψηστοι fuerant.

in lucem prodierunt, qui per multa sæcula, quasi eclipsin passi, expalluerunt et evanuerunt, plane indicantes, quam pro nihilo vel saltem minori quam pergamena qua descripti fuerant, æstimati fuerint.

Codicum quorundam classicorum paucitas, quorum tamen editiones possidemus abundanter, neminem latet. Minime vero Tacitum, scriptorem, ob virtutis et libertatis amorem, atque sententiarum profunditatem et majestatem, omnes ante Latinos mirandum, hac obscuritate obrutum esse expectaremus, nisi forsan consideraremus, idem Æschylo, Græcorum tragœdorum duci, et etiam Homero, poëtarum omnium principi, contigisse: et mehercule hominis ingenium sedulo perpendenti idem historico illi celeberrimo accidisse non mirum videbitur.

Horum casuum, discriminum, et lapsuum, literatis tam deflendorum, causæ sunt multiplices, quarum inter primarias fuit proculdubio dira illa veterum duarum magni nominis Bibliothecarum, Constantinopolitanæ et Alexandrinæ, flammis devorantibus, ruina. His causis adjicerentur aliæ, quibus vero etiam prætermissis, supersunt quæ rem dilucidare possint. Superstitio, somnolentia, et ignorantia, immo ipsa studia occupationesque monasticorum inferioris ævi has inter causas inprimis annumerandæ sunt. Quippe homines hujusce farinæ scholas regebant omnes, cuncta fere publica munia occupabant; atque suis semper nimis indulgentes, poëtas, quorum mores minus approbabant, et historicos, quorum scripta non intelligebant, quid mirum, si, modo non disperderent, quod tamen ipsum non raro ausi sunt, negligerent? Nugis canoris, historiarum somniis, usque ad fastidium allaborantes, Græcas et Latinas elegantias vel pro nihilo vel pro profanis putabant.

De his vero rebus copiosius disserere relinquendum est aliis. Quod ad Tacitum pertinet, cujus, ut jam diximus, codices valde rari sunt, eadem infortunia quæ ceteros classicos vel destruxerant, vel obumbraverant, vel deturpaverant, illum proculdubio suppresserunt: et quidem, ut opinamur, illi historico quædam magis propria. Quo factum

est ut ab initio Taciti codices fuerint rari; et si primitus non abundarent, in sæculis posterioribus subito eos multiplicari non est expectandum; præcipue cum consideramus quam fervide libertatem spiret Tacitus, quantis probris omnem tyrannidis speciem oneret, et mores, consilia, regimina principum detegat.[1] Occupari in historiis transcribendis quæ tam vivide depingunt, tam serio deplorant, tam acriter impugnant ipsa vitia quibus imperia istius ævi misere laborabant, vix esset prudentis. Status enim Europæorum politici, sive Aristarchiæ sive Monarchiæ, hoc modo regnabantur: iisque confirmatis, nec libertas publica, nec privata virtus, ex Taciti principiis, in tuto esse posset; Italicis, Germanicis, Hispanicis, cunctis nimirum liberis Europæis, etsi ab una eademque propagine deductis,[2] consimillime, duplici quasi nodo necessitatis, nempe Papali auctoritate ecclesiastica et imperiali, compressis. Meliora, fatendum est, de imperio Britannico prædicantur; cujus laudi fuit et gloriæ, reipublicæ formam, causarum variarum conspiratione, attigisse, antiquis potius optatam quam sperandam, scilicet liberam, ut vocatur, monarchiam, ubi leges potius quam reges gubernant, et, ut verba ipsa Taciti ad nostrum propositum accommodemus, ubi 'res olim dissociabiles mixtæ sunt, principatus et libertas.'[3] Nobis tamen Britannicis Taciti codicum penuria fuit, ex rei necessitate: dum enim fontes pæne aridi erant, canales huc defluere vix possent: et quos nostri rarissime aut vix quidem possidebant, forsan non intellexerunt, itaque non norunt uti. Alias enim inter causas, cur non abundarent talia autographa, hæc fuisse videtur, et forsan præcipua,

NOTÆ

1 Harum rerum exempla satis ampla vide in Notæ Politicæ Forstneri (Lug. Bat. 1652), et Le Sieur Amelot de la Houssaie, sur la Morale de Tacite.

2 Multa de his rebus colligenda sint e Cæsaris Bell. Gall. et præcipue ex Taciti nostri Vita Agricolæ, et libro de Moribus Germanorum, quibus historiis, quoad talia, inter omnia antiquitatis nihil restat magis genuinum aut pretiosum.

3 De *Vita Agricolæ*, cap. 3. et Πολιτικὸς, ἢ περὶ Βασιλείας, inter Opera Platonis, edit. Ficini, Lugd. 1590. p. 169.

nempe, Taciti stylum, ut nonnulli dicere solent, esse horridum et spinosum; tersiorem saltem et obscuriorem, quam qui somniantibus possit capi. Et penitus rem intuenti apparebit, eos scriptores classicos potius transcribi solitos esse qui possent promtius intelligi, et qui in scholis et puerorum manibus tererentur, quam qui philosophis et viris politicis plurimum accommodarentur. Talis fuit apud monasticos disciplina; et in sæculis illis semibarbaris, in quibus in promtu erat scholasticis, hominibus etiam prudentioribus, dicere, 'Græce est, non potest legi,' putandum sit eadem pæne de Taciti Latinismo fuisse dicturos.

Quod igitur Justus Lipsius affirmat, Taciti Mss. exemplaria 'spisso et vix in Europa inveniri,' ut est rei naturæ consentaneum, sic etiam exemplis quæ bibliothecæ, tam privatæ quam publicæ, suppeditant, probatur et illustratur. Quod ad privatas, Pinelliana,[1] Askeuiana,[2] Burneiana,[3] quarum prima, inter quamplurimas classicorum scriptorum editiones pretiosissimas, multos tenebat codices, et posteriores codicum Græcorum et Latinorum erant ditissimæ, ne vel unum Taciti codicem possidebant. Etiam Regia Parisiana, codicum ante alias, et omnigenæ literariæ supellectilis, ditissima, in cujus admiratione nesciit quo sisteret Montfaucon, unum[4] tantum tenuit. Et quidem, quod ad publicas Europæ bibliothecas exteras spectat, ex Recensu codicum Mss. C. Cornelii Taciti supra p. 4517. lector ipse judicare poterit: quod ad Britannicas, ex iis qui in ordine nunc secuturi sunt. Non vero denegandum est, aliorum quoque nonnullorum Latinorum scriptorum codices esse perpaucos; sed de Tacito magis dolendum, ut qui a quibusdam pro historiæ Romanæ Coryphæo acci-

NOTÆ

1 *Maffei Pinelli, nuper Venet. Bibliotheca:* sub fin. secundi voluminis ubi codices numerantur et designantur.

2 Codices Græci et Latini Antonii Askew, docti medici, qui in publicum prolati sunt et venditi a. 1784.

3 Olim cl. viri Caroli Burneii, S.T.P. nunc Musei Britannici.

4 *In Bibliotheca Bibliothecarum Mss. Nova*, 2 Tom. Fol. Paris. 1739. vir

piatur, et qui, Europæis saltem, præsertim Germanicis et Britannicis, pro ductore historico clarissimo, et præ omnibus antiquis utilissimo, æstimetur. Hæc præfati sumus, quasi prolusionibus, non pro certis et indubitatis, sed probabilibus causis, quare Taciti codices sint rarissimi, plura forsan quam satis; eo nimirum longiori sermone de his rebus lectorem morati, quo breviora erunt, ex necessitate, quæ de codicibus ipsis Britannicis jam sumus denarraturi.

C. C. Taciti Codices in Museo Britannico.

Biblioth. Harl. 2764. habet cod. Ms. Cornelii Taciti, Actorum Diurnalium Augustæ Historiæ libros XI.—XXI. Annalium scilicet libros sex posteriores et Historiarum libros quinque, ipsis deperditis numeratis. Sub finem cod. eadem manu scribitur: 'In exemplari tantum est: si quispiam hinc descripserit novum, sciat me quantum reperi fideliter ab exemplari descripsisse.' Membran. illum. fol. sæc. XV.

1895. De Moribus Germanorum, cum Notis: sub finem

NOTÆ

ille, non magis ob industriam, quam ob eruditionem mirandus, Montfaucon, in dedicatione ad Cardinalem de Fleury, de Bibliotheca Regia Parisiensi sic loquitur: 'Bibliotheca, inquam illa quæ cura solicitudineque tua tot accessionibus locupletata est, ut Ptolemaicæ et Attalicæ memoriam obruat, ceterasque nunc in Europa præcipuas, et in numero et præstantia librorum, præsertim manuscriptorum, longe retro relinquat.' Et, si fieri possit, in præfatione et prospectu operis, ampliora et grandiora de illa bibliotheca prædicat.

Obiter hic notamus, quod Rupertius loquitur de duobus codd. Paris. Reg. (Prooem. in Tacitum, p. 25.) a Brotierio inspectis; si recte, unum liquet in bibliotheca depositum esse, opere Montfauconi jam finito. Commemorat enim unum tantum Regium vir doctus. Vid. Biblioth. Biblioth. Tom. II. p. 760. At non recte Rupertius (in Præfat. in opera Taciti, p. 22.) nec quidem Ernestius, duos Par. codd. dum notat, eosdem Regios vocat: immo ad Brotierium provocans, his verbis utitur: 'Est et Parisinus *alius*, (*Regium* jam ante commemoraverat) isque in membrana eleganter sed vitiose scriptus, Bibliothecæ congregationis antehac oratorii, cui illatus fuerat a. 1667.' Hic ipse vero codex non denominatur Regius. Recte igitur Montfaucon, ut videtur, suo tempore commemorat unum tantum Regium, et non recte Rupertius duos, saltem *Regios*.

codicis, in quo Pomponii Melæ Cosmographia, tres libri, et opusculum Probæ uxoris Adesti (vel Adelphi) præcesserant. Manu Ital. fol. min. chartac. cent. XV.

Nihil ultra de Tacito inter codices *Harleianos:* nihil prorsus inter *Regios, Cottonianos, Lansdounianos, Burneienses,* aut alios, ni forsan excipias selectas quasdam Taciti sententias, et quod notatur inter Miscel. Ayscough. Catal. p. 346.

Codices Cantabr.

In Biblioth. publica Universitatis, 1608. 3. est Liber de Moribus Germanorum Taciti Equitis Romani.

620. 1. Italica Versio, ævi recentioris, primi, et, ex parte, secundi libri Annal.

De Situ, Moribus, et Populis Germaniæ Libellus: a prodigiosis mendis (ita scribitur) repurgatus per Beat. Rhenanum beneficio cod. vetustioris: cum Notis marginalibus et interlinearibus. Sæc. XVI.

Codices Oxon.

Apud Oxonienses notandus est codex *Bodleianus* Cornelii Taciti Actorum Diurnalium Hist. August. a libro undecimo incipiens, et in serie continuata per libros quinque Hist. pergens. Cod. illumin. bene scriptus, membran. et, ut videtur, collatione cum Brotierii edit. facta correctus: sæc. XV. Sub finem hæc verba: 'In exemplari tantum erat: si quis hinc descripserit novum, sciat me quod repperi fideliter ab eo transcripsisse; quod inter cetera non est neque pessimum neque mendosissimum.' Sub finem sunt etiam duæ vel tres epistolæ Julio Cæsari ascriptæ, et una Pontio Pilato[1] ad Tiberium de J. Christo, quarum hæc saltem spuria videtur.

NOTÆ

1 Epistolæ duæ Pilato ascriptæ, vulgatæ sunt, libro cui titulus, *Codex Apocryphus Novi Testamenti, collectus, castigatus, &c.* a J. A. Fabricio Hamb.

In Edit. Taciti, Trajecti ad Rhen. 1721. 4to. 2 vol. a viro doctissimo Jac. Gronovio incepta, et, morte interveniente, filio ejus Abrah. Gronovio absoluta, subjiciuntur variæ lectiones, ex hoc codice Bodl. collectæ, et forsan lectori, si comparaverit quæ jam diximus de Ms. Mus. Britan. cum iis quæ hic loci damus de cod. Bodl., transcriptos esse ex eodem πρωτοτύπῳ videri possit: sed ut locorum distantia prohibet, quo minus lectiones utriusque inter se nunc conferamus, quæstio hujuscemodi aliis relinquenda est.

Multa legimus apud Editores Taciti de cod. Jes. Oxon. sed nobis nuper apud Oxonienses peregrinantibus eum videre non datum est, quippe rusticabatur Bibliothecarius: absentes vero audivimus per amicitiam ejusdem Bibliothecarii, viri Rev. C. W. Blasfield, cod. Jes. in tuto mansisse; et eo hunc commemoramus, ob egregiam cod. Taciti paucitatem. Hic codex, ut accepimus, undecim tantum Taciti continet libros, incipiens ab undecimo libro Annalium, et serie continuata pergens, quinque libros Historiæ, ut alius codex jam descriptus, amplectitur. Sine anno et loco.

Nullum alium Cornelii nostri codicem apud Oxonienses invenimus. At in *Bodleiana* sunt Observationes Politicæ partim ex Tacito, partim ex aliis auctoribus ab Isaaco Casaubono collectæ et manu exaratæ. Hic liber continet circiter pp. 200. ad rem bellicam pertinentes. Fol. Est etiam inter *D'Orvillianos* liber scriptus chartac. a nobis jam notatus, et sæpe notandus, qui in plurimos scriptorum Latinorum notas et varias lectiones continet. Quædam de Tacito (pp. 10.), collationibus ad edit. Francofurt. 1607. factis, suppeditat.

NOTÆ

1703. p. 298—301. Harum Epistolarum nostra est posterior, de qua sic Fabricius: 'Hanc Epistolam primus quod sciam vulgavit Florentinus in Martyrologium vetustius Romanum sive Hieronymianum Lucæ editum a. 1668. Fol. p. 113. Testatur autem se reperisse illam a notatore quodam in antiqua pagina cum aliis notatu dignis hinc inde excerptis, scriptam circum a. 1480.' Noster codex (Bodleianus) circa idem tempus forsan scriptus fuit.

Codex in Biblioth. Archiepiscopal. Lambeth.

In Bibliotheca Archiepiscopi *Cantuariensis* Lambeth. est Versio primi libri Annalium Taciti; et Notæ etiam ex Tacito.

TACITI EDITIONUM RECENSUS

CONTINUATIO,

ET QUARUNDAM, QUAS PRÆTERMISERUNT BIPONTINI, ADDITAMENTUM.

Ut Taciti codices sunt rari, sic etiam editiones, antiqui saltem nominis; recentiores enim abundant. Editio Veneta 1484. a Maittario memorata (ut Bipontini jam notarunt), at sine auctore aut teste, ab Ernestio rejicitur: ea etiam 1494. nemini præter Lipsio visa, propterea facta est Ernestio dubia. Romana editio 1485. ab Ernestio rejicitur, ab Audiffredio non memoratur, ni fictitia illa 1485. eadem sit (quod quidem conjicimus) cum ejus fictitia 1495.[1] de qua posteriori Tiraboschius dubie et confuse loquitur.[2]

Restant igitur duæ tantum editiones operum Taciti quæ pro certo primariæ dicantur, utpote sæculi XV., nempe edit. princeps Veneta, per Vindelinum Spiram, 1468, et Mediolanensis Francisci Puteolani. Veneta enim editio 1497.

NOTÆ

1 Vid. Catal. Roman. editt. sæculi XV. p. 336. Recte illic dicitur: 'Volumine altero suæ bibliothecæ, edit. Hamburg. 1721. p. 752. ubi accuratius editiones Taciti recenset (n. Fabricius), hanc Romanam (1495.) omittit.'

2 Storia della Litteratura Italiana, Tom. II. p. 339.

est tantum Puteolani editio repetita.[1] Et tamen omnia Taciti opera quæ tempore præsenti accipiuntur (si excipias primos v. Annalium libros ex tenebris erutos ann. 1515.[2]) sub sæculum XV. bene cognita erant.[3]

Editiones librorum Taciti minorum variæ sunt, et notantur a Bipontinis ab a. 1472. usque ad finem sæculi; unam vero et alteram saltem ab iisdem doctis non notatas indicabimus, et eo promtius, ut ab aliis vix notatas, aut non recte, ut videtur, descriptas.

Taciti Germania, fol. sine anno et loco, sed, ut putatur, a Fred. Creussner, qui libros perpaucos excudit Nuremberg. ab a. 1473. ad a. 1479. Charact. Gothico. Extat in bibliotheca celeberrima Comitis de Spencer. ‘Rara est et pulcherrima,’ ait cl. Dibdinus. Vid. Biblioth. Spencerian. Vol. II. p. 397. n. 464.

Julii Agricolæ Vita per Cornelium Tacitum, ejus generum, castissime composita. Sub finem hic colophon: ‘Impressum Mediolani anno a natali Christiano MCCCCLXXVII. die decimo nono mensis Maii.’ Hæc ab exemplari ipso transcribimus in Museo Britannico. Est in libro Veterum Panegyricorum, fol. 137. et variis indiciis comparandis, manifestum est vel eandem esse editionem cui a bibliographis affixus est an. 1476.[4] vel ejusdem esse editionem repetitam.

NOTÆ

1 Exscribemus vero quæ oculo currente vidimus in Harl. Catal. vol. III. p. 33. ubi doctus et laboriosus editor, Sam. Johnson, LL. D., hæc notat: ‘Taciti opera, editio antiqua, sine anno et loco, 4to., est saltem ætatis ad a. 1500. Hic liber olim pertinebat ad Coblentz Monasterium.’ Et hæc notula investigantibus ipsum indicabit exemplare.

2 Impress. Romæ 1515. Kal. Martii, Pont. a. 2do, ex codice in Germania invento, Leoni X. oblato, et nunc in Bib. Laurentiana Medicea conservato. Montfaucon, Bibliotheca Bibliothecarum, vol. I. p. 374.

3 Vid. Annales de l'Impr. des Aldes, vol. I. p. 202. Aldus (in sæc. XVI. n. a. 1534.) unam tantum perfecit, et omnes Stephanorum ne vel unam, ni forsan excipias opusculum (quod tamen, ut notavimus, a Maittario in Vit. Stephanorum non admittitur) et sex libros primos Annal. at eos quidem Gallice, et eosdem Hispanice, a Rodolphe le Maistre, 8vo. et 12mo. 1616. excudebat Rob. Stephanus tertius.

4 Nempe in Biblioth. Spenceriana, vol. II. p. 227. et p. 396. Recte igitur Maittarius loquitur de editione 1477.

Cl. Harlesius (ut id obiter memoremus) in Breviori Notitia Literaturæ Romanæ, Lips. 1803. notat Taciti de Germania libellum per Thom. Alexandrin. 1481. fol. de qua ed. refert ad suum Supp. II. p. 39.

'Rara admodum est et paucis cognita edit. C. Taciti de Situ, Moribus, et Pop. Germaniæ aureus (ita legitur) libellus. Lips. in ædibus Wolfgangi Monacensis 1502. 4to.' C. Frid. Henr. Klügling, in Additamenta in T. C. Harlesii Breviorem Notitiam. Lips. 1819.

Comment. et Annot. doctissimæ in Taciti Germaniam. Aur. Vind. 1515.

Tacitus et Velleius Paterculus, ex officina Frobenii 1521. Catal. Universalis Libr. vol. II. E. p. 204.

Taciti Opera, cum notis: Basil. apud Froben. fol. 1543.

Bipontini memorant Hieron. Canini Versionem Ital. Annal. teste Fabricio. Si recte Catal. Bodl. se habet, Historia Augusta, Italice, Ven. Vinc. Vaugris 1544. continet tum Hist. tum Annales.

Conciones ex Tacito collectæ. Excudebat Henricus Stephanus 1570. Neque hanc edit. percipimus in Stephanorum Historia, vitas ipsorum et libros complectente, a cl. Maittario. Sed vide in loc. Catalog. Bodl. tom. II. a Rob. Fisher edit.

Huic similem addas Gallice per Belle Foreste, ibid.

Orationes adversariæ L. Annæi Senecæ et Imperatoris Neronis Claudii, ex Taciti Annal. Lib. XIV., cum J. Lipsii observationibus, 4to. Paris. 1577.

Taciti Opera: a G. Barclay, 8vo. Paris. 1579. Mus. Britan.

Novæ-Antiquæ Lectiones ad Tacitum, per Fredericum Modium. Franc. 8vo. 1584.

Taciti Hist. Libri IV. cum notis Paschalii, fol. Paris. 1584. Fabricius, vol. alterum, p. 755.

La Vita di Giulio Agricola scritta sinceramente da Cornelio Tacito suo genero, et missa in volgare da Gionan Maria Manelli. Londra, 1585. Mus. Britan.

Scoti, (Annibalis) in C. Cornel. Taciti Annales et Hist. Comment. Romæ, 1589. Harl. Catal. vol. I. p. 228.

The End of Nero and Beginning of Galba. MDLXXXXI. Ab Hen. Savile, pp. 267. Subjiciuntur notæ in IV. libros Hist. Taciti et Vit. Agricolæ, una cum conspectu quarundam rerum militarium, &c. Oxon. cum privilegio. Vid. Herberti Typogr. Antiq. vol. III. p. 1404.

Taciti Annal. Lib. XIV. cum J. Lipsii comment. 4to. Paris. 1597.

The End of Nero and Beginning of Galba, ut supra, ab Hen. Savile, ed. 2. Lond. 1598. Repet. 1605. 1612. Brit. Mus.

The Modern Courtier, or the Morals of Tacitus: cum periphrasi et variis illustrationibus, Anglica versio ex Gallico libro cui tit. La Morale de Tacite, par Amelot de la Houssaye. Sine anno, et etiam liber ipse Gallicus rarus, ut opinamur, sed penes nos, impress. à la Haye.

Salinerii Notæ in Tacitum, 4to. Gen. 1602.

Jani Gruteri Discursus ad aliquot insigniora loca Taciti, 4to. Heid. 1604. Catal. Universal. Libr. vol. II. F. p. 159.

Opera C. C. Taciti quæ extant, Gnomologia et distinctis Breviariis aucta. Subjecti sunt item variarum lectionum et rerum completissimi indices. 12mo. Paris. 1611.

Opere di Tacito tradotte da Adri. Politi con la sua Apologia, &c. 4to. Ven. 1620. Catal. Universal. vol. II. p. 170. Bipontini descripserunt edit. 1604. 12mo.

Tacitus Lipsii, Aur. Altob. 1622.

'Christophori Forstneri Notæ Politicæ in Tacitum, 8vo. Argent. 1628. et omissorum in not. ad Tacitum Liber, 8vo. 1631.' Fabricius. Et continuatio Notarum Politicarum ejusdem auctoris, Lug. Bat. 1652. (Bibl. Lat. vol. alterum, Hamb. 1721.)

Les Maximes de Politique de Tacite. 12mo. Paris. 1664.

Des Causes de la Corruption de l'Eloquence, Dialogus, aliis Quintiliano datus, aliis Tacito; nunc vero plurimis Tacito adjudicatus. Paris. 12mo. 1664.

Taciti Opera. Rothom. 1665.

Tacitus, Amstelod. 1665.

Quintiliani Declamationum libro subjicitur Dialogus

(Taciti, ut nonnulli putant) de causis corruptæ eloquentiæ, notis illustratus. Oxon. e Theatro Sheldoniano, 8vo. 1676. 8vo. 1692.

Taciti Opera, 4 vol. 8vo. Amst. 1685.—Catal. Harl. vol. IV. p. 597.

C. C. Taciti Opera quæ extant, ex recensione et cum animadversionibus Theodori Ryckii. 8vo. Dublinii; ex officina Georg. Grierson, 1730. Hanc edit. notant Bipontini, sed non satis δεικτικῶς, et, si ita dicendum sit, characteristice, quippe raram et forsan apud Germanos incognitam. Edita fuit a docta fœmina Grierson, et inter alia, ob Dedicationis elegantiam valde miranda. Non est, ni fallimur, exemplare vel in Museo Britannico vel in Bibliotheca Bodleiana. Si vis laudes ejus egregias audire, consulas cl. Harwoodium, View of the Greek and Latin Classics. Edit. tertia, p. 222.

C. Cornelii Taciti Opera quæ extant omnia ad editionem optimam J. Fr. Gronovii accurate express. 2 vol. 8vo. min. Glasg. 1743. Typorum elegantia conspicua. 'In omnibus,' ait editor, 'secuti sumus nitidissimam et emendatissimam editionem Gronovianam, quæ Leidæ prodiit 1722.' Notant Bipontini edit. Glasg. 1753. 4 vol. 12mo.

Ad illustrandum varios libelli de Germania locos, magnas obtinuerunt laudes, ut magno studio confecta, et ad sensum enucleandum perutilia, Justi Mœseri Osnabrückische Geschichti, 8vo. Osnab. 1768. et Deutche Alterthumer der Mythologie und Sprache, &c. von M. J. Ammon und W. Bäumlein, 8vo. Tubing. 1817. C. F. K. Klügling.

Opera omnia ex recensione J. A. Ernesti, cum indicibus rerum et verborum, vulgata fuerant Berolin. 1770.

Splendidissimam omnium editionem primum prodiisse Paris. 1771, in 4 vol. 8vo. ex Recensu Bipontinorum jam prolato lector bene novit, ex quo tempore editiones apud diversas gentes sub variis formis oblatæ sunt, præcipue apud Britannos, nempe Hen. Homeri, 4 vol. 8vo. Lond. 1790. Edinb. (typis Mundel excusa) 4 vol. 4to. et 8vo. 1796. et ex ædibus Valpianis 5 vol. 8vo. 1812. cum notis Brotierii et

aliis; quæ omnes sequuntur textum Brotierii. Editio ipsa Brotieriana repetita erat Paris. 7 vol. 12mo. 1776. Novissimas Brotierii et Oberlini esse optimas Taciti editiones docti consentiunt (de Rupertiana adhuc recentiori nihil hic loci dicimus,) sed earum quæ sit præstantior non idem judicium. Harlesius dicit novissimam edit. optimam esse tertiam Ernestianam 1792. (editam post Brotierii, 1771. et 1776.) Bipontini de Brotieriana dicunt: (Vid. Bipont. Recensum Editionum, ut supra) 'Omnes elegantia superat; haud tamen eo desiderabilior facta nisi iis quibus divitiæ abundant: textum subinde mutat audentius.' Rupertius etiam, in Procemio in Tacitum p. 30. eundem commendat parce, immo culpat prodige. Has lites componant quorum provincia est. Brotierio saltem laudi sit, Taciti deperdita suo periculo docte supplesse, libris interjectis, Taciti vice fungenti; et quædam, de quibus longa fuerat controversia, recte, ut docti putant, tandem Tacito adjudicasse.

Opere di G. Cornelio Tacito tradotte in volgar Fiorentino da Bernardo Davanzati, con Supplementi a Tacito dell' Abbate Gabriele Brotier, dell' Academia delle Iscrizioni et Belle Lettere. Col testo Latino a fronti. 1780. 4to. 3 tom. Hæc est novissima editio versionis Davanzatii, et multo emendatior præcedentibus. Versio Italica Brotierii Supplementorum non est Davanzatii, sed ad stylum ejus a Raphaële formata et concinnata.

Vita Agricolæ, 8vo. 2 tom. Halæ 1781. a Car. Fred. Bahrdtio.

C. C. Taciti Opera ad fidem Editionis Parisinæ Gab. Brotier expressit, selectis Variorum et novis aliquot Notis in usum Juventutis Academicæ illustravit Jos. Stock, D. D. Trin. Coll. Dub. olim Socius, 4 tom. 8vo. min. Dub. 1784. De Textu ita præfatur Editor: 'Textus ipse auctoris ex luculenta illa et curatissima Editione exprimitur, quam in hac ipsa urbe (Dublinio) annis abhinc 58. adornandam suscepit sexus et sæculi sui decus, erudita admodum fœmina, Constantia Grierson: nec quicquam defuit Editioni, chartæ et typorum elegantia conspicuæ, præter notas

adolescentibus utiliores. Schedas singulas ter perlegi, collatas nimirum diligenter cum editionibus Brotierii, Bipontinorum, et priore Ernesti; namque huic altera ejusdem viri clari, quod ad textus integritatem attinet, est longe, longe inferior.' Vid. supra p. 4552.

Quod ad notas spectat, quæ ex aliis auctoribus exscriptæ sunt, non verbatim et seriatim datæ sunt, sed in compendium redactæ, pro instituto et libitu Editoris; sic vero mutatæ, ut fidem servent, etsi singulæ annotationes propriis auctorum nominibus non signentur; et quidem suas (novas) observationes, quæ non paucæ sunt, cum aliorum commentariis sine ulla distinctione intermiscentur. Hæ notæ plerumque textus interpretationes præbent, interdum vero emendationes: Editor enim ingeniosus non omnem de *lectionibus variis* controversiam effugit, ubi lectio etiamnum ambigua fuerit, aut manifesto depravata: immo, est ubi quædam de novo instituit, et hiatus supplere conatus est.

De hac Editione notatu dignissima, silent Bipontini in Recensu suo novissimo 1792.

Notæ quam plurimæ ad Librum de Moribus Germanorum ex utraque C. C. Taciti editione Brotieriana excerptæ; accesserunt Tractatus varii Latini a Crevier. Brotier. Auger. aliisque viris clarissimis conscripti; edente Th. Burgess. 8vo. Lond. 1788.

Dialogus de Cl. Oratoribus J. H. A. Schulze, 8vo. maj. Lips. 1788.

Editio Taciti Opp. cura Hen. Homeri, ex recensione Brotierii, prodiit in 4 vol. 8vo. maj. Lond. 1790. Hanc ed. non memorant Bipontini, nec Tacit. de Mor. Germ. Lond. 12mo. 1788. repet. 1789. nec de Taciti Orat. et Arte dicendi ex tribus Ciceronis lib. de Orat. &c. 12mo. Lond. 1789. ab eodem separatim vulgatas. Edit. 4 vol. Indicem copiosum habet.

J. Henr. Lud. Meierotto, Pr. De præcipuis rerum Romanarum auctoribus, ac primum de Taciti Moribus. Berolin. 1790.—Ejusdem Pr. Fontes quos Tacitus in tradendis rebus ante se gestis videatur secutus. Berolin. 1795. Hic

Tractatus integre exhibetur in *Classical Journal*, vol. VIII. p. 244.

De Moribus German. cum notis C. H. Jordeni iterum prodiit Berolini, 8vo. 1794.

De editione Bodoniana (3 vol. 4to. 1795.) quæ ut splendida describitur, vide Dict. Bibliogr. tom. 4. p. 401. ut Dibdinus citat.

De Moribus, &c. Germanorum, a M. Jo. Hen. Mart. Ernesti vers. cum annotationibus et Lexico Geographico et Histor. Noriberg. 1791. 2 tom. maj. 8vo. et 4to. Harles.

Opera Cornelii Taciti, cura G. Guil. A. Lampelii. 8vo. Slesw. et Lips. 1791.

Editio ipsa Bipontinorum, edita in 4 vol. 8vo. ut jam vidimus, 1779. et 1780. denuo edita fuit Biponti 1792. 8vo. cum editionum recensu copiosiore.

Taciti Opera, 2 vol. 12mo. Edinb. 1792.

Ernestinam editionem denuo edidit, et Versionem adjecit Gallicam, partim suam, partim Blatterii Abbatis J. H. Dotteville. Par. Editio tertia prodiit 1792. 8vo. 7 vol.

Taciti Opera, in usum Scholarum, cum varietate lectionum Bipontinarum. 8vo. 2 vol. Halæ Magd. 1793. Emendatius repetita fuit hæc editio ibid. 1 vol. 8vo. 1818.

The Works of Cornelius Tacitus translated by A. Murphy, Esq. 4to. 4 vol. Lond. 1793. Stylus diversorum Taciti interpretum Anglicorum dissimilis est. Savilii levis et timidus; Greenwayi frigidus simul et levior; Gordoni tersior et nervosior, sed Latino more transpositionibus abundantior quam lingua sinat Anglica; Aikinii (in Vita C. Taciti et de Moribus Germanorum) elegans est et concinnus; Murpheii est liber, copiosior forsan et numerosior quam Taciti oratio pati posse videatur; at simul est accuratus, multum elaboratus et ornatus. Multa perfecit ad Tacitum spectantia quæ viro docto sunt dignissima. Præfigit Discursum de Vita et Scriptis Taciti, notas intexit, libros Taciti deperditos supplet, et tabulas geographicas suppeditat. Et si Murpheius, artis criticæ jure, Gordoni stylum acrius castiget, venia dabitur, atque eo facilius quod Gordonus

ipse versiones præcedentes, non injuste quidem, attamen certe non leviter, castigaverat.—4 vol. 4to. 1794. Eadem repetita 8 vol. 8vo ibid. 1810.

Tacite (les Œuvres de) en Latin et en Français, avec les notes sur le texte par J. H. Dotteville, 7 vol. 12mo. Paris 1793-9. De l'Histoire de Tacite trad. par Dotteville, 11 vol. 12mo. 1772. et des six derniers livres des Annales trad. par Dotteville. 2 vol. 12mo. 1774. vide Bipont.

Taciti editio Tubing. 8vo. (notata a Bipontinis) habet auctorem J. G. Hutten, et prodiit in 2 vol. 1797-1798.

Taciti Germania Germanice versa, cum comment. Car-Gottl. Anton. Editio nova, 8vo. Goerlit. 1799.

Agricolæ Vita, a M. Arzt, Germanice versa, cum Observationibus et Chartis Geographicis. 8vo. Misniæ, 1800.

Tertiam editionem Ernestianam, a doctissimo Frid. Aug. Wolfio inceptam, ad Annal. lib. XII. c. 24. provectam, perfecit clarus Oberlinus. Hujus libri titulus est: Caii Cornelii Taciti Opera, ex recensione J. A. Ernesti. Iterum eum perscrutatus est Oberlinus. 8vo. 2 vol. Lips. 1801. Est ubi recedat ab Ernestianis lectionibus editor eruditus (et favet Bipontinis), est ubi retineat Ernestianas, et confirmet. De hac editione, inter alia quæ laudem provocent, hoc notandum est; nempe, Budensem codicem eximium, qui pro tempore evanuerat, Oberlinus recuperavit, et exinde suam editionem locupletavit. Ernestianis multa sua et valde admiranda adjecit Oberlinus. Hæc edit. repetita fuit Oxon. 4 vol. 8vo. 1813.

Taciti Opera ex recensione J. A. Ernesti denuo curata viri docti Oberlini. 4 vol. Lips. 1801.

Observations sur les Histoires de Tacite, avec le texte Latin corrigé par Edm. Ferlet, 2 tom. Paris, 1801.

Taciti editionem ex recensione J. A. Ernesti denuo curavit Jer. Jac. Oberlin, Argentoratensis, 2. tom. 8vo. Lips. 1801.—De hac edit. a Bipontinis, confitemur, notata, pauca quædam adjicere cupimus. Hæc est tertia Ernestiana, novissima et optima, de qua magna loquitur Harlesius

(ut quidem omnes critici); et simul adjicit, 'eodem tempore eandem Oberlini editionem, cum indice historico, in usum Scholarum prodiisse, min. 8vo. Lipsiæ.

Brevior Notitia Literaturæ Romanæ, Lips. 1803. p. 180.

Animadversiones criticas in C. Cornelii Agricolæ vitam scripsit J. Chr. Guil Dahl, Rostock, 4to. 1802.

Doctas observationes, (ait Klügling,) in Taciti Germaniam (criticas pariter et exegeticas) scripsit M. Henr. Lud. Hartmann. Guben. 4to. 1802.

'Novam (ait C. F. H. Klügling) Operum Taciti editionum versionem Germanicam inchoavit G. L. Becher; tom I. 8vo. prodiit Francof.;' an vero alii sequerentur, nescimus.'

Julius Agricola: Eine Biographie von C. Corn. Tacitus, Lat. und Deutsch, mit Ammerk von Joh. Christoph. Schlüter. 8vo. Duisb. 1803.

Taciti de Situ, Moribus, et Populis Germaniæ Libellus, edente A. W. Brorson, 8vo. Hafniæ, 1804.

Geo. Alex. Rupertius, Gottingensis, qui in a. 1803. pro Juvenale tam strenue se gessit, a. 1804. in causam Taciti se accinxit; anno enim eo prodibant C. C. Taciti Opera quæ supersunt, ad optimorum exemplarium fidem recognita, atque Procemiis, Argumentis, et Indice rerum instructa. In tom. II. suppeditavit Rupertius commentarium perpetuum in C. Taciti Annales. 8vo. maj. Gottingen, 1804. Annales tantum protulit; sub finem vero Procemii lectorem monet vir doctus de altero volumine, 'quod,' ut dicit, 'propediem divulgabit Cl. Schulze.' De hoc vero nihil ultra audivimus, et Klügling hoc idem ne vel tantillum notat.

Taciti Opera, cura Cundish, prodierunt 2 vol. 8vo. Edinb. 1805.

C. C. Taciti de Situ, Moribus, et Populis Germaniæ Libellus, cum varietate lectt. Ernest. et Bipont. brevibusque annotationibus, editus a Gabr. God. Bredow. 8vo. Helms. 1808. repet. 1816. 8vo. novamque edit. ejusdem vulgavit Franc. Passow. 8vo. Urits. 1817.—Inter omnes Germanicas hujus libelli versiones, Bredowiana cum maxi-

ma laude Germanis nominatur, tam ob ipsius Interpretationis quam ob animadversionum adjunctarum præstantiam. Tabulam veteris Germaniæ geographicam, ab ipso Bredowio delineatam suppeditat C. F. Klügling.

C. Cornelius Tacitus Lebensbeschreïbung des Jul. Agricola. Lat. und Deutsch. von D. Casp. Fried. Benner und D. J. C. Fincke, Gotting. 8vo. 1808.—Edit. altera emendata notisque aucta ab Aug. Schlegel, 8vo. ib. 1816. Textus Lat. sequitur edit. Bipontinorum.

Tacite: nouvelle traduction par J. B. J. R. Dureau de Lamalle. 8vo. 5 vol. Paris.—Eadem versio repetita ibid. 5 vol. 8vo. 1808. Optima fere omnium Gall. versio.

Annal. Tac. versio Germanica Jo. Christoph. Schlüter, Duisburg. 8vo. tom. I. 1809. tom. II. 1814. tom. III. 1818.

Taciti Opera, in usum Scholarum, 8vo. 2 vol. Halæ 1811.

Car. Lud. de Woltmann versionem satis fidam, ait Klügling, nec sua laude omnino defraudandam, vulgavit, sed nimio studio Taciti stylum imitans sategit, in Caii Corn. Taciti Werke Deutsch, mit Abhandl und Anmerk. 6 tom. 8vo. maj. Berolin. 1811.

Caii Cornelii Taciti Opera, mit Einlerlungen, zeitund Geschlechtstafeln, &c. verschen von M. Joh. Karl. Weikert, Lips. 8vo. maj. Tom. I. 1813. De Situ, Moribus, et Pop. Germaniæ, J. Agricolæ Vita, et De Oratoribus Dialogus. Tom. II. 1815. Annales. Tom. III. 1816. Historiarum Libri. Textus est Oberlinianus emendatior. Hæc editio et versio bene audit. Copiose suppeditat Dissertationes, et alia quæ Taciti Opera comitari solent.

Cornelii Taciti Opera, ex recensione Georgii Christiani Crollii. Editio 2da auctior et emendatior. Curante Frid. Christ. Extero, 4 vol. 8vo. Biponti: ex typographia Societatis Oxon. 1813.—Prima editio prodiit, ut vidit lector supra in 1779-1780. Hanc secuta est edit. 1792. in 4 vol. 8vo. Bipont. Hæc posterior ob typographiæ elegantiam bene audit, et, ut videtur, summa cura emendata est, et

annotationibus aucta est;[1] quod vero ad Notitiam Literariam spectat, nullo modo satis aucta. Hæc edit. repetita post mortem Crollii, prodiit Bipont. 1792. in 4 vol. 8vo. cura Exteri.

A Treatise on the Situation, Manners, and Inhabitants of Germany, and the Life of Agricola, by C. Cornelius Tacitus. Translated into English by J. Aikin, M. D. 8vo. Oxon. 1815.—Prima hujusce operis editio prodiit Warrington, 1771. 8vo. min. Repetita est ibid. 1801. 2 vol. 8vo. min. iterum Lond. 1805. 1 vol. 8vo. rursus 1807. tandemque et ultimo, ut supra, Oxon. 1815. Laudem, quam primum promeruit et obtinuit, conservavit. Accepimus auctorem eximium in animo habuisse omnium Taciti Operum interpretationem Angl. præbere, et etiam in opere quiddam progressum esse, sed Murpheii versione præveniente, conatibus suis succubuisse, quod de viro, qui quod egit, tam bene egit, dolendum est. Hæc tantum est versio Anglica, cum notis plurimis et charta geographica illustrata. Annotationes sunt plerumque a Brotierio desumtæ et Anglice versæ, cum judicio selectæ, et historicis Taciti bene accommodatæ.

C. C. Tac. Opera quæ supersunt. Editio accurate correcta. Wirceb. 1815.

C. Cornelii Taciti Opera. Edidit G. Pelrazzi, e Societ. Jesu (Profess. Eloquent. Rom.), 4 tom. 8vo. Romæ 1815.

Admirabili cum fide, ait Klügling, salvo tamen linguæ vernaculæ ingenio et elegantia, Taciti Opera Germanici vertit Frid. Car. de Strombeck, 3 tom. 8vo. maj. Brunsw. 1816. quæ versio ceteris omnibus videtur præferenda.

C. C. Taciti Opera. Edidit, Indicemque jecit, D. Joach. Diet. Seebode. Tom. I. Dial. de Orat. Vitam Agricolæ, et Germaniam continens, Hanov. 1816.—Singuli libri separatim editi sunt, eodemque anno.

NOTÆ

1 Suo igitur, immo optimo, jure hanc editionem magnis laudibus prosecutus est, ipse multum laudandus, Dibdinus, Introduction &c. to the Greek and Roman Classics, ed. 2da, 1804. p. 308.

Gli Annali di C. Cornelio Tacito, tradotte in lingua Italiana da Giuseppe Sanseverino di Signori Marcellinara, storiographo del S. M. O. Girosolimitano. 10 vol. 8vo. Neapoli 1816.—Hanc versionem textus Latinus comitatur cum paucis notis.

Caii Cornelii Taciti Opera, ex editione Jer. Jac. Oberlini, sedula recensione accurata, quibus accesserunt Gabrielis Brotierii Supplementa, cum locupleti indice, 3 vol. 12mo. Lond. 1817.

The Germany and Agricola of C. Cornelius Tacitus, from Brotier's Text, with all his Observations, Notes, and Emendations, edited by E. H. Barker. Edit. 2da. 12mo. Lond. 1818. Nulla horum libellorum editio, præter hanc, Brotierii observationes textui subjunctas, una cum annotationibus et emendationibus, sub finem datis, continet, nempe separatim ab aliis Taciti operibus.

Caii Cornelii Taciti Agricola, Deutsch, mit Rechtfertigungen von Lud. Doederlein. 8vo. maj. Arov. 1818.

Tacitus de Moribus Germ. et de Vita Agricolæ, cura Relhan. Geographicas habet Chartas et sequitur textum Brotierianum, Cant. 1818.

Caius Cornelius Tacitus, qualem omni parte illustratum postremo publicavit Jer. Jac. Oberlin, cui posthumas ejusdem annotationes et selecta variorum additamenta subjunxit Jos. Naudet, ex Regia Inscriptionum et Literarum Academia in Instituto Gallico. 3 vol. 8vo. 1819. Hæc editio est pars Classicorum in serie vulgatorum, cui titulus est, Bibliothèque Classique Latine, ou Collection des Auteurs Classiques Latins, avec des Commentaires anciens et nouveaux, des Index complets, le portrait de chaque auteur, des cartes géographiques; &c. publiée par Nicolas Eloi Lemaire.

Scriptores Romani, sive Selecta ex C. Tacito, &c. in usum Scholæ Etonensis: et ibid. Conciones et Orationes ex Historicis Latinis.

Ex his, levioribus quidem, conatibus, ad finem nunc perductis, patebit lectori, Taciti opera, quo minus sub initio artem typographicam exercuerint, eo magis per annos posteriores, numero et vigore crescentes, eam exercuisse; omnium Operum editiones esse quam plurimas, Operum Minorum abundare, et Libellos de Germania seorsum editos, præsertim apud Germanos, numero esse miro, sive textum Latinum, sive in linguas diversas conversiones, sive Discursus, Commentarios, et Annotationes, contempleris. Caveat vero, precamur, lector (immo nobis non precantibus cavebit) ne putet nos omnia, quæ de Taciti editionibus dicenda essent, dixisse. Multa proculdubio restant quæ per manus nostras transvolarunt; ut pro certo quam plurima per Bipontinorum transvolaverant. De Dissertationibus et Annotationibus seorsum editis plura forsan protrusimus quam quæ nostri essent officii. Nec necesse est dicere multa hujuscemodi nos effugisse: immo pauca quædam nigra nota a viris doctis signata, et nostris oculis non subjecta, non sine consilio, fatemur, prætermisimus.

INDEX

IN

C. CORNELIUM TACITUM.

INDEX

IN

C. CORN. TACITUM.

Absolute positi numeri, ad Annales referuntur:—H præfixum habentes, ad Historias:—G ad libellum de Moribus Germanorum:—A ad Vitam Agricolæ:—O ad Dialogum de Oratoribus.

B

E

F

H

J

N

Q

R

S

X

Z

FINIS.

---

3 4/6